

BIBLIOTECA LITERÀRIA

J. PIN Y SOLER

**LA FAMÍLIA
DELS
GARRIGAS**

Pròleg de
VICTOR CATALA

LLIBRERIA CATALÒNIA

PLAÇA DE CATALUNYA, 17

BARCELONA

[1927]

NOTA DE L'EDITOR

Com a homenatge a J. PIN I SOLER l'il·lustre escriptor que acaba de deixar-nos —un dels primers que cultivaren la novel·la entre nosaltres— la BIBLIOTECA LITERARIA comença avui la publicació de les seves obres amb l'edició de LA FAMÍLIA DELS GARRIGAS.

Hem procurat acostar l'ortografia original d'aquesta obra a les normes que observa la nostra Editorial. Per voluntat dels hereus, respectem, però, algunes grafies característiques i altres peculiaritats del lèxic de l'autor. Sobretot han estat respectades les paraules que, modificades, podrien alterar el caient de l'època en què l'obra fou situada i escrita.

REVERENCIA

Tou l'esperit per la proximitat d'una data que'ns era particularment dolorosa, la vetlla del darrer de Janer de enguany, al desplegar el diari, no'ns poguérem estar de llançar una exclamació d'esglay. Dintre l'enquadrament tètrich y sota la creueta fatídica que barren el pàs a tota esperança hi havia un nom; un nom que la indiferència jornalera havia estampat allà ab claretat y fixesa lapidàries, però que aviat el pas de una llàgrima inevitable havia de fer a nostres ulls titil·lant y esborradís.

Aquell nom, en aquell lloch, sota aquell signe piadós però sangglassador, volia dir la pèrdua d'un home pera la humanitat, d'un cor insubstituïble pera una família, d'un amich caríssim pera nosaltres, d'un ciutadà gloriós pera la colectivitat catalana. Y, si la pèrdua de tot home, anch que no sia més que una pobre volva de matèria etiquetada, convida a la meditació y a la recança a tot aquell que no estiga privat de sensibilitat, compteu lo que havia de passar ab la pèrdua de Don Joseph Pin y Soler, l'esser excepcional, una peça magna de l'espècie, una part important del patrimoni del comú, sobre la que tots al·legarem algun dret... quan no un gavadal de drets!

Senyor! ¿què hi feya que la rahó volgués fernes entendre que, per la mota dels anys assolits, per sa plena acció en la vida, per la seva obra amplemment acomplerta, En Joseph Pin y Soler havia acabat lò- [vi] gicament la seva tasca sobre la terra y tenia dret —oh, l'esborronadora paga de l'aferriçada brega!— al descans eternal?

La darrera vegada que vam veure a Don Joseph Pin y Soler una punyida dolorosa 'ns fiblà 'l cor. Vam trobarlo envellit, afeixugat, com perillant d'esclafarse sota la càrrega que portava doblement pesanta pera ell que pera 'ls altres homes, ja que era més gràvida d'element sòlid.

La seva estampa superba, ornament de les vies ciutadanes y fitó patrici dels centres de cultura durant quinquenis, duya are a la memòria la d'aquells castells mitjevals que torregen encar sobre 'l firmament la fortalesa gallarda del seu aparell, però als que sentim ja amenaçats en els fonaments o solcats per l'esgarriñança tràgica de les esquerdes. Vam aixecar l'esguard y, com pera desmentir la nostra impressió pesimista, vam trobar el del mestre, viu, pipellejant, alegre, ple d'aquella aguda malícia característica que'l feya inconfondible y que talment semblava un silent traspuar del seu enginy, més eloqüent encar que la seva verba, d'àtiques escomeses. En aquelles ninetes, clares, fresques, crestallines, arracerades ab picardia rera 'ls parpres, lleument, facesiosament aclucadenchs, ni un' ombra grisa, ni la més remota veladura senil; tot resplandors de sanitat y de vitalitat; tot joventut. Y, una mica més avall, aquella boca expressivíssima, estirantse un poch cap a una banda pe'l fi somriure de consuetut, subratllat inmancable de l'irònica mirada. Grat sia a Déu, la torre del homenatge estava intacta! El senyor Pin era encar el senyor Pin, el senyor Pin de sempre; nostre estimat y venerable senyor Pin. ¿Qui deya de senectut, qui parlava de ruhina, de minves ni aclofaments? A fòra mals averanys! Calia revifar la confiança!

La mà en la mà, ingènuament regositjats per l'encontre, com sempre que s'esqueya de trobarnos a l'impensada, conversàrem breument, acuytats pe'ls em- [VII] paytaments de l'hora. Repetirem una volta més la vella lletania de fernos retret de peresa l'un al altre, de preguntarnos per nostres trevalls en curs, per nostres projectes encarats vers el futur. Les lletres havien portat la nostra coneixença, les lletres havien lligat la nostra amistat, les lletres eren l'apanatge saborós de nostres converses, les lletres foren el tema de la darrera que havíem de sostenir. Ah, si aquell dia nosaltres haguéssim sabut que no havíam de veure altra volta sobre la terra la imatge del noble amich, que no havíam de copsar més de la nostra orella, el tremp de la seva veu, que anaven a escolarse bruscamment pera nosaltres els tasts espayats, però tan delectables, del seu enginy, de la seva cultura, de la seva civilitat impecables, com los hauríam desohit els apremis de l'hora —tan regatejadors!—; ab quina segreta ànsia hauríam espiat els trets de sa fesonomia per 'estoyarlos ab tot detall en la memòria; com hauríam fiblat sens compassiò la seva gràcia de bon «causeur» pera que fluhís ab més llarguesa la bella paraula, dreturera o imatjada, sorprenent o càustica; com los hauríam gustat encar ab major reconeixença que d'habitut els compliments, tarats, sens dubte, d'hiperbòlica galania, però servits en la safata d'or d'una benevolença paternal, que nosaltres sabíam lleal y sincera, com vinguda d'un home de prò!

—

S'adormí en la pau suprema el Patriarca, silenciosament, discretament, ab aquella mateixa senyoria reservada y digna que posava de viu, en totes les coses: ni notes als diaris sobre la malaltia, ni agonia aparatosa y sensacional, ni anades y vingudes de periodistes a sa demora, ni grans juntes de metges... Res! Quan vam adonàrnosen, un nom coronat per una creu y enmarcat per una ratlla negra, en les planes dels diaris. Estava tot llest! Y, ab quina elegant simplicitat s'havia resolt el desnucament d'aquella vida tan elegantment viscuda!

[VIII]

La sorpresa y el sentiment foren generals, unànims. El senyor Pin no era, en el rigorós sentit de la paraula, un popular, un ídol de les multituts, com, per exemple, en Guimerà. Ingressat tardanament y ja home fet, a les lletres catalanes, quan aquestes acabaven de perdre el primer bull patriòtich, quan ja no representaven gayrebé exclusivament el paper d'estandart flamejant de romàntiques reivindicacions; sens haverse barrejat en bandositas y lluytes polítiques; sens haver figurat llargament en concursos ni candidatures, sens haver donat en pastura a tots els ulls la seva imatge estampada; distant del vulgus per exigències temperamentals y per afinaments de tracte, per aquell sentiment de neutralitat infrangible que sol encomanar el pas per variats ambients y el contacte ab tota mena d'espiritualitats externes; ab marcats rastres de forasteria en l'indument, en el pensament y en la paraula, el senyor Pin no podia ésser un seductor del gros públich, de la massa caòtica dels ciutadans, ni tantsols del gros públich literari, d'aqueix conjunt aficionat a la lletra de motlle però ab cultura massa primària per' ésser un segur e intel·ligent desgustador d'exquisiteses purgades de lloch comú y de comú farciment. No; la reputació del senyor Pin y Soler no s'havia fet al carrer, sinò, tal com corresponia a sa condició patrícia, en el cenacle professional, en l'Ateneu, en l'Acadèmia, en les redaccions dels periòdichs, al escalf del judici y la lloança

incondicional dels competents; és dir, no era una reputació caçada ab mirallets, sinó bastida sòlidament demunt d'un'obra sòlida, d'un'obra controlable y controlada. Així ho creyam tots, al menys. Però vingué l'hora de la proba, vingué la mort, y, en mitg de la sorpresa general. s'aixecaren de tots indrets veus de pur sentiment per la pèrdua del home excels, quina íntima racialitat, may desmentida, ans acusada més fermament pe'l segell exòtich, havia copsat, ab dreturer instint, el poble; Catalunya tota, com un sol ésser conscient, s'adonà, ab dolorós espau- [IX] me, de la nova sanguia oberta en la seva esperitualitat, tan llargament, tan crudelment castigada en aquests darrers vint o vint-y-cinch mesos. Aquest espaume y aquest dolor conscients de tots, es lo que assegura al nom de Don Joseph Pin y Soler la perdurança, a perpetuïtat, en nostre Walhalla Nacional.

—

Déu nos lliuri de voler dir lo que no estem capacitats pera dir de la vida y de l'obra de Don Joseph Pin y Soler. El nostre paper es ben altrement modest en aquest lloch.

Ab la trista avinentesa del seu traspàs han eixit a faror comentaris, notes biogràfiques, trets de caràcter, llistes de treballs, que vénen a ésser com lluhissors incertes y pàlides d'albada que acusen lleument la taca d'una forta personalitat, però sols destacarà aquesta plenament quan sia inondada per claretats meridians, sols sabrà 'l públic lo que en realitat fou y lo que en realitat va fer el Mestre, quan persona de la seva intimitat emprengui una veritable biografia y un estudi acurat de son esforç intel·lectual, relacionant-lo ab l'ambient en que se produí.

Caldrà que 'ns el mostri infant, diablejant pe'ls carrers y carrerons de sa ciutat nativa y amarant-se 'ls ulls ab visions augustívoles, trempadores d'esperits selectes; trabant coneixença ab aquella colla de manxols, maniàtichs y macadets que, mostrandli al viu, sens trampes ni rebutat encobridors, totes les ignoscències y totes les terbolències de la naturalesa humana, preparaven en ell el llevat del futur novel·lista; sentint bategar entre les pedres sacres les llegendes dels sants, que empenyen als mortals vers camins d'excelsitut, o aprenent, cara a cara ab el mar sens límits o ab els monuments de l'antigor, les lliçons positives de l'història, que engendren en els ben dotats el sentiment de payralitats indestructibles. Caldrà, després, que 'ns el facin seguir món a través, [X] barrejantse ab homes de tota lley y de tota casta, subjectantse a múltiples disciplines, passantse arquitecte y humanista, emparellant activitats tan incongruents com les de cònsol y comerciant, pedagòch y home de món, literat i escaquista; enmullerantse, a Bèlgica, ab dama de calitat (oh, l'«Art de triar muller» quin capítol tan sugestiu y revelador en l'història d'un home!) creant una família y una llar en la confluència de la civilització europea, pera tornar, finalment, a la pàtria (l'etern «roda 'l món y torna al Born» dels nostres conterrànies) auriolat de tots els prestigis, servit per totes les solvències, amich dels pròcers, admirat de confreres y seguidors, respectat de tothom, investit d'una autoritat y d'una representació indiscutibles.

Bella faula, triomfadora d'amidades realitats burgeses y plena d'encís estimulants y de pròdigues ensenyances, que no apar engendrada pe'l seu temps, sinó per aquest altre, tan desconcertant i capgirador, que coneixem per la post-guerra!

Quan nosaltres, projectats per una força externa, férem irrupció en el camp de les lletres, se dressaven en ell, en formació diríam militar, com brillantíssima guarda d'honor de Catalunya, l'estol dels escriptors del vuytcents, dels heroíns d'aquella epopeya dita *Renaixença Catalana*, quin esclat directe hem percebut encar tots los vivents, però quin abast, avuy per avuy incalculable, sols podran amidar els futurs.

Aquells heroíns —ab més justesa, potser, aquells il·luminats—, sens més armes que la seva fé ni altre ajud que una voluntat intorsable, havien fet el miracle de despertar l'esperit adormit de tot un poble y de retornarli la consciència y la confiança en si mateix.

Figures consagrades ja per la fama, aixecaven general admiració y a nosaltres, neòfits, encesos de reverència, nos produhien l'efecte de semi-déus. Jutgis, així, de nostra sorpresa y confusió quan vegerem que algunes d'aquestes figures —y no de les menys [XI] representatives, per cert—, els Matheu, els Oller, els Franquesa y Gomis, els Guimerà, els Maragall—, per esmentar únicament els que aleshores coneguerem de més prop—, ab l'autor d'aquest llibre al cap, vaixaven de son pedestal, s'avençaven a rebre'ns gentilment y 'ns donaven l'espaldarazo d'admissió en l'ordre.

Aquest gest, fet ab simplicitat inversemblant, mitigà la contrarietat que'ns havia causat l'oficiositat impulsadora y determinà nostra sumissió relativa a les facècies de la casualitat. A n'ell debem, donchs, les facècies de la casualitat. A n'ell debem, donchs, lo poch qui som y 'ls moments més delectables de la nostra vida. No 'n fariem comentari, però, si aquell gest, que aleshores tinguerem per excepcional, no l'haguéssim vist repetit després ab mil y altres tants debutants y no 'l podéssim senyalar com tret característich de l'idiossincràcia munificent de nostres devaners, que se feyen un goig y un deure de cridar a tothom a la seva companyia, de solidaritzarse amb petits y grans; ab passats, presents y venidors; de combregar ab tots aquells que sentissin la mateixa amor que ells sentien per la Pàtria.

I com que eren cavallers de cultura y de criança que, en sa majoria, sabien portar ab tanta correcció la levita com la conversa, feyen servir la gràcia de son tracte per agermanar incompatibilitats massa repròpies, o com bàlsam pellador de qualsevol ferida que en ses fugues de passió podessen inferir al enemich.

Tal com creyem en Déu, creyem en els destins reservats a nostra terra y creyem, aixís mateix, que aquests destints vénen performantse en l'infinit, dels seus inicis encà, de colectivitat ètnica diferenciada de tota altra colectivitat, mercès a un impuls de llibertat irrefrenable. —«Volem ésser... lo que volguem ésser!»— sembla 'l mot d'ordre que ve repetintse a través dels segles y al qual cap factor autòcton d'alguna importància o significació s'es atrevit may a fer el sord o l'indiferent.

Sols quan aqueix instint de llibertat s'es afeblit, s'es afeblida la fortalesa de Catalunya y, oposadament, [XII] quan aquell ha sigut més poixant, més s'ha manifestat, en tots sentits, la poixansa nostra.

Sortosament y malgrat duríssims instants de proba, may res ni ningú ha pogut destruhirlo del tot. Quan més mort semblava, nova àu mítica renaixia inesperadament de les seves cendres y aixecava 'l vol pe'l damunt dels obstacles arrambats.

La darrera revifalla, origen de l'estat actual de Catalunya —íntimament floreixent, ab tot y circumstancials aparences— la portaren els braus, els sencers, els abnegats escriptors del vuytsents, tan fidels al sentir atàvich, al

esperit de l'avior; tan cordials y desinteressats sempre, tan amplement patriotes.

Els que així 'ls veyem, no podem estarnos de creure que les virtuts y qualitats, veritablement modèliques, de tan il·lustres devaners, haurien de servir perpètuament de guiatge y orientació a les joventuts que van succehintse, pera ferne gèneres de ciutadans perfectes.

Per la nostra part, sentim que, lo mateix com a catalans que com a devots de les lletres, hem rebut d'ells tan senyalats benifets, que sols pera fer una volta més pública confessió d'agrahiment i acatar de nou la seva memòria en la memòria del plorat Mestre que acaba de deixarnos, vam acceptar l'immerescut honor de posar nostre nom humilíssim en aquest llibre, pur joyell y fita memorable de la literatura catalana.

VÍCTOR CATALÀ

Abril, 1927.

[13]

LA FAMÍLIA DELS GARRIGAS

CREMATÍSTICA

A Tarragona, darrera el Palau de l'Arquebisbe, passa aquella muralla portentosa que comença al portal de San Francesc i va fins al de Santa Clara.

Tan ferma és avui com al temps dels Crehuats. Tan sòlida és ara com lo jorn en què Etiòpics, Fenicis, Romans, Goths, Serrahins, Cristians, Imperialistes, o moderns francesos la impugnaren.

Imposant!, majestuosa!, trenta centúries no l'han pogut ensatar.

N'és compacta, gruixuda, alta, bordada de maticans mig desfets, de rebellins sense acabar, de torres afegides.

Mai s'és abandonada a l'agressor, ni mai ningú l'ha presa per força. Sempre lo sitiador ha penetrat en la Ciutat per la marina.

Sols s'humanisa per qui l'habita, s'hi abriga i l'aima, i lo que dards, catapultes, bombes, mines, canons no poden obtenir: obrir-la, ho permet a les bones, sense saber com ni quan, a pacífics capellans i burgesos que viuen al seu radosso i la foraden en sa massa colossal per balconets, finestres, eixidetes, que donen llum i frescura.

Al fer-se vella s'ha tornat pacífica i en lloc de morters i marlets que la rematin, ha pres en son cim terradets ombrívols, en ses escletxes, figue- [14] res bordes, en sos bonys i forats, eures, parietàries de tota mena que li tapen les ferides i l'engalanen.

Tot en ella no és d'igual majestat i bellesa. Història viva de pobles que passaren, cadahú d'ells ha fet i desfet, deixant lo seu segell en la manera de renglerar les pedres, d'escairar-les, en cada portella, reixa o bordó.

Al seu peu, una carretera, la qui abans los ferrocarrils permetia transitar quan a posta de sol los portals de la Ciutat se tancaven, serveix ara de passejada a gent d'iglésia: un bon tros porta el nom de passeig dels Canonges.

Perpendicular a ella, una altra carretera més estreta, rasant les vinyes de l'Alasà se dirigeix al fossar, que tan de lluny se veu ab sa porta d'un vermell de sang presa, aquells dos finestrons que semblen ulls, los rengles de ninxos, los xipresos, bellugant-se a l'impuls del vent. ajupint-se aixecant-se, brandant lo cap, fent brugir l'aire com si tinguessen llàstima dels sers inanimats que llur ufanía sombreja, i dels quins llurs arrels se nodreixen.

A mà esquerra del fossar, seguint les porxades de l'aqüeducte per on ve l'aigua que en la Ciutat se beu, la carretera es torna camí dolent, fins a dalt del fort de l'Oliva... i passat lo fort, ja no és carretera ni camí, sinó sender perdregós i tort, que tant aviat surt de les pelades roques com s'amaga entre esbarzers i brossa girant a llevant, a ponent; no sabent on va! No obstant, com tots los camins, fins los pitjors conduïts, va a tot arreu: a la Secuyta, als Pallaresos, al Pont del Diable, a la font d'En Garrot, a Valls, a Salamó, a les carreteres [15] de Reus, de Barcelona, i per elles, a Roma, a Lisboa! a Finis terræ!

Un de sos giravols penetra en les terres del *Mas del molí vell* del quin la masia s'aixeca arrogant damunt l'esquena d'una col·lineta, veient-se de ses finestres i terrat lo Cap de Salou, les platges llargues, lo campanar de Reus, les cases de la Selva, tot aquell bé de Déu de vinyes, garrigues, hortes i boscos anomenat lo Camp de Tarragona.

Les terres que depenen del *Molí vell* se troben en termes diferents: hi ha peces que són del de Tarragona, altres de la Secuyta, dels Pallaresos.

Mas i masia reberen lo nom que porten, d'un trossot de torra, altre temps molí de vent i avui colomar, que els anys llençant damunt de ses parets convexes, sol, borrasques, llamps i pluges, no han pogut enrunar del tot.

Per on s'entrava en lo *Molí*, los bonics colomets prenen avui lo vol, on rodaven les moles hi ha les joques, lo fuell de les ales, guarnit d'un bastonet i d'un barret vell serveix per allunyar los esparvers.

En canvi, tot lo que el *Molí* ha perdut en galanura ho ha guanyat la demora que fou dipòsit de gra i palla, hostel esquerp per los qui venien a fer moldre i que n'és avui un mas dels més bells, ab tancadís, hort, estables, cups, olles d'aiguarent, magatzems, aixoll, llenyeres, eres i palleres.

Al soroll de les moles ha succeït lo gluc gluc dels coloms, i tot lo relleu que donaven a la torra sa taulada punxaguda com un embut, lo moviment de ses blanques ales, les anades y vingudes de jornalers i marxants de gra, ha passat, com per do- [16] nació a la que fou barraca quan lo molí era torra, pallissa quan ell era morada, pobra quan ell era ric.

La masia té la fatxada a mitjorn. Per la banda de darrera, altes parets tanquen un corral, on sota coberta, se troben les estables.

Davant de la casa per més precaució i defensa hi ha un pati clos de parets, guardant les olles, la porta del corral a costat, i l'entrada del tros d'hort, dit lo jardinet.

Gran portalada en la paret formant escaire ab la de l'edifici, dóna comunicació ab lo camp.

L'hort, lo corral, los baixos de la casa, se comuniquen, siga pel pati, siga per la cuina, de manera, que el menjar, lo beure, l'aviram, les bèsties de treball, les eines; tot se troba a mà.

Davant de la masia hi ha un bon espai de camp netejat de soca i arrel... costum adquirida en temps poc segur, pera veure venir de lluny; a la cantonada exterior del jardí, lo *Molí vell* que dóna nom a la masia.

Resultat que per entrar al casal dels Garrigas s'ha d'atravessar l'espai descobert de davant la masia, entrar al patí, guanyar la porta gran!... Empresa difícil quan en temps intranquils los del mas estan a la guaita.

Un cop dins de la masia, es veu l'entrada al mig, a mà esquerra lo refectori precedit d'un requartó; i a la dreta, la cuina, que sembla de convent; ab escorn, grans taules, bancs, llar monumental i un sens fi d'armaris i rebostos.

Al fondo de l'entrada, espaiosa escala condueix als dormitoris: la cambra bona, damunt de la [17] cuina; les dels fills, quartos pels mals endreços, altres pels forasters.

Lo segon pis, i darrer, ha sigut convertit, part en terrat, i lo que queda ab teulada, serveix de golfa plena de mobles vells... Uns sense valor, altres ne tingueren i fan condol. Tots jauen per terra plens d'esquerdes i trenyines.

Lo veure'ls tan rebutjats commou i fa pensar en temps de la vellura. Ensem ocuparen un lloc en la casa, identificant-se ab los qui l'habitaren. S'han gastat i fet vells al contacte de la placent vida o dels cops violents de la passió.

En cada una de ses trenyines pot llegir-se un any d'oblit, en cada pota de cadira trencada rampells de violències o cent anys d'assistència a fets d'intimitat.

Un tros de drap gruixut, encarcarat, mostra un braç i part de cos que foren còpia d'una parenta o amiga ¿núvia? esposa? protectora?... impossible dir-ho... Lo restant de la imatge ha sigut menjat per corcs i ratolins. Sols se veu que fou dona, per lo que del vestit ne queda.

Què pensar d'un llistó desdaurat, del quin penja un esparranc en lo qual se distingeix una perruca blanca, uns ulls negres i terribles, part d'una mà?

Lo vent fent onejar la tela com bandera, muda a cada punt l'expressió del mirar, que tan aviat sembla ferreny com plorós o sarcàstic.

Quan lo vent bufa, la part de tela on se veu la mà i mirant ben fixo, fins lo puny d'una espasa, s'aixeca ab força, doblegant-se per amunt, donant rabiosos cops als ulls, nas i galtes. Sembla que [18] l'home visqui, que la ràbia de veure's servint de penjoll en una golfa lo desesperi.

La paret que dóna a mitjorn està oberta a baix per la portalada gran, dos finestrals que donen llum, un al refectori, altre a la cuina i una finestra petita.

Al primer pis, damunt de la portalada hi ha un gran balcó ab solana, i dos ab la balustrada encastada en la llum dels muntants, damunt, simètricament, dels finestrals de la cuina i del refectori.

Lo balcó gran i els dos petits s'obren fins a tres quarts de llur elevació. La part d'imposta és fixa, i el fustam, ab vidres que s'aguanten per filets de plom ben treballats.

Lo bastiment, vidrieres i porticons, lo passamà de les baranes, i tots los balustres, són de noguera ab labors d'escultura d'allò més finament acabades.

En les parets dels costats, llevant i ponent, les finestres són quadrades i sense simetria: obertes l'una avui, l'altra demà, segons les conveniències.

Les quatre parets rebossades d'argamassa fina i plenes de composicions incises representant nimfes que s'escalfen, bacants coronades de pàmpols, Ceres, angelots ab raïms, ab podadores, aguantant garlandes, fent volar muixons.

L'interior de la casa, fa pocs anys corresponia encara al bon gust de l'exterior, més avui les cambres estan moblades ab llit de posts i bancs, sens més luxe que la gruixura de les màrtegues i el nombre abusiu de matalassos, cadires de boga per [19] tot arreu, taules de pi i alguna estampa enquadrada per les parets.

La cambra bona, que passa als encontorns per una cosa d'alló que no hi ha, guarnida de l'horrible taula rodona ab sobre de *pedra mabra*, com diuen les minyones al parlar-ne, la calaixera ab embutits de fullola de *dauradillo*, lo llit de capçal, i cadires de caoba *macissa*... que junt no valen l'arreconat escriptori, moble vell, que prop del balcó guarda papers, títols i comptes.

Un magnífic llit ab dossier que fou tàlem nupcial i catafalc de mort de tots los amos, tapa un finestral de la golfa; una caixa, que contingué joiells i papers de preu, guarda pinyes i atmetlles; la tapa ha sigut enfonsada i les figurines de bronze que n'adornaven les escaires, han caigut i són, perdudes. Les motlures dels manyells qui sap on paren? Les entrades dels panys i les anses — representant òlibes ab les ales esteses— foren baratades per un llum de cuina que deu valdre sis vintidosos.

L'estudi, és la peça millor conservada. Dóna a ponent, dues grans finestres l'airegen i s'hi entra passant pel dormitori, que fou, del fill cabalé.

Un armari d'alzina, a tall de botiga d'apotecari, rodeja l'estància i un escriptori de la mateixa fusta, acompanyat de setial, se troba entre les dues finestres. No sols los mobles són severs i bells, més encara lo que contenen.

De tot hi ha, de ciència, de poesia antiga, d'art, de religió, d'història.

«Suma thologica», «De la sciencia d'En Lull», «Claros varones de Castilla», «Digeste», «Diago», «Petrus de Marca», «Pujades», «Mossèn Pere For- [20] mich», «Montaner», «Moncada», «Melo», «Narcís Feliu», «Speculum planetarum», «Pandectas».

Un exemplar de la Divina Comèdia ab notes catalanes. La Bíblia en grec, en llatí, en hebraic...

«Libro de las grandezas y cosas notables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona», traduït del català per son mateix autor Mossèn Lluís Pons d'Icart i dedicat a Felip II. «Disertación sobre el sexo y fecundidad de las plantas», per lo savi i modest Martí d'Erdenya que tan avant entrà en l'estudi de les ciències físiques, a més d'haver sigut un mestre en botànica i especialment en fisiologia.

«Flos Sanctorum», «Lo llibre de les dones», edició de Perpinyà, ab una estampa curiosa; un altre d'igual procedència, «Index ó epitome dels admirables y nobilíssims títols d'honor de Cathalunya» i tot plegat... «Pobres y ricos ó la Bruja de Madrid», «La Justicia Divina ó el hijo del deshonor», «Los verdugos de la Humanidad», «Viaje à Icaria», traduït del francès... i per acabar, un munt de romansos: «Romance famoso del valiente Bernardo», «Xàcara nueva de Teresa Llanos», «Historia (!) del Conde de Alarcos», «Marcos Vicente», «Romance famoso que hizo un *forsado* llamado Francisco Marcos *vezino* de la muy ilustre ciudad de Barcelona», «El cautivo de Génova», «Francisco Estéban»... i altres criminalitats eixides d'aquell cau de fenòmens parits pels Jolis i nodrits encara per la viuda Plà.

La barreja no pot ésser més espantosa i si els qui enriqueiren i ordenaren la biblioteca tornassen de l'altre món, *remoririen* de dolor. [21]

Lo *Mas del molí vell* pertany als Garrigas que ignoren de qui, lo primer de llur nom, obtingué les terres depenents del molí fariner, pinyol de les que avui formen los propis que en fan sa riquesa.

La tradició de la casa i certs papers munten sols al regne de Felip IV, quan aixecada Catalunya contra Madrid, un Garriga, moliner i tractant en blats, fou pres per lo Marquès de los Vélez, en lo Coll de Balaguer, desposseït de sos béns i aforcat; mes una volta lo general francès que manava la resistència dins de Tarragona (sabut és que Catalunya rebé aliats francesos) hagué capitulat i quan l'any següent, lo Garriga hereu de l'insurrecte, hagué donat prou proves de reialisme, deixant la toga pera pendre lo mosquetó (era canonge penitencier de la Seu) corrent a la defensa de la Ciutat contra els soldats de França, lo rigor del Rei Felip se desvanesqué i lo bon penitencier entrà en possessió dels béns que son germà i sos pares havien disfrutat.

Eix canonge fou lo constructor de l'estudi on poc a poc anà muntant les riqueses artístiques i bibliogràfiques que sa posició li permetia adquirir.

Un altre germà del canonge que feia molts anys era al Perú, sabent lo ocorregut tornà a la casa pairal.

Lo canonge morí d'una caiguda de cavall i el peruà fou l'hereu definitiu de la família i lo plançó d'on han eixit los Garrigas successius.

De 1660, poc més o menos, en què el peruà quedà amo, les terres del *Molí vell* han anat sent més vastes cada dia, car l'escarment de l'avi, profità als nebots, i de l'aforcat ençà, cap Garriga ha si- [22] gut mai més faccions. Així, quan la guerra de *Successió*, los del *Molí vell* en lloc d'ésser molestats, guanyaren força dobles venent forratges i vi als soldats de Felip V.

Sols anà la casa a menos durant la guerra de la Independència.

Lo jaio Garriga, que no s'entenia de raons, cuitacorrent s'embarcà cap a Mallorca, emportant-se sos valors mobles i deixant la casa a la guarda de mossos de confiança... Desgraciadament molts feren com lo ric Garriga, i quan lo general Chabrand abandonà la ciutat per portar auxili als seus compatriotes vençuts en lo Bruch, no es trobaren pera aixecar-se contra el francès i tancar-li les portes a son retorn, més que uns quants homes del poble, que prenent per cap a don Joan Smith, fins atacaren en partides volants los regiments de l'Emperador.

Tingué lloc la derrota de Valls i els soldats francesos, corrent darrera la divisió Roeding, que anava dret a Tarragona pera rependre forces, s'acamparen en les masies i pobles del veïnat.

De llavors ve en gran part la degradació de les pintures i mobles del *Molí vell*, allotjament de soldats francesos que durant lo siti no cabien dins del fort de l'Oliva.

Durant la guerra dels set anys, lo Ramon Garriga, amo actual, sempre del partit dels qui manen, no hauria sigut mai molestet, puix mai los carlins s'acostaren nombrosos a la Ciutat i sos encontorns, a no ser per un *cabecilla de mala mort*, anomenat lo Garrut —perquè ho era— que sols li devia favors, fins l'havia casat ab una [23] minyona de son servei, i que sovint compareixia pera fer maleses o donar sustos.

Mes tot passa! Los carlins en general desaparegueren, i lo Garrut en particular fou afusellat pels Miquelets prop d'Alcover... Quan la guerra fou acabada, los Garrigas tornaren al Molí vell, deixant del tot lo pis que havien llogat a Tarragona.

BIOGRAFIES

La muller del Garriga, molt més jove que ell, visqué los primers anys de casada més com a esclava que com a mestressa.

Lo seu marit l'havia motejat la *Pocatrassa*, essent causa de tal renom lo no haver-li donat fills; però la pobreta al cap de quatre o cinc anys de matrimoni en tingué tres en menos de tres anys: lo Ramonet, la Mercè i el Jaume, de resultes del naixement del qual havia quedat molt delicada, no podent nodrir-lo com al seu major i a la nena, i tenint lo gran pesar de posar-lo a dida, que per sort fou sana i amorosa: una tal Teresa, muller d'un pescador del Port anomenat lo Cuca.

Segons la senyora Pona Garriga, germana del Ramon, que no s'havia casat pera no minvar los béns de la casa, la pobre Teclata morí de passió d'ànim, lo Ramon havent-la tractat sempre ab massa rigor i sequedat, fins fent-li càrrecs de la debilitat que l'impedia criar lo darrer nat.

La senyora Pona, la tia, com tothom la nomenava, feia de mare als seus nebots, sense comptar a un altre noi, lo Narcís Figuerola, àlies Garrudet, com per fer-lo plorar li cridava el noi Garriga, no perquè ho fos, ho fou son pare, lo *cabecilla* aquell, que no tornant més d'Alcover [25] féu morir a sa muller d'enyorament, o d'altra cosa, deixant abdós desvalgut i orfe al pobre Narcís, que l'hereu Garriga, encara sense fills en aquell punt, escoltant sols la veu del sentiment, havia recollit i guardat.

Un dia de mercat a Valls o fira a Verdú, cap n'hi havia com l'hereu Garriga pera trobar un *xascarrillo* i fer riure la taulada. Home d'uns seixanta anys, ros, alt, gros, gras, ferm, ric... tot li era permès.

Familiar ab los qui tenien menos que ell, los tractava com un senyor que digna abaixar-se.

Deia tu a joves i vells, tocava les barbes a les mossetes dels hostals, coneixia totes les fortunes del Camp i era ben rebut per tots los rectors de l'Arquebisbat.

Sols discutia ab homes del seu ram.

Ab dones no volia tractes, repetint quan alguna de caseua o de fora manifestava una voluntat: «On hi ha barrets no campen caputxes.»

En política, deia mal del Govern quan arribaven los *pagos*, però en deia encara més dels qui volien esmenar-lo o li feien guerra.

En religió... oïa missa els diumenges i festes de guardar, passava el rosari, quan no podia passar per menos, deia a N. S. «Nostr'amo» i quan comptava deia «alabat siga Déu» a l'arribar a deu.

Lo que en ell dominava era l'alta idea de la paternitat autoritària.

A caseua no reia mai... «No mostris als fills amor, perquè no et causin dolors», repetia sovint. [26]

Estava convençut de què un pare no deu parlar ab sos fills més que per reptar-los.

Los mossos li deien l'amo, sos fills lo pare, sa germana, hereu.

A l'arribar al mas, cavaller en sa mula grisa, feia un xiulet i tots deixaven llurs feines pera anar a tenir-li l'estrep, llevar-li el gambeto, si era a l'hivern, o servir-li un plat ab dos gotassos d'aigua fresca i un glop d'anissat, si era l'estiu.

Si dinava al mas deia el «Benedicamus» i les «Gratias»... mes ab gran sequedat, no perquè li agradés fer-ho, sinó perquè ho devia fer.

Sols era un poc amorós ab la Mercè, la nena, com ell l'anomenava: una noieta humil com la violeta i falaguera com un aucellet.

Lo seu fill gran, l'hereuet, tenia en germe los seus defectes, sens cap ni una de ses qualitats.

Orgullós d'ésser fill de pare ric, però incapaç d'aumentar ses riqueses o al menos de conservar-les, pesat, tossut, violent quan l'irritaven... quan ningú li deia res, sonso i badoc.

Seves eren la «Justicia Divina», «La Bruja de Madrid» i altres breviaris. Se creia un Sèneca perquè llegia llibres de sabater i tants com podia se'n procurava, sobretot si l'autor portava un nom ben revés.

Per ell no podia haver-hi llibre bo eixit de qui es digués Pere o Miquel.

Un autor dels bons s'havia de dir al menos Gumersindo, Ibo, Wenceslao, ¡sobretot Wenceslao! només confegint semblants noms li semblava veure passar senyors ab ròssec. [27]

Lo seu regalo eren les novel·les de títol ben llarg, ab lo corresponent o sea tal altra cosa... que comencen per lla a mitja nit, fa una nevada, i *las campanadas cerniéndose cual aves nocturnas sobre la ciudad dormida*, etc., etc., d'aquelles en les que l'autor camina camina que caminaràs, a lo millor se perd i torna enrera ab allò de *nuestros lectores recordarán que en el Capítulo tal...*

L'hereuet fou lo qui esquinçà una pila d'infolis pera empaperinar prunes i fer cartutxos. En cambi, Don Wenceslao no publicava res, infolis o per infoliar, que ell no ho comprés.

Sa germana Mercè, que li seguia en edat, era una joieteta... fina de cos, primeta, airosa. Sa cara un conjunt de coses boniques: ulls llargarudets i guarnits d'abundants pestanyes, lo blanc ben pur, i el blau de les ninetes bé del cel. Les celles fetes com per pintor de missals, la boca fresca, rogeta, encisera. A la barba un clotet, i altres dos, quan reia, a les galtes, que estaven esperant qui els omplís de dolços petonets. Blanca de pell, prop de polsos i damunt de les mans, lleugerament pigada, com son pare. Sos cabells, rossos, llargs, i tan fins, que molts, rompent-se al torn del lligam que els subjectava, se caragolaven, voltant-li el caparró com d'un volvim de raigs de sol.

Encara que filla de pagesos, instruïdeta i parlant correctament.

Encomanada a les monges de l'Ensenyança durant tota la infantesa, ne sortia sols l'estiu pera trescar per les eres, passant l'hivern al convent, [28] on aprenia d'aquelles santes dones tot lo que elles sabien: doctrina, gramàtica, aritmètica, història sagrada, profana, solfa; fins un xiquet de llatí... i sobretot bons modos.

Pera cusir, brodar al *realce*, de *canutillo* fil d'or, cadeneta, ganxillo, fer cabell d'àngel, confitura de ponsem, escapularis, corporals i estoles... poques noies l'avantatjaven.

Innocent i senzilla, panteista sense saber-ho, com tots los sers imaginatius, veia un ser en cada objecte i atribuïa als núvols, a l'aire, a les roques, voluntats, desitjos i penes.

Si la mula de son pare se la mirava de certa manera, si la cabreta li llepava les mans, afirmava que la mula li havia respost, o que la cabreta l'estimava.

Una branca massa torta li feia llàstima, parlava a les papallones, enraonava ab les flors i confiava els missatges que volia enviar a l'animeta de sa mare, a l'estel que li semblava més a prop del cel.

N'era tan graciosa en moviments i paraules, que el Narcís Figuerola, l'orfe, gran llatinista i amic d'emblemes, problemes i dilemes, cercant en ses lectures comparacions que li escaiguessin... una tarda, veient-la fent manats de lliris en un reconet de l'hort, l'anomenà *Lilium inter lilia*.

Lo cabalé, lo Jaume, n'era un minyó molt aixerit: ple de delicadesa, original, enjogassat, de vegades fins lleuger; mes les observacions amistoses lo feien tornar ben prompte al bon camí.

Més intel·ligent que l'hereuet i més bonic, puix [29] si bé l'altre no era lleig: ben plantat, gran i de carnació blanca com son pare, no tenia, però, fesomia pròpia; los seus ulls, nas i boca haurien pogut ser de quasevulga altre... mentres que el Jaume, l'únic moreno dels tres fills Garriga, tenia *els ulls de vidre de la Tecleta*, com deia la tia Pona, parlant d'ell, i recordant a sa difunta cunyada.

Además dels ulls de vidre, lo qual volia dir negres, lluents i vius, sa boca era riallera, sos cabells fins i ondulats, sa veu agradable, lo seu caminar lleuger.

[30]

PRELUDIS

La diada havia sigut xafagosa.

Eren passat les vuit del vespre i la família es trobava reunida a l'era de davant lo mas, qui assentat, qui anant i venint, com si prenguessin la fresca.

Tots callaven.

Sols de tant en tant la senyora Pona preguntava a sa neboda:

—Encara no els veus?

—No tia...

Passava una estoneta més i una i altra es miraven a l'amo, que, inquiet, però mut com una llosa, anava i venia.

La senyora Pona feia viatges a la cuina i tornava, planyent-se de què tot seria estovat.

—Jo —féu l'hereuet, que s'ocupava en la confecció o adob d'un collar per la *Mustela*— me'n vaig a menjar un bocí. Tinc un mal de cor d'allò més.

—Espera't una miqueta més. Lo sopar no està amanit —li digué sa tia—. És impossible que tardin.

—*Que tardin?* Me pensava que no més muntava el Jaume.

—També ve el Figuerola —respongué la noia.

—Oh! —i prenent la gossa entre els genolls li emprobava el collar. [31]

—Ja són aquí! —crijà un vailet que arribava corrent.

—Ep! a dintre tothom! —digué l'amo, reculant de pressa.

—Hereu!

—Pare!

—A dintre! tu també, hereuet...

I ell mateix, seguint a sa germana i a sos fills, xiulà els gossos i se n'entrà al refector.

Lo vailet s'entornà corrent com havia vingut, essent ell sol, de tanta gent com en lo mas hi havia, lo qui s'avançà pera donar la benvinguda.

Lo Ramon Garriga, a pesar de la indiferència i sequedat que demostrava per la gent de caseua, no era un home de cor insensible... Ses qualitats eren ofegades per la dèria exagerada (com dèria que era) de fer-se respectar i de muntar bé la família.

Havia manat que son fill arribés a les sis i eren més de les vuit quan lo vegé vindre... no admetent que un obstacle qualsevulga podia haver-lo deturat, creient que el Jaume retrassava l'arribada, pera desobeir en primer lloc i pera evitar-se explicacions que no podien per menos de sobrevindre a causa del fet inaudit *a ca nostra*, com deia enfàticament lo pare, d'haver-hi un Garriga al seminari que s'emporta carabassa.

Pera fer-se esment de la importància que la tal *carabassa* prenia als ulls del Garriga, cal notar que totes les generacions del mas havien pagat llur tribut a l'Iglésia oferint-li un de sos fills, mentres ne quedés un altre a casa.

Infal·lible! Quan hi havia hereu sa i bo pera engendrar nova llevada de Garrigas, lo qui se- [32] guia, o el més apte si eren varis, se feia capellà.

Lo canonge aquell que defensà Tarragona contra el general de la Motte Houdancourt i l'arquebisbe de Burdeus, era un Garriga! Garriga, lo qui obtingué de Felip IV lo dictat de Fidelíssima i Ejemplar i la llicència pera fer eixir una palma —ensenya victoriosa— de la corona que remata l'escut de la ciutat... i de llavores ençà, la casualitat o l'imperi del voler, havien fet que tots los membres de la família donats al ram d'Iglésia se distingissin en fets, virtuts o sapiència.

Al començar la present centúria, un Garriga, capellà membre dels Desconfiats, com si fos hereu de la Gràcia Vallfogonesca, composà un poema en vers combatent aquell manifest del bisbe de Santander que es queixava de la abolició del Sant Ofici, intitulant lo seu engendro: *El sin y el con Dios para con los hombres y recíprocamente a los hombres para con Dios con su sin y con su con*.

Un altre fou doctor i mestre de teologia a Lleida.

Lo Jaume, que la família esperava, era lo portador actual del nom de Garriga al qui havia sigut encomanada la tasca d'enaltir-lo, però falta de vocació o malavolença, a la fi del curs acabava d'ésser jutjat estudiant ben ordinari.

Lo pobre havia obtingut —potser per lo prestigi del nom— en lo primer any dels seus estudis, la nota de *Meritissimus*; l'any següent, baixà del superlatiu al

positiu *Bonus*, caient per fi en la suspensió del curs que tant afligia a son pare. [33]

Cal pintar lo malhumorament que eix fet causava al Ramon Garriga, lo secret pesar que ni a ell mateix se confiava de veure, que al costat de son fill, lo Narcís obtenia cada any *Meritissimus* i tots los premis de conducta. No era, però, que l'èxit del seu protegit li fes enveja, sinó que desitjant gran èxit a l'orfe, n'hauria volgut un major per qui portava el seu nom.

Lo tal Narcís, d'ençà que el Garriga l'havia arreplegat, anà a l'escola del poble ab los fills de la casa, havia sigut un poquet llur mosso, i quan fou grandet, per deslliurar-lo probablement d'aquella servitud inevitable, lo Ramon li aconsellà anar a Tarragona a estudiar per Papa.

Sigui per evitar-se disputes ab l'hereuet, que gens l'estimava i el feia servir de víctima, encara que més jove que ell, siga pera no ser pagès, per sumissió a les indicacions de l'amo, o verament perquè tingué gust per l'estat eclesiàstic... acceptà, essent conduït a Tarragona i allotjat a casa el senyor canonge Morros, antic confrare del doctor Garriga, home sever, de terrible aspecte, un poc matiné, platònic, *hojalatero*, com ne diuen los Castellans, respectable per ses costums, adornat, en una paraula, de totes les qualitats que en llatí més o menos lapidari sovint se llegeixen en los epitafis.

Lo Narcís passà a caseua dos o tres anys ab gran profit, i quan ja terminava la gramàtica, baixà el Jaume pera començar-la, compartint ab ell l'allotjament i els consells del senyor canonge, que puntual, los feia cridar cada dematí a punta de dia pera ajudar-li la missa i preparar-se a l'aula. [34]

Estudiaven quan ne tornaven, i baix cap raó ni pretext los permetia la més lleugera noiada, concedint-los sols lo corretejar per la Catedral i els claustres, lo chor, les orgues i el campanar, dient-los que sense eixir, per així dir-ho, de casa, puix vivien tocant la Catedral, trobarien de tot, espai, llum, obres d'art, llibres, música, rajolins d'aigua, flors, frescor a l'estiu, radosso l'hivern. Sols llevava la prohibició de córrer més enllà de les ombres del gran edifici, certs dies senyalats, permentent al Jaume lo baixar al port pera veure els didos, que li havien guardat molta tendresa.

Un dia —dia fatal!— lo Jaume muntà a l'orga durant l'ofici, i impressionat de veure's dins de l'ànima d'aquell majestuós *organisme* que de lluny tant lo delectava, féu cent preguntes a l'organista sobre els complicats objectes que veia. Lo cor palpitant i les galtes enceses seguia les evolucions de l'artista admirat d'un moviment de genoll al qui seguien accents solemnials, d'una passada sobre el teclat que feia dir a les mil veus de l'orga himnes de glòria, gemes, alabances.

—Si pogués ser organista! —digué el minyó, sense adonar-se'n, i lo senyor que ho era, traduint eixa frase sens conseqüència per lo crit del *Geni* que vol manifestar-se, li ensenyà —casi d'amagat— primer la solfa, i després... violí... piano... orga.

Tenint bona veu i disposició, aviat va cantar *lletra*, i sols llavors gosaren entre els dos dema- [35] nar al feréstec senyor canonge la llibertat necessària pera seguir l'estudi de la música sense amagar-se.

Hi hagué grans conferències entre el Garriga, lo senyor canonge i l'organista, fins que prometent lo Jaume que la música no li faria descuidar lo llatí, rebé llicència de llogar un piano i de tocar-lo a ratos perduts. Vingué fi de

curs, i el senyor canonge, que no estava molt content del Jaume, puix los ratos perduts eren per la gramàtica i les selectes i tots los trobats per les solfes i el piano, se tranquilisà veient-lo sortir dels exàmens ab la nota de Meritissimus, lo mateix que el Narcís.

Ell los acompanyà al mas, on tot foren plaers i noresbones.

Anaren a festa major... lo Jaume es lluí en una missa d'en Solé, que el bon organista li havia ensenyat nota per nota; dinaren després, i l'alegria cresqué encara, quan per darreries lo Narcís llegí unes cobles dedicades a la Verge i el Jaume, assentant-se davant un pianino que semblava una pastera, tocà dos o tres preludis d'un autor que per ell era el Messies, en Joan Sebastià Bach!

Per setembre, los dos joves tornaren altre cop al seminari, on després d'haver cursat retòrica entraren com interns; i mentrestant, en lo mas creixia l'hereuet, aprenent l'art de conresar les terres, rebent de son pare consells i exemples sobre podes, empelts, fems, llavors, fabricació de l'aiguardent, los comptes del gasto, la cria del bestiar i altres feines pròpies de masover ric. [36]

Per qui no fos de la família Garriga hauria semblat que en lo mas no hi havia motius de tristesa; més fàcil era veure que el Garriga es tornava cada dia més malhumorat, que sa germana com més anava menos aixecava la veu i que la Mercè més i més s'escarmenava pera treure, al qui ho era tot en la casa, del seu estat irritable i neguitós.

L'objecte de tants afanys, creia en canvi no haver sigut mai més amable, i si alguna vegada sa filla, ab força manyagueries li feia reconèixer que son humor no era molt igual, ho atribuïa a la tristor que li causava lo veure's viudo, als disgustos que li donava l'hereuet, a l'estudiant... qui a més d'haver-se enropit s'havia tornat eixut com un espart.

Pel seu compte no es trobava tara.

La simplicitat de l'hereuet, de qui ell havia vist fer mofa en lo poble, i de qui una banderota havia obtingut —segons deien— paraula de casament, lo desesperava.

Ses idees —que no eren idees ni tal aca— li causaven greu pena, i a l'oir-li dir que ell, quan fos amo, se n'aniria a viure a ciutat i potser fins a Barcelona o a Madrid, lo pobre pare creia oir blasfèmies... Atribuïnt la prevaricació del seu hereuet als llibrots i converses que li portava i tenia amb un tal Anton Cirera, secretari interí de l'Ajuntament dels Pallaresos... Tants llibres li trobava altres tants n'hi rompia, i tants cops veia rodar lo secretari pels encontorns del mas, altres tants li abordava els gossos... Mes l'hereuet tossut com un ase, comprava més llibres i els amagava pels armaris de l'estudi, i es feia de més [37] a més amb lo Cirera, que trobava al poble, i amb lo quin parlant de son pare lo tractaven d'atrassat i de madur.

Pare i fill eren víctimes d'exageracions. Lo Ramon, criat per pare rígid en lo començament de la centúria i en mig d'aclamacions d'un poble que plorava de goig al veure en ses terres al desitjat Fernando VII, creia, com ho cregué son pare, que mentres hi hagués Corts, Constitució, diaris i sobretot *Malicianus* (los hi tenia tírria i mala voluntat), no s'aniria bé. Sostenia que els estudis profans lleven la fe, que l'abolició progressiva de certs privilegis, la partició de béns, l'emancipació, en part, de la pàtria potestat, farien dels fills, homes irrespectuosos, sense llei ni fre.

Lo Ramonet, que començava a viure i que d'ençà del Pronunciament (1854) se tractava ab aquell secretari despreocupat al qui lo aleshores molt lliberal ajuntament dels Pallaresos havia confiat sa secretaria interina per recomanació del no menos lliberal ex-miquelet, ex-jamancio i propietari actual del

Meson de la Igualtat casa de comida y beguda

de la Secuita, veia en tota autoritat una enemiga de les llibertats públiques i privades, i en son pare, lo *summum* de les tiranies... tot això esgrunat, confós, expressat en un patuès de paraules tontes, imitades o apreses de son company lo secretari. [38]

Faltava entre pare i fill, que tan mal entesos anaven, un terç per dir-los que del passat és bo guardar-ne les ensenyances i abandonar-ne els erros, que obrar sens convicció, no més perquè altres ho feren, és propi de rutinaris, que en lo mer fet de ser-ho, confessen no tenir prou discerniment pera guiar-se segons convé en cada circumstància.

A l'enemic de tot lo vell hauria sigut precís fer-li entendre lo que sa mania n'era absurda, i sobretot demostrar-li que a causa de sos curts estudis ell no era apte pera jutjar lo que és història, de la quina en sabia quatre fets mal explicats per Wenceslaus curts de vista.

Si el Ramon Garriga era per son fill un *madur*, lo fill passava als ulls del pare per un *barret*.

La lluita, emperò, no era exterior ni manifesta.

Lo fill no discutia mai ni demanava parer en coses que li pertocaven: treballava, bé o mal, i els diumenges o els dies que son pare anava a mercat, prenent un matxo, corria al poble a juntar-se ab los companys, i, segons llur expressió, passar l'estona *disputant la jugada*.

Disputar la jugada, volia dir parlar del negoci magne: de si es formaria *milícia* als Pallaresos i de si lo Pau Cendra fóra bo per sargento allà on ell, l'hereuet Garriga, pretenia ser oficial... en troc d'uns quants *kempis* que per patriotisme havia muntat de Tarragona i regalat als més avançats del poble.

La disputa de la jugada s'acabava per deu o dotze pessetes de gasto en lo *meson*, taverna, [39] hostel o lo que fos del patriota Manel, que l'hereuet pagava...

I prenent un bon trot se n'entornava al mas, puix disputant la jugada les hores passaven breus, i si el pare era a casa abans que el fill, hi havia sermó.

En un círcol tan petit era impossible que el Garriga no conegués los fets i ditxos de l'hereuet.

D'aquí son malhumorament, que ell creia de dia en dia més necessari demostrar, i que sols conduïa a una guerra sorda més i més rencorosa a cada nova batalla.

La Mercè, filla respectuosa i germana amant, amagava les escapades del germà i el repreneia quan lo pare no hi era... però sols conseguia sumissió aparent, i ab tristesa veia a l'hereuet cada dia més després del pare i a aquest desesperat per la conducta de son fill, que ell no s'explicava, ni corregia com hauria degut.

Lo malentès entre els dos era tan fort, que no podia menos de pervenir-ne discòrdies o desgràcies.

La Mercè, ab la doble vista dels cors excel·lents, ho preveia, i procurava desfer los equívocs que l'amor propi de l'un i l'esperit rebel de l'altre feien nàixer a cada punt.

Per més pena, lo Jaume, que havia sigut sempre dolç i alegre, perdia sa jovialitat tornant-se malmirros i mústec.

Si els dos fills, essent joves encara, osaven ja, no oposar-se, però sí criticar los fets del pare, [40] què seria quan ells, més forts i el pare més dèbil, sobrevinguessin los encontres interessos de diners, posició, herències?

Cara vegada que la bona noia entreveia la possibilitat d'una ruptura entre son pare i sos germans, invocava l'anímata de sa mare, demanant-li que del cel, intercedís per la pau de la família.

[41]

L'ARRIBADA

Entrats a la masia, lo Ramon s'assentà a cap de taula i demanà el sopar.

La tia, que rodava per la cuina, es féu l'orni, mes a un segon crit fou precís fer-lo servir.

Lo Ramon se tragué la barretina i començà lo *Benedicamus Domine*. Sa germana, sa filla i els mossos li respongueren a veu baixa.

Acabada l'oració, féu plat a la nena, com de costum, se'n féu, i després cada ú se serví quan li tocà; però ningú menjava.

Lo picarol de la Tordilla anava oint-se *crescendo*, així com la veu del vailet que acompanyava la bèstia i cantava

O'Donnell y Dulsa,
llibres campayones
como llaones...

cançó de moda en aquell temps.

Per últim, mula i gent s'aturaren davant la porta.

—Ave Maria Puríssima! —crijà una veu coneguda.

—Sens pecat fou concebuda —respongué ab gravetat lo Garriga. [42]

—Entreu, xiquets, som aquí —exclamà la tia.

—Jaumet, Narcís! —digué la Mercè, fent posat d'aixecar-se.

—Ep! que entrin i que ningú es bellugui —reptà el pare.

Lo Jaume entrà, anant dret a son pare, a qui volgué besar la mà.

—Déu te faci bo —digué-li, sense allargar-la, i continuant lo sopar com si tal cosa.

Lo Narcís se n'entornà a fora, cridat pel vailet.

—Pare! —afegí el Jaume ab veu humil.

—Hereu!

—Pare! —digueren tia i neboda, com suplicant-li menos severitat.

—Hereu! lo Met és darrera teu, que et vol parlar.

—Que parli... Què vols? —li digué, sense girar lo cap.

—Hem arribat tard perquè el senyor canonge volia...

—Jo no et pregunto quants anys tens... Deixa'm sopar i més tard passarem comptes.

—És que...

—L'esca s'encén... vés-te a sentar —digué el Garriga, fent un dels rars calembours, com ne diuen los francesos, que permet la llengua catalana, clara i poc apte a juguines.

I el Jaume, al retirar-se de prop son pare, se trobà entre els braços de sa tia, que baix pretext, farfullava dins l'armari de cap de taula.

—Tia!

La Mercè no pogué menos d'aixecar-se i córrer a son germà.

—Met! [43]

—Tothom a taula! no vull comèdies! —i les tres persones que s'apretaven les mans enternides, darrera sa cadira, se dirigiren a llur puesto.

—Té, seu aquí —digué l'hereuet, retirant-se, per son germà.

Tots s'assentaren i ningú a l'entrar hauria dit que acabava d'arribar un fill, absent de la casa feia mesos.

—I el Narcís, on és? —féu lo Ramon, creient humiliar més a son fill demostrant interès per l'orfe.

—És veritat —digueren varis, mirant a un costat i altre.

—Eh! Narcís! Arciset!

Lo vailet, ficant lo cap per la finestra, respongué: ha muntat los llibres, descarreguem la mula.

—Veu's aquí un xicot com cal —murmurava el Garriga—. Arcís! —crijà al veure'l atravessar l'entrada ab un gran fardell de fato.

—De seguida vinc.

—Entra! deixa fer al vailet.

Posà els llibres damunt d'un banc, i ja desembarassat s'encarà ab lo Garriga.

—I bé, doncs, com ha anat això?

—Mireu... hem arribat tard per mor de...

—Ja suposo que no és culpa teua.

—Ni del Jaume tampoc. Lo senyor canonge volia escriure, hem anat a caseua a l'eixir del seminari... encara era al chor... lo temps s'ha passat esperant-lo.

—Jo no pregunto res... però el senyor canonge [44] no s'està al chor tres dies de carrera —digué ab veu més alta i mirant-se al Jaume—, i fa tres dies que envio recado de muntar.

—L'Arcís ja ho volia de seguida que els exàmens foren acabats; però com no s'havia publicat la llista dels premis als *Meritissimus*.

—Ah? l'Arcís té premi... i tu? No sé com no et cau la cara de vergonya... i encara ell mateix és lo qui m'ho fa saber... respon, què tens tu?

—Ja deveu saber-ho —respongué el noi avergonyit.

—Prou que ho sé... bé sóc prou desgraciat de tenir un fill com tu.

—Hereu! home! —s'exclamà la tia.

—Pst! quan jo parlo tot Déu calla!

I la pobra vella s'aixecà de taula casi plorant.

A la tia seguí la neboda, i a la neboda, tota la gent del servei, quedant-se sol lo Ramon, que prenia de tot, però que menjava poc, lo Jaume, que no menjava res, i l'hereuet i el Narcís, que es miraven sense parlar.

—No sé quines desgràcies vos he causat —gosà dir l'estudiant.

—Encara tens modos de parlar? desvergonyit!

—Té raó —digué sobtadament l'hereuet, anant-se'n de taula ab una revolada.

—Tu, ei! —cridà el Garriga, dirigint-se a son fill gran—, tan poca vergonya teniu l'un com l'altre... Mai s'havia vist... Quin poc respecte!... —i a una senyal feta per l'hereuet als estudiants com volent-los dir: deixeu-lo sol!, lo Garriga, veient aquell gesto desdenyós, ràpid com lo llamp, llençà a l'hereuet un porró, que féu gran so- [45] roll al rompre's per terra, augmentat per la remor de peus dels qui corrien prop de l'hereuet per veure si estava ferit.

—Déu meu! què hi ha hagut? —preguntà la tia sortint de la cuina.

—Jaume, hereuet! què passa? —feia la nena, baixant de pressa les escales—, esteu ferits?

—No, no és sang —respongué l'hereuet volent somriure—, és vi, que mal enguanyat... —i ab un ah! i un moviment d'amenaça eixits del cor, se mirà a son pare, que continuava sol a taula esmicolant crostes de pa ab lo mànec del ganivet.

Los germans se reuniren a la cuina, donant-se detalls sobre lo ocorregut.

—Bé, tu —deia la Mercè—, li parles massa sec, pobre pare! l'hauríeu de tractar ab més amor.

—Ab més amor! —responia l'hereuet, a qui tothom paupava el costat pera assegurar-se de si tenia o no una costella enfonsada—, ab amor!... encara li parlo massa bé... I ell, per què no m'hi parla ab amor?

—Ell és ton pare —deia la tia.

—I té molts mals de cap —afegia la Mercè—. Tot lo que diu és pel vostre bé —i veient que el mal se reduïa a un porró trencat i a un xipoll de vi, se n'anà prop del pare, que ab lo front damunt la mà esquerra continuava perseguint ab la dreta les més menudes crostetes.

Infundat, no reparà en sa filla, fins que es sentí lo sùtil vent d'una alè, i girant lo cap la vegé que el contemplava ab ulls plorosos... la prengué per la cintura, mirant-se-la fixo fins que la nena, sentint-se brollar una llàgrima, ab un [46] gesto carinyós i parlant-li com una dona a un noi, li digué:

—Dolent! veieu com fa plorar a sa pubilleta.

—Tens raó, filla meua... Tos germans són un parell de mals cors —i estrenyent la mà de la nena respirava fort—, no hi ha més que tu que em respectis i estimis.

—I ells també, pare; creieu que el Met no us respecta perquè no ha tret bona nota? Lo pobret no deu tenir prou memòria... i ademés, com estudia tan afanyós la música.

—Angela! just! de l'any passat ençà que ja tragué mala nota, li he vedat ficar-se en músiques cada cop que l'he vist. No vull més solfes, ni pianos, ni violins; tot això són passa-temps de vagos. Quan haja obtingut una canongia — com l'oncle que al cel siga— llavors podrà tocar lo piano i sonar la flauta i repicar les castanyoles si li plau.

Ara el tinc al seminari pera estudiar altres coses. No vull cançons. Com és que l'Arcís treu cada any la millor nota? perquè és un bon noi, ple d'agraïment,

que es diu: lo Garriga gasta un sentit pera fer-me home, donem-li per la seua profitant sos benifets... mes l'altre és un desagraït... no sembla sinó que fa un gran sacrifici estudiant per capellà; fins segons m'ha contat lo canonge, sembla que va respondre, pocs dies ans dels exàmens, a un catedràtic que li volia fer respecte, que tant s'estimava bona nota com dolenta.

—Ab tal que passi! —digué la Mercè, somrient i assentant-se prop de son pare.

—Bo, com hi ha Listo! dóna-li raó. [47]

—No us enfadeu, pare, ja sabeu que sempre sóc del vostre partit.

—Perquè tinc raó sempre.

—És veritat... no més que... no em renyareu? gens? ni una mica... així? — li féu mostrant un cap de dit.

—Gens ni una mica, què vols dir?

—Bé, vull dir... no em renyareu, eh?

—No dona, no, acaba.

—Veieu, no hi podeu fer més.

—És mon natural. De vegades crido, però no m'enfado.

—I altres...

—M'enfado i no crido... no cridaré, digues.

—Doncs, bé. Jo al puesto de l'hereuet no estaria gaire content a casa.

—Què dius, criatura —exclamà el Garriga, com si hagué oït una injúria... i per què? no es pot saber?

—Perquè el pobre no hi és feliç... tot lo que diu ho trobeu tonto, tot lo que fa ho trobeu mal fet.

—Perquè és més pesat que una pujada, i a mi m'agraden los homes vius... i tu? li has dit...

—Pare!... al contrari, sempre li diem la tia i jo que té culpa, que si vós lo repteu és perquè altres negocis...

—És clar, tinc de cuidar-me de tot: anar a mercat, veure els comerciants del port, que ens compren los fruits, tractar ab lo boter, comprar i vendre bestiar... les coses mai van com un voldria... sobretot que ab això de la malaltia de les vinyes, la cendrosa, no sé on anirem. Qui fa [48] mil cargues de vi potser l'any vinent no en faci cent.

—És lo que diem a l'hereuet... i sempre ens respon que ja se'n fa càrrec... així, creieu que ell vos estima.

—Sí, com un mal de ventre.

—I si el tractéssiu ab més amistat...

—Potser li hagi de tocar les barres?

—No tant; us respecto massa pera voler veureu's humiliat... ab mi no us humilieu pas, veritat? —féu riallera— i doncs?

—Ab tu és altra cosa. Tu ets com la pobreta que és al cel! —i atirant a la filla, la besà, cas raríssim!, tendrament a la galteta—. Pobre Tecla! com més va més hi penso... si visqués! ploraria llàgrimes de sang veient a sos fills de tan mala mena.

—Pobreta mare! també estic segura de què no hauria llençat un porró...

—Vivesa de geni! quan l'he vist prop de la porta fent senyals com dient: «deixeu-lo estar sol, aquest cançoner!», m'ha entrat un acalorament que li hauria ventat una escopetada.

—Sort que no teníeu escopeta.

—Que li he fet mal? —digué mudant de to i demostrant interès.

La Mercè, sens respondre, anà de pressa a fora, cridant:

—Hereuet! gran!

—Què fas, nena?

—Res! hereuet! vina.

—Què hi ha? —respongué aquest, dirigint-se al refector, creient-hi a sa germana sola.

—Vina, entra. [49]

I al tenir-lo davant son pare, li digué:

—Lo pare pregunta si *t'has fet mal*.

—Jo? —digué el Garriga, protestant.

—Sí, vós... digues, no ha sigut més que el susto, veritat? Veieu, pare, ja us ho deia jo, que no tenia res; sinó que el nostre hereuet sembla una madameta; de seguit li sembla que s'acaba el món.

—Jo? —feia l'hereuet tot confós mirant-se a son pare.

—Sí, tu. Això t'ensenyarà a fer mofes.

—No he fet cap mofa —replicà l'hereuet cremat.

—Quin geniot! no té res, pare, ja veieu... de seguida esteu ab cuidado... Vaja, tu, digues alguna cosa... què mires? no veus que el pare busca sa petaca?

—Crec que l'he perduda —féu lo Garriga, regirant-se les butxaques.

—Teniu la seua —digué la Mercè prenent la de son germà, que sobreeixia del butxacó del gec, i veient que son pare no podia bé caragolar lo cigarro per ser lo paper massa estret, eixí corrent i tornà de seguida amb un llibret de regalèsia d'aquells més amples, de cobertes grogues i beta vermella—; teniu, és lo del mosso.

—Això al menos són papers... lo jovent d'avui dia! ja tenen prou raó: «cigarro de maco, mucho papel y poco tabaco» —i després de fer lo cigarro i de tornar la petaca a son fill, li digué ab posat menos sever: —A on han anat los estudiants?

—Per allà fora, prenen la fresca.

I poc a poc a l'haver regirat alguns calaixos i tancat uns quants armaris, se retirà ell mateix, seguit de sa filla que li deia eternida: Sou lo millor pare del món! [50]

—I tu l'àngel de la casa.

—Pobret hereuet, casi plorava d'haver-vos fet enfadar.

Quan los homes hagueren fumat llur cigarro i les dones endreçat la pisa, la tia es tragué els rosaris i cridà a tothom.

Tots acudiren i congregats a l'entrada, sens més llum que la claror que venia per la porta de la cuina i l'ambient que per la portalada entrava, començà la tia solemnement.

«Per la senyal de la Santa Creu...» no oint-se al cap de poc, més que el dolç murmur de família i servidors que junts alabaven a la Reina del Cel.

A les lletanies, la Mercè digué a pleret a sos germans:

—Besareu la mà al pare!; però eixos no seguiren son consell i quan ja no quedà cap més parent ni conegut a qui oferir *Aves Maries* s'aixecaren donant la «bona nit».

—Bona nit vos dó Déu, respongué l'amo.

—Vaja, vaja —deia la tia tota contentona al veure lo retorn de la pau—; cap a jóc, demà serà un altre dia... i donant un llumet al Jaume li preguntà a on volia dormir.

—Dormirem al quarto del darrera, respongué parlant per ell i pel Narcís.

Prengueren lo llum i se'n pujaren.

Lo mateix féu lo Garriga després d'haver recomanat a l'hereuet que fes tancar bé finestrals i portalada.

Quan tothom havia desaparegut i que soles la tia, la Mercè i la criada vetllaven, colgant lo foc, [51] desant coberts i estovalles... l'hereuet eixí d'un rebostet que hi havia sota l'escala, ab una escopeta i un garrot.

—A on vas tan armat? —li digué sa germana.

—No diguis res, vaig a la Secuyta.

—Tant tard?

—Sí, demà és diumenge i anem de cacera.

—Ja hi aniràs demà, de matinada.

—No, avui... los companys m'esperen... me sembla que havent treballat tota la setmana, lo dissabte al vespre bé dec ser lliure.

—Sí, però de nit... lo garrot, l'escopeta...

—Deixa-ho córrer; i sortint per la porteta que de la cuina donava al corral, s'allunyà ben prest.

—Ai tia, tia!

—Filla del meu cor, féu aquesta que havia oït les darreres paraules i vist fugir a l'hereuet... resa a la Mare de Déu que li toqui el cor.

—I vós també, resem tia. Que la Verge de les Mercès vulga fer-nos la de tornar-los ben humils.

Se donaren la bona nit i se'n pujaren cada una a llur cambra.

[52]

L'HEREUET

Lo bon mosso que fa poc amenaçava a son pare ab lo puny clos, reunia a totes ses gràcies la d'èsser un *valent*.

La valentia que fou una qualitat, és avui una costum.

Cal ésser valent i sobretot dir-ho!

Ai del que no siga valent! menjarà pa sec tota sa vida. I la valentia ha de ser de la bona: eixa valentia que encega fent oblidar interessos propis pera defensar ab perill lo bé comú, idees o pàtria; la valentia del Geni que risca fortuna i vida pera trobar una fórmula o un enginy nou, no té cap gràcia. Lo bell és ésser valent al llevar-se, al lligar-se les espadenyas, al badallar, al menjar, al beure, al discutir política o vides agenes i sobretot a l'anar *de gallo*...

Què es diria si sortint de nit pera rondar un carrer o guaitar finestres closes no es prengué un arma qualsevolga... com més agressiva millor! Lo verdader valent sempre *va previngut*, de manera que si al tornar a casa, la sereno o un filòsof li entrabanquen lo pas, cop de qualsevol cosa i moros a terra—. Lo important és ser sempre valent.

La valentia és fluïda i encomanadissa; munta fins al cim de les muntanyes i baixa als fons de les valls. [53]

L'hereuet era un valent de l'escola clàssica, dels que criden: «aquí hi ha un home per un altre home.» Per ço no es contentava del garrot, arma patriarcal, li era precis l'escopeta, carregada ab balins.

Quant sortí del mas eren ja prop de les onze.

Prengué un sender a través terres de caseua i aviat se trobà en lo camí veïnal.

S'aturà buscant impacient ab la mirada una senyal que no veia, i ja començava a picar de peus, quan en la part més fonda de la conca que va del caminet en què es trobava i davalla fins a la *Carretera real*, vegé un llum... i ab un ¡ai! que revelava la seva impaciència, emprengué resolt la marxa pel mig d'una vinya, evitant redoltes esteses i saltant marges. Arribà a un rengle d'atzavares que limitaven la vinya i s'aturà sense perdre de vista el llumet.

Ja veia més que el llum, fins veia los muntants del finestró per on la claror eixia... més tot confós com cobert de boira.

Oí remor de passos, i per valentia aixecà les barres de l'escopeta, les petjades s'acostaren i una veu de dona digué:

—Hereuet!

—Tuies! sóc aquí.

—No parlis fort.

—Que no véns sola?

—Sí, i no... Lo Diamant m'ha seguit i fa fressa per les vinyes... m'acaba de deixar...

—Alguna flaira... no tens por que lladri al veure'm? [54]

—Val més que lladri lluny de la masia— Eh! Diamant! menut! pst!

—Que no hi anirem a la masia, féu l'hereuet rasant-se el nas.

—No vull que em comprometis més.

—Ara vegi! la senyora té por d'ésser compromesa.

—Tinc por per mi... per tu... si algú et vegés entrar...

—Por per mi? mira! escopeta, garrot i gabinet de molles a la faixa.

—Sembles un moro de foc.

—No vaig mai desarmat... i canviant de to, després d'haver contemplat ben d'aprop a la minyona per mor de la fosca, li digué sospirant com una manxa de ferrer: —*Salao!* que n'ets de pitera, d'hermosa, de bufona...

—Encara que no ho sigui, passo per on passen les que ho són, respongué la Tuies empleant una d'eixes frases fetes del curt vocabulari popular-amorós, més pràctic que difús.

La conversa s'aturà fins que l'hereuet prenent la mossa per la cintura l'aixecà en pes.

Tal demostració i el copet a les galtes que la seguiren foren d'una eloqüència tan gran, que la donzella fent-se la desdenyosa digué:

—Vaia uns modos, senyor hereuet.

—No veus que t'estimo tant!

—¿De veres?

—De veres.

—¿I penses ab mi?

—Sempre... té! ve't-en aquí una prova... i es tragué de la butxaca una capseta negra que tancava ab molla. [55]

La Tuies pitjà un clauet, lo tap s'aixecà i dues cosetes lluentes...

—¿Són arracades ab pedra?

—No, l'argenter m'ha dit que les pedres feien massa pagès. Són tot or francès esmaltat.

—Tot or francès!

—I *esmaltat*... representen un pensament... llàstima que no es veuen bé... i tant bé com se veurien ab aquell llumet de darrera la finestra.

—I si fas soroll?

—No en faré.

—Si el gos lladra?

—Torna'l a cridar. Un cop m'hagi vist aquí, seguirà sense lladrar.

—Fas de mi lo que vols... eh Diamant!... i el gos arribà a la veu de la Tuies, i es contentà de rondinar lleugerament al sentir l'hereuet que no li era desconegut.

—Anem, veuràs quant bonics són.

—Dius que representen pensaments?

—L'un vol dir que jo penso ab tu i l'altre que tu penses ab mi.

—Que la saps llarga!

I caminant a pler, contenint los salts i gambades del gos, entraren al mas del Puvill, pera veure a la claror de la llàntia si els pensaments eren tan bonics com l'hereuet deia.

[56]

LA TUIES

Lo *duetto d'amore* que precedeix era poc més o menos la repetició del que es cantava en semblants sitis d'uns quants dissabtes ençà... d'aquell dissabte en què la Tuies despatxada del Molí vell per ordre del Garriga pare, fou llogada pel Puvill... que no volgué creure les falòrnies que es contaven sobre si la mossa tenia o no tenia tractes ab l'hereuet, o precisament perquè ho cregué, puix lo Puvill, home pràctic, protegia les virtuts dubtoses.

Era la Tuies una minyona que feia girar lo cap: rabassudeta, grassallona, apotent com una bona perdiu farcida; ulls grans, vius i negres, boca riallera, un poc gran i molsuda, espatlles amples, pit ben guarnit; tot en ella era fresc, agradable i sanitos. Mai tenia mal de cap, ni migranya, ni mal de cor. Balladora, contenta sempre com un pandero, un xic vanitosa, i la pobreta no tenia més recurs pera satisfer lo seu desig d'anar bonica que el trist jornal que guanyava en les feines del camp o la mesada esquerpa quan entrava a ple servei.

Essent bonica i riallera, molts la festejaren, i ella esperant de l'hereuet més de lo que el pobre donava de sí, acceptà son festeig... que durava, fins que vinguessin dies millors, puix no tot [57] havia de ser *trabacar mucho y no ganar na*, com lo *neguito* de la cançó, deia ella mateixa rient de sa misèria.

L'hereuet prou li deia: quan jo siga amo... ja veuràs!

Certs enamorats platònics de la vida del Camp, n'han cantat en tota llengua i ritme les virtuts de la gent que l'habiten... oblidant que virtuts es sinònim de bones costums i que les costums són bones on la gent són culta o menos aferrada que el rural als béns terrestres.

Se troben naturalment en los llogarets i masies, pubilles que mai han trencat llurs devers... hereus que mai han furtat a ningú ni diners, ni anomenada... més com fallirà la pagesa rica i ben cuidada, esposa de l'home que més satisfaccions pot procurar-li de quants per la vora viuen?

Les Cristines i els Muñoz o Monaldeschis són aberracions d'altres classes socials.

Lo pagès és púdic tocant a l'hipocresia.

Lo ciutadà franc fins al cinisme.

Si lo que fa el pagès sembla senzill és perquè n'amaga els ressorts.

L'home en son estat natural (sense renovar l'etern tema de si és originàriament dolent o bo) cercarà sempre la satisfacció de lo que ell pren per necessitats —o que ho són— i del desig de satisfer-les resultarà tot lo mal com lo bé, de manera que l'home sols deixarà d'ésser dolent quan perdi la possibilitat d'ésser bo... va llarg!

L'home absolutament virtuós és lo «Santi di guixi». Tal qual Déu ha fet la criatura, ab ner- [58] vis, sang, calor, voluntat, moviment; aquesta serà per força, nerviosa, colèrica, enamorada, generosa, mansa, bona, dolenta, activa, dropa... i pera fer-li posar en joc ses tendències sociables i corregir o guiar les que no ho són, s'ha anat teixint poc a poc —posant-hi cada ú la seva, lo que se'n diu civilització; art de persuadir al més gran nombre de què tot lo que agrada no és lícit fer-ho.

Com en los llogarets hi ha menos civilització que en les grans viles, com ademés, etc., etc., etc.

Ergo...

[59]

PAGESOS

La del Alba sería o poc menos quan l'hereuet eixí del mas del Puvill.

La tendra princesa per ell aimada l'acompanyà fins a la porteta del corral per a despedir-lo.

Ell, eixerit com un pèsol. Ella un poquet mústega.

—Adéu! prenda estimada, sospirà el jove.

—Adéu, respongué la joveneta.

—Que n'ets d'encisera, afegí l'hereuet.

—Vés-te'n, que el sol ix, acabà la Tuietes.

I el novell Romeu s'allunyà girant-se de tant en tant pera veure encara lo dolç semblant de sa Julieta adorada.

Julieta al quedar-se sola féu un badall que temps ha tenia començat, i sense soroll, omplí un gibrellet d'aigua dins de l'enjup, refrescant-se cara i mans, esbandit-se els cabells, rentant-se els braços... pensant que un parell de

pensaments *tot or francès* encara que *esmaltat* eren ben poca cosa per qui com ella tant se comprometia... més les promeses de l'hereuet li semblaven realisables i anant al capdavant de ses fantasies se veia un dia senyora i mestressa d'aquell mas tan ric... no en vida de l'hereu, ni potser de la tia Pona, però allà! quan los vells no hi fossin!... [60]

Quants anys deu tenir lo Garriga?... i sa germana? és més vella que ell — me sembla! ba! qui ha fet avui farà demà... i sacudint-se del tot lo plomissó com l'aucellet que surt del niu i pren lo vol, se tregué la clenxa, se lligà els cabells, se reféu gafets i gafetes, entrà al mas, hagué el caputxó i se n'anà a missa matinal als Pallaresos pera fer quatre becadetes.

L'hereuet, tot muntant lo camí veinal anava de mica en mica ab més precaucions; puix entre els buits de les atzavares d'on la nit anterior havia vist lo llumet, observà un ser que es bellugava.

Era un home, que veient lo fondo de les vinyes per les quines l'hereuet caminava encara fosques, creia sens dubte ésser tan poc vist com ell hi veia... i s'errava; car la claror cada punt més forta del dia naixent, il·luminava sinó el seu visatge los contorns de sa persona.

—Qui pot ser? feia l'hereuet. —Com hi ha món que si és un espia... li engego un tiro.

L'home desaparegué darrera les atzavares i l'hereuet ajupit com instintivament fa el caçador al creure's prop de la presa, s'acostà tant de l'obstacle que li amagava l'home, que aquest, veient-se'l damunt li cridà: —Ep! hereuet! on anem tant de matí?

—Sou vós?

—Jo mateix, féu l'Anton Cirera saltant al seu costat.

—A fe que us prenia per algun enemic que fa temps me segueix los passos. [61]

—Cabòries! qui vols que et segueixi? no l'has pogut conèixer?

—No, però si em cau entre potes... mireu... i li mostrava el seu arsenal... I l'Ajuntament? féu l'hereuet mudant sobtadament de conversa.

—No me'n cuido... tota la setmana els espero pera treballar, i tant lo batlle com los regidors me fan dir sempre, que tenen feina... que ja ens veurem lo diumenge... diumenge? si? espereu-me. Lo diumenge tinc feina jo.

—Feu bé, no en caldria d'altra, sinó que tinguésseu de treballar los dies de festa.

—És la meva. Ells sostenen que durant la setmana han d'anar a llurs quefers... i a mi què? Lo cert és que jo els espero.

—Sense fer res...

—Fumant *cagatilles*, que cada dia en buido dues, i em fastiguejo. Ells voldrien que els diumenges jo els expliqués los repartos i oficis vinguts de ciutat... a mi no m'acomoda... ¡pensar que un home com jo ha de raure ab gent tan atrassada!... i mal pagadors!... cap vol bestreure, i a la secretaria no hi ha un clau.

—Bé home, no us desespereu... mai ha plogut que no se n'hagi deixat... ¿qui sap lo que us espera?

—Gana! He sigut massa babau. En política no es pot ser-ho... jo que he servit en lo batalló de Guíes, que he sigut *Kamancio*, porter de Junqueres, vocal d'un Club republicà, amic d'en Terradas, carn i unglà del Noi... quan ve la

bona los grossos s'ho emporten tot: qui ministre, qui governador, a mi ningú m'escolta i fins los del club me tracten de venut perquè demano un [62] *empleo*. Ab tant com *he patit per la llibertat* no tinc més guanya pa que la secretaria, interina encara! d'un poblet de quatre cases... me sembla que no m'escoltes?

—Sí, prou, parlàveu?

—Val més parlar de tu, féu lo secretari ab resignació filosòfica... què tal la criada de cal Puvill? és amable?

—Qui us ha dit que m'hi tracto? saltà cremat l'hereuet.

—Com servia a cateua... m'estranya que siguis tan reservat, afegí al cap d'un moment d'enfadós silenci, ja saps que jo pels secrets... un pou! L'home que ha sigut porter d'una presó, confident de peixos grossos... ja veus si me'n deuen haver passat de secrets pels *caps dels dits*, però jo mai... perquè, aixó sí, l'honor primer que tot... si no fos per massa honor ara aniria a cavall ple de galons, com més de quatre.

I l'hereuet pugnand entre la reserva i la vanitat d'home jove, féu saber al secretari que aquella Tuies tan bonica era el seu bé.

Enraonant d'amor i de guerra l'hereuet i el secretari arribaren plegats a la Secuyta, on totes les portes estaven ja obertes, los davants de les cases escombrats i regats. Alguna veïna més peresosa s'estava encara a la finestra o al brancall de la porta escarpint-se els cabells, més los homes ab blanca camisa i cara rapada eixien ja de cal barber. Uns s'agrupaven pera parlar dels camps si eren homes fets, de la Milícia o de mosses si eren gent jove. [63]

Quant l'hereuet arribà fou de seguida centre d'un rotllo on tots convenien en què el terme havia de formar sa companyia, que seria bo de parlar-ne al batlle, escriure, escollir los oficials, sargentos, cabos... i tement indiscrets o mofes, seguit del seu futur estat major, se n'entrà a cal Manel, l'amo de la taverna, on los lliberals se reunien.

—Ola camarada, li féu aquest, donant-li una patacada a l'espatlla.

—Ei! mestre! encara no hem menjat al mateix plat.

—No t'enfadis hereuet! l'home llibre!

—No m'enfado, ni us dono llicència pera tocar-me.

I com lo Manel feia ganyes d'allò més bufones tothom rigué.

Ningú ignorava que el Manel era un sac de gràcies, lo mateix que tothom sabia que l'hereuet era un valent i el secretari una ploma de cap d'ala.

Era cosa convinguda i no hi havia remei ni apel·lació.

Quan en una vileta s'ha decretat que lo tal és un Merlí i lo tal altre un Tanoca, los que fan de Merlí o de Tanoca ho seran tota llur vida. Si un del veïnat arriba i escoltant al qui *fa riure* no riu, los de la vileta es cremen i asseguren que l'altre fa el sonso... en canvi ells van al poblet de l'altre, on també n'hi ha un que fa riure i el troben sense gràcia.

Lo Manel deia sovint —a pèl o a repèl— *l'home és llibre* i la gent de la Secuyta reien, afegint si [64] el riure no era prou franc... i *la dona llibreta*... llavors tots se torçaven.

Una altra gràcia seua eren les llatinades, no en llatí, naturalment, se reduïen a dir sempre lo contrari de lo que volia dir.

Qui no l'entenia reia, pera no passar per ase, i si alguna n'endavinava, reia també, en primer lloc perquè el Manel era graciós i després per no perdre'n la costum.

Sols l'hereuet se quedava sèrio en mig de tant fart de riure, i sa serietat, que en altres hauria passat per despreci, en ell era atribuïda a falta de vivesa...

No és cap mustela! murmuraven los riallers, puix tots creien, quan lo Manel llençava una llatinada i l'hereuet no reia que era perquè no n'havia comprès lo *salero*.

Lo Manel se contentà fent riure als qui venien ab l'hereuet —val més poc que gens!— i un cop assentats, o drets, prop del taulell los hi preguntà què volien pendre.

—Jo, respongué l'hereuet, un parell de llonzes a la brasa.

—Tant dematí llonzes?

—I què?

—*Nada*... l'home llibre.

Coro d'estat major; ja! ja! ja! ja!

—I vosaltres? —preguntà als riallers.

Qui ditets sucats ab mistela, qui un glop d'anissat, qui rosquilles i garnatxa, qui barreja, qui rosoli, tots *refrescaren* i entre un gotet i altre anava teixint-se la tela de la conversa... que versava sobre política. [65]

—Jo, sostenia l'un, vos dic que tornaran a posar los consums.

—Ca! feia l'altre, que ho provin; los de Reus tornaran a cremar barraques i barraquers.

—I encara que es posin, què ens fa a nosaltres? afegia un altre. Lo dolent seria que aumentessin los pagos.

—Doncs no hi haurà més remei, sentencià el secretari. Si totes les contribucions donen menos serà forçós que uns o altres paguin més.

—Sí? interrompé furient lo de més a prop seu... ja us entenc... voleu dir que el pagès pagarà lo que manqui dels consums.

—Jo no vull dir res: lo que em sembla és que si la *Nació* gasta i ningú paga...

—Que es peli la Nació... perquè no pagueu vós? Tot això és bo per dir quan se viu ab l'esquena dreta.

—Ei! mestre! poc a poc. Jo treballo tant com vós, ¡treballo de cap!

—Treballa de cap, l'home, replicà irònic lo pagès: alaba't ruc que a vendre et duc.

I el novíssim punt de si el treball de cap és més o menos noble i fatigós que el treball... de peus, fou discutit ab forts crits i renecs, resultant, com no podia menos de ser, que el secretari passà per un gandul als ulls d'aquella gent que de les vint-i-quatre hores del dia, ne treballen divuit, de cap, de peus, de cames de braços, de tot.

Quan l'hereuet, que escoltava la disputa menjant i bevent, s'hagué acabat lo darrer bocí de pa sucats de l'apetitós greix fos de les llonzes, s'alçà [66] de la tauleta que li havien aplegat, i seguit dels seus eixí a la plaça altra vegada.

Passaven la tia, sa germana, lo Jaume i el Narcís que anaven a missa.

La Mercè li tocà el colze.

—I això, a on anem? féu ell tot esvanit de què el vegessin tan cortejat.

—A missa, vina ab nosaltres, féu la tia.

—A missa? no sóc cap fanàtic.

Lo secretari volent allunyar-se de les mirades de la família Garriga que podia atribuir-li les bestieses de l'hereuet, digué de baix en baix...

—Vaja, Déu vos guard, és tard i tinc feina.
—Espereu-me home, hem de parlar, no hem quedat en res.
—Ja ens veurem a la tarda.
—Deixa'l anar, li féu la Mercè. Val més que vinguis ab nosaltres.
—Ton pare n'estaria tan content! si et vegés a missa a prop nostre.
—Ala, vina, afegí el Jaume.
—Sí? encara me'n recordo del porró d'ahir vespre.
—¡Que rencorós! no et fas càrrec que fou sense intenció? Si haguessis vist
—pobre pare— l'interès ab què em preguntava si t'havia fet mal. Estic cert que
li sabé greu.
—Oh! és clar, tú sempre li dónes raó.
—I jo, féu la tia.
—Si té raó, que se la guardi. Jo no li faltó, i ell... en fi, avui és diumenge,
me sembla que sóc amo d'anar per les meues. [67]
—És a dir que no vols vindre?
—No, tinc feina.

I els uns se'n anaren dret a la Parròquia, mentres l'hereuet se dirigia altre
cop a cal Manel preguntant pel secretari.

—Ara mateix estava ab tu, digué el taverner.

—Gran notícia! massa que ho sé, per això m'estranya que hagi
desaparegut... que no l'heu vist vosaltres? seguí preguntant als que entraven i
sortien.

Un respongué: —Acabo de veure'l ab ton pare.

—Ab lo pare? què dius home!

—També m'ha estranyat a mi.

—On eren?

—Darrera l'Iglésia.

—Esperaven potser lo darrer toc per entrar a missa, féu lo Manel.

Encara no havia acabat que l'hereuet ja era fora.

—¿Què té? digueren dos o tres prop de la porta, veient-li enfilars lo carrer
casi corrent.

—Deu tenir por d'arribar després de l'Evangelí... acabà el Manel.

I en voleu de rialles... quin plagota lo taverner!...

Si no haguessin rigut, l'haurien potser oït que de baix en baix deia a un del
grup seu: lo jaio és fort, lo fill violent, i el secretari... una anguila; però ba! no
m'embolico... l'home llibre... i [68] es trobà tant graciós que fins se féu riure a
ell mateix.

L'hereuet mentrestant havia arribat prop de l'Iglésia. Esmortuí el pas,
s'arrecerà a la paret volent guaitar a la cantonada i escoltar sens que el
vegessin.

Prompte s'acostaren passos i veus.

Lo secretari deia: —Ramon jo no hi puc res, som companys i no goso...

—Qui l'entabana sou vós.

L'hereuet casi els sentí l'alè i temé dessin un pas més i el sorprenguessin
espiant-los més eix pas no el donaren i abans d'arribar a la cantonada se
giraren, anant i venint com centinelles.

Les veus se tornaren a perdre i no arreplegà més que paraules sense seguida: sí? voleu dir? prometeu-m'ho...

Les veus tornaren a oir-se més distintes i els passos més a prop.

L'hereuet estirà el cap obrint ses potències com lo salvatge que espera la presa.

—Lo noi va tot capgirat per mor d'eixa mossa... m'havíeu promès que renyirien...

Lo pare té massa punt pera rebaixar-se a parlar ab lo secretari, se deia l'hereuet ab ràbia, és pera fer-me'n una, aniré previngut!

Creient-se prou enterat i tement ser sorprès, puix era probable que a l'acabar la conversa vinguessin per on ell estava —l'altre cantó de l'iglésia donava al fossar— reculà poc a poc uns quants passos i se'n anà dient-se: me volen fer la guitsa, però ja veurem qui podrà més. [69]

Mentrestant l'hereu Garriga, ab mal humor marcadíssim continuava lo seu amunt i avall ab lo secretari, que fent-se petit escoltava al masover, responent a ses preguntes frases curtes i de doble sentit...

—Creieu, li deia, que el vostre fill és prou dòcil pera fer lo que jo li dic?

—Si vós lo sabeu pendre, sí. Què vos costaria, per exemple, fer-li entendre que això de la Milícia no li portarà més que gastos i renys de part meua? lo dir-li que si tingués lo cap al treball jo no miraria prim sobre si la xàbega de palla s'ha venut a deu o dotze... si eren cent o cent cinquanta les feixines... coses que avui no li puc passar perquè de res se cuida. Fins vergonya me'n dono que un home fet, de vegades no deu tenir ni diners per tabaco... Ell, per punt, mai me'n demana, i n'hi faig donar per la Pona. Dieu-li que lo sortir de nit li pot causar desgràcies, que es deixi de mosses de servei... en una paraula, treieu del cap a l'hereuet les rucades que poc a poc, i per adular-lo li heu ficades, sobre rics i pobres, lliberals i madurs, feu-lo renyir ab la Tuies... i no us faltaran medis pera deixar la secretaria tan aburrida i plantar a Reus lo cafetí tan desitjat.

Lo secretari que sols esperava pera traïr al seu company saber lo que semblant acció li produiria, respirà satisfet; però sentint-se capaç de mancar una i cent vegades a una paraula volia quelcom de més positiu que la promesa vaga: «de no us faltará res.»

—Tot és qüestió de quartos, continuà el Garriga. Si la mossa l'escolta és perquè l'hereuet li [70] deu prometre llogar-li pis a ciutat... ¿qui sap lo que ella es proposa?... ab això, si vós guanyeu de mà a l'hereuet...

—Sí, però què puc oferir-li jo?

—No en parlu més, teniu, replicà el Garriga donant-li unes quantes monedes d'or... no són més que paga i senyal. Ja sabeu que tinc paraula; quan m'hàjau servit, no us queixareu de mi... Abans de separar-nos... una recomanació... Com no he tingut mai empatx pera dir de vós...

—Que sóc un plaga.

—Mai me n'he privat... no voldria que ens vegessin junts, ni que em parléssiu públicament. Quan vullau fer-me saber o *demanar* alguna cosa, espereu-me pel camí del mas o escriviu-me a l'hostal de Sant Antoni, al Port; cada setmana hi baixo un cop o dos. Ara, preneu pel costat del fossar, jo me'n entro a missa.

—Adéussiau Ramon, estem entesos, digué el secretari allunyant-se.

—Déu us guard, li respongué el Garriga dirigint-se a la porta de l'Iglésia.

Encara no feia un quart que s'havien separat quan l'hereuet que buscava per tot arreu al secretari, lo trobà a la porta de l'estanc fumant-se un puro dels més llargs i tingué ab ell una explicació de la quina res pogué traure en net. L'altre començà negant-li haver vist a son pare.

—No sé perquè m'ho negueu.

—No nego, ja saps que som amics i que t'estimo, ab això si fós veritat t'ho diria. [71]

—M'han assegurat haver-vos vist plegats.

—M'hauran pres per altre.

L'hereuet a pesar del seu geni fort se contingué davant tant cinisme dient-li solament ab posat sèrio:

—Secretari, fins ara hem sigut amics.

—I no deixarem de ser-ho...

—Si per cas me feu una murriada, pobret de vós!

I sense despedir-se lo plantà en sec.

Lo secretari xuclà i rexuclà el cigarro que les emocions i l'humitat no deixaven tirar, i fregant-ne el cremallot a la paret i rascant mistos al camal dret de les calces... se deia pensívol: —Avui està de mal humor... algú li ha dit que son pare m'ha parlat; però sostindré que és mentida, testimonis no n'hi ha, lo mal humor passarà i haig de poder poc o d'una manera o altra l'aburriré de venir al poble, lo principal és fer durar lo negoci i sustraure al vellot unes quantes pessetes grogues. Lo difícil serà fer canviar d'idees a l'hereuet; però son pare s'atindrà als resultats i el dia que el noi torni al Mas, renyit ab los de la Milícia i sense moxa, no podrà per menos de reconèixer que lo promès és degut.

Satisfet com lo qui al començar una jugada de cartes, té les mans plenes de trunfos, se dirigí a cal Manel, pera dinar i preparar lo terreno on l'hereuet devia enfonsar-se. [72]

Menjà a la taula Manelesca, de la qui era hoste molt sovint i quan acabaven la dinada començaren a entrar parroquians.

Poc a poc l'entrada s'ompli i per allà a les dues de la tarda la calor, lo fum del tabaco, los crits i riotes dels qui guanyaven o perdien a la manilla... o parlaven de política, tot era tan intens que el fum se tallava i el soroll semblava eixir de gàbia de llops. Una de les taules on més se cridava, era la del secretari i altres caps de colla, que no havia medi de fer parlar l'un encabat de l'altre.

Tots cridaven alhora, acompanyant llurs discursos de cops de puny a la taula, de grans bufades de fum i de glopades de beguda.

—Jo, deia l'un, n'estic fins aquí de l'hereuet.

—Jo, si no fos...

—Perquè deveu algun favor a son pare, insinuà irònic lo secretari.

—Favors? vaja un favor!... l'any passat...

—Bé, bé, no volem saber-ho...

Tots ho sabien!

—És que qualsevulga es creuria que m'ha fet un fill canonge, l'hereu Garriga...

—Deixar-ho córrer, home, digué el Manel. Lo millor fóra, si no esteu contents de l'hereuet, donar-li a entendre ab unes quantes llatinades.

—O dir-li a la cara.

—Ab lo seu geni?

—Que us fa por, Manel? saltà un que li deien Nano.

—*Pona* em fa i no por, respongué aquest pera fer riure. [73]

—Què us sembla; ¿si no ens fiquéssim més los kempis?⁽¹⁾

—Res lo faria cremar tant, respongueren varis.

—Lo Nano té raó, cridaren tots...

—Començarem pera despreciar lo seu present.

—Si ha pagat los kempis, afegí el secretari, és perquè si de cas, vull dir, *vamos*, que si s'arma Milícia lo votéssiu oficial.

—Lo que és jo no el votaré.

—Ni jo.

—Ni jo.

—Si votéssim lo Puvill?

—Voleu dir, secretari?

—Per mi no m'*apiatxa*, digué el taverner.

—Per què?

—És massa madur, i fins casi carlí.

—Carlista el Puvill? no digueu disbarats, home. Son pare era amic del Pep Morcayre de Reus que fou aforcat per Carlos d'Espanya...

—Històries velles. Lo que jo dic és que el Puvill és masover ric... i madur.

—Si ab això vas, tots los rics ho són de madurs.

—Tots no, insinuà lo sol partidari que semblés quedar a l'hereuet... lo noy Garriga és ric i més lliberal que l'Avi.⁽²⁾

—Escolta, replicà el secretari; l'hereuet no és ric, és fill de ric i no és tot ú, quan ell siga amo serà més *dispota* que el Cabrera. No el coneixeu gaire! [74]

—*Nada, nada*, cridaven uns i altres, fora l'hereuet i visca... ¿quí, nois?

—Qualsevulga, respongué el secretari, abandonant lo candidat que abans proposava, sols pera conduir-los a on volia... i el Manel?

—Lo taverner?

Aquest s'havia escorregut...

—És home de bé i dóna els *cigalons*⁽³⁾ ben plens... visca el Manel!

Pocs respongueren, i si bé era dubtós que mai lo Manel fos cap de colla, era patent que l'hereuet ja no n'era. Lo secretari cridà al Manel, que es feia l'arroncer per llà a la cuina.

Lo Manel eixí i l'anissat, la mistela, lo vi blanc rajaren a dojo.

Tot era beure, brindar, cridar i riure, fins que un dels concurrents entonà el cant a la moda i enpenyent-se eixiren al carrer bramant aquells versos —o lo que siguen— inventats pera celebrar la glòria dels héroes de Vicàlvaro:

As-par-tero ha de venir
 As-par-tero ha de mandar
 As-par-tero ha de puner
 l'Aspaña en llibertat.

(1) Una mena de gorra militar, lo *Képi* dels francesos.

(2) Nom amistós que els progressistes donaven al general Espartero.

(3) Copeta d'aiguardent.

La tonada era fàcil i molts la seguien.

Un altre emprengué la de

Si la Reina de España muriese
Carlos quinto quisiera reinar
Correrían arroyos de sangre, etc. [75]

però el cant era revés i tornaren al més popular i apegalós:

As-par-tero ha de venir

Anant-se'n per allà on cada ú tenia feina.

[76]

ESTUDIANTS

En una altra atmósfera més serena, lluny dels crits, de la fortor de les begudes i dels bafs de tabaco; en un bosquet de pins s'estaven assentats, casi ajeputs, los dos amics novament arribats a la Masia.

Ni l'un ni l'altre parlaven.

Al veure'ls, se podia creure que dormien.

Lo temps era tan hermós, la calor de la migdiada havia sigut tan forta i la fresca sota els pins embalsamadors tan falaguera, que res hauria tingut d'estrany que àdhuc sense intenció de dormir, la conversa cessant, los sentits s'haguessin deixat guanyar per lo deleitós de la situació.

Probablement fou lo que succeí, puix los dos estudiants tenien, l'un encara entre mans i l'altre prop d'ell, per terra, un llibre que sens dubte llegien quan l'ensopiment los vingué.

Lo Jaume dormia, per així dir-ho, despert.

A cada brujit de branca, a cada xic xic de cigala que sonava massa a prop, mudava de posició com si el soroll l'incomodés.

Lo Narcís havia acabat per adormir-se del tot.

Poc a poc un ventijol s'aixecà i els pins s'agitaren més de pressa.

Lo brujit del brançam fou més intens i el Jaume es desvetllà... obrí els ulls, vegé prop d'ell a son [77] company que dormia i s'aixecà ab precaució pera no despertar-lo.

Encara no estava ben espolsat de les agulles de pi que dels vestits se sacudia, quan reparà que el Narcís lo contemplava ab ulls endormiscats.

—Bona dormida! li digué el Jaume.

—No, no dormia, estava llegint.

—Vols dir? massa que he vist quan lo llibre t'ha caigut de les mans. Jo també he volgut dormir, però no he pogut encetar lo son per mor de tres o quatre cigalots ab llur xik xik... després de les cigales un ramat de mosques, per fi m'adormia casi, quan un mosquit indiscret ha volgut penetrar dintre el

meu nas, encabat una formiga dintre l'orella, un escarabat al clatell... oh delícies campestres! però ba!

«Sargamus: solet esse gravis cantantibus umbra.»

—Fins de Virgili et queixes? —digué el Narcís, rient del posat tràgic ab què el Jaume li contava ses desventures... Tota aquesta farum de bestioles t'haurà pres per una muntanya. Lo mosquit ha cregut que el teu nas era una balma, la formiga ha pensat que l'orella era un pou.

—Sens dubte... i com no vull servir d'estudi a formigues, ni a escarabats; i com per altra part llur vida i costums me són indiferents, penso deixar prompte companyia tan fastigosa.

—Som-hi!

—Hi som, però aviat no hi serem. Estic decidit.

—I on aniràs?

—No ho sé: lluny del Mas: de prompte, cap al Port; buscaré lo que em falta per emprendre viatge més llarg... i vela! [78]

—Lo teu plan no té cap ni centener. Segons veig no penses en ton pare! I després? Admetent que ton pare hi vinga bé, lo qual és molt admetre— un cop decidit, ¿a on vols anar?

—A Roma, a París, a Rússia.

—I de què menjaràs?... creu-me, Jaume, deixa't de somnis.

—Lo que m'ha detingut fins ara és la consciència del meu poc poder, què fer a Milan? a Viena? sense saber la llengua d'eixos països, sense diners, sense cap recomanació i portant per tot capital una dotzena d'aforismes apresos en llatí de cuina o l'aptitud d'un elogi a Sant Magí en versos d'auca? Per això durant lo curs que hem acabat he preferit aplicar-me a l'estudi de la música. És llengua universal i ab lo que sé espero guanyar-me lo pa mentres estudio i treballa. Ademés he fet força temes francesos, he llegit, no tenint prosa, versos italians i molt serà que no em faci entendre.

Un cop fora del casalot fundat per l'Arquebisbe Cervantes⁽¹⁾ l'aire vital de nova terra m'estimularà l'enginy. L'exemple, les coneixences, tot contribuirà a donar-me idees que avui me falten. Veig d'una manera intuïtiva que en una gran ciutat, lluny de les petiteses de filòsofs que s'enfaden i de teòlegs que es creuen perduts si un deixeble demostra intencions d'objetar quelcom que no estiga del tot conforme al patró tallat per l'autoritat diocessana, lliure en fi de la subjecció paterna, podré pendre esplai i veure per mi ma- [79] teix si lo que preveig són quimeres o si la realitat és més bella encara de lo que jo la somnio.

Lo Narcís escoltava com lo qui sent parlar llegua estrangera. Mirava, de temps en temps bellugava el cap pera donar a entendre que seguia el fil de la conversa i ab les mans encreuades darrera les espatlles i el llibre sota l'aixella, caminava xano xano al costat del Jaume per un senderó que feia cap a l'hortet de la Masia.

—Què sé jo! me sembla que faries millor d'acabar la carrera.

—Acabar la carrera! Déu me'n guard! Deuria passar encara prou anys tancat i barrat... francament! no em sento ni vocació ni força suficient per enterar-me de si Sant Tomàs explicà més clar que Sant Agustí lo caràcter de les penalitats eternes, si lo *quid crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit*, se deu pendre en son sentit literal o si al contrari...

(1) Lo Seminari. Seminarium Tridentinum Tarraconensi 1572. Avui destruït, segons m'han contat.

—Calla, home, calla. Si algú t'ois?

—Qui? algú? lo doctor Morros? És lluny!... i fins si fos a prop, fora de l'aula, aon sol lo Mestre parla i ningú replica, no tindria cap reparo en sostenir-li que per mi les veritats escolàstiques...

—Escolàstiques? què vols dir ab tal distinció?

—Vull dir que són tals veritats dins de l'escola, entre quatre parets emblanquinades i davant rengles de jovenalla dels quins la meitat creu lo que el mestre demostra com creuria tot lo contrari, ja que per ells lo saber no és un fi, és un medi. Medi ab lo qual i mitjançant certes condicions de vida arreglada i posat sèrio, obtin- [80] dran, mentres altres joves de llur edat són mariners o pagesos, una vicaria, que, si no engreixa, permet viurer lluny del sol i de la pluja.

N'hi ha que no entenen una paraula de lo que els expliquen, i un petit nombre que comprèn i raona, resultant: o l'abandono d'una carrera que tal qual l'emprenen la major part és sols un guanya pa, o la sumissió exterior i la tristesa, la deixadès, les lluites entre l'esperit que es rebel·la i la matèria que per les mil veus del vestit vell, roig i lluent, de les sabates esgarronades, dels mitjons sense punteres, del barret sens ales i de les camises esfilagarsades, crida a cada punt: «Jo sóc aquí, no em deixis!...» Què fer passats vint anys, quan des de la infantesa les mans s'han avesat al suau contacte dels llibres? quan tot lo temps empleat en l'estudi ha produït l'adquisició de coneixements que no tenen curs en la societat d'avui dia, aon tothom ha de portar qui la idea, qui la realisació d'una fórmula... i tots la ferma voluntat de caminar? Lo qui s'entranca i cau, ja no s'aixeca... I no volent trobar-me dintre tres o quatre anys en la dura necessitat o de pendre ordres que em lligarien per tota la vida, o bé en la precisió de dir no vull ordenar-me; pera evitar disgust més gran, preferesc no allargar situació que em pesa i no profita a ningú. A la nostra edat los dies són anyades. Més compten los deu de vint a trenta, que els trenta de setanta a cent.

—Segons me sembla —digué el Narcís, consternat d'oïr coses que mai li havien passat pel cap—, no deu ser d'avui que penses d'aquesta manera, puix no crec que la recepció, una mica [81] freda, de ton pare, ho reconec, haja sola causat...

—Ah, no! fa temps que em parlo a mi mateix com acabo de parlar-te... he callat per falta de confident. La rebuda del pare ha sigut la gota d'aigua que fa vessar lo got ja ple... Si fins ara no t'havia obert lo pit era perquè allà baix n'hi ha massa que escolten i pera evitar-te el treball que com a més gran probablement te donaries de disuadir-me i evitar-nos un motiu de comú tristesa!... Tu que seràs lo verdader sacerdot qual l'Iglésia els desitja, puix si tots no són superiors la culpa en té la flaqueza humana; seguiràs una carrera en la quina estàs cridat a fer lo bé, i la que, no dubto, professaràs ab caritat, amor... —i prenent la mà del Narcís, mig rialler li digué canviant de to: —Lo de que molts joves se fan capellans pera no ser mariners o pagesos, no va per tu... Pots estar segur de què no t'he volgut ofendre. Començares los estudis per obeir a l'aforisme del pare: «si vols ser Papa ficat-t'ho al cap», los continues perquè creus fermament en llur utilitat, i rebràs Ordres complint ta missió d'obediència, de sumissió, d'humilitat... Sentiria haver-te causat pena.

—No t'ocupis de mi. Conec ta generositat i bon cor... Bé és cert que sense ton pare la meua tasca seria cavar la terra, però com dius tu, estudiant li dono proves d'agraïment i segueixo la meua vocació; puix sens voler discutir, crec

que el millor medi de resoldre dubtes, és no tenint-ne. L'abnegació seria una paraula vana si no consistís en lo desprendiment de la suggestió pròpia... Humilitat és sinònim d'inferioritat, i em re- [82] conec inferior. Per ço visc tranquil i sóc més savi que els incrèduls. Entre dubtar i resoldre hi ha gran tret.

—*Credo quia absurdum!* veritat, Siset?

—En eixes paraules del gran Sant s'enclou més grandesa d'ànima, més força moral, més superioritat verdadera de lo que tu penses.

—Vull ser generós i deixar-te creure que tens raó.

—Parlem de coses més precises... l'important és que ton pare torni a pendre lo gènit seguit que abans tenia.

—Ets de bon contentar si trobes que el pare té el gènit seguit.

—Tenia! he dit.

—Ni tenia, ni té, ni tindrà.

—Me sembla que tant tu com ton germà, l'estimeu més de lo que vosaltres mateixos penseu. Reconec que de vegades té moments de sequedat; però, francament, l'hereuet no és gaire més festós i tu si volguesses fores més amable.

—Més hipòcrita, vols dir.

—Veus? què et deia? de seguida el carro pel pedregal. Ja veuràs com és possible ser tractables uns i altres; a l'entrar al Mas jo començaré la conversa, li parlaré de qualsevol cosa: de lo bonic que n'és l'ordi tremesó, de la paradeta de sigrons que fa tant goig, de lo bé que han reeixit les besses, de quant han crescut los fasols... ja veuràs com demostrant-li interès per lo qui l'interessa desarrugarà les celles i parlarà de lo que vullam nosaltres... En quant a lo d'anar-te'n de cateua... lo millor serà dormir-hi sobre. Quan hagis passat un parell de setmanes al Mas, ho [83] aniràs trobant tot menos aspre. Pensa ademés en lo gran disgust que donaries a la tia, a la Mercè... i a mi... Si te'n vas, perdo lo millor amic... Me promets no moure't?

—No prometo res, veurem!

I arribant a l'hort, a on vegeren la tia i la Mercè, pararen llur conversa.

[84]

L'HORT

—¿D'on veniu, bones pessetes? —féu la tia, contentona i somrient.

—De donar un tom —respongué el Narcís.

—Què fas, Nena? —deia mentrestant lo Jaume, veient a sa germana tota en tràfecs i terrejant.

—Voldria arrencar aquestes clavellines i plantar-les prop del pou.

—Dona'm l'aixadeta... veuràs!

L'altre s'acostà també, rient dels esforços del Jaume, que no conseguia remoure la planta.

—Hi ha molts plançons —deia la Mercè—, voldria tota la mata.

—Poques trasses —féu lo Narcís prenent una pala i enfonsant-la a un costat i altre del plançó, pera traure'l arrelat.

L'hort on se trobaven, arredossat a la casa i resguardat del vent de tramuntana, era un cauet deleitós!

De tot hi havia: fruita i flors, hort i jardí.

En preferent lloc, profitant del sol i amarant-se del regadiu que dos grans enjups procuraven, l'hortalissa indispensable a tota menatgera: ensiam, escarola, cols; després cars ben soterrats, apis olorosos; pels recones més solejats acoralats tomàtecs. En un quadro alls i cebes; com límit [85] dels quadros, enfilats en vímets i canyes simètricament plantades, pèsols, fasols...

Crestalls de faves, tiribecs, bledes, albergínies... Un bon tros plantat de bròquil, de patates primerenques, de naps, de xirivies, una rodoneta de julivert, una altra de menta. Pels reguerons, creixem salutívols.

Fruita! n'hi havia de tota mena: presseguers, cirerers, un taronger, per ci per llà, més bé per la flor que per la fruita, un llimoner colossal, dues o tres figueres flors, altres de coll de dama, bordissotes, sajoles; uns quants poms d'hivern, albercoquers tremendos... Arbres d'ombra: lo llorer sempre verd i fragant, l'acàcia de fulles tan lleugeres i de floretes apomades, l'aromer que de tant flairar encaparra, lo salze elegant, la noguera patriarcal... Per les parets eura, campanetes de colors indecisos, irissats, blau de liri, nacre...

¿Rosers? petits i grans. Clavellers blancs, d'indiana, dels de vellut, grocs, de pom, esquinçats; geranis d'olor, vervenes, cascalls grossos com los dos punys i de colors esplèndids, dàlies arrogants, violers, arbustos de tarongina, de lilàs... Francesillas, *espuelas*, tulipes de tota mena, jonquillos daurats, pensaments, lliris, jascintes.

Arrossegant-se i mostrant lo fruit perfumat i fresc: melons, síndries, carabasses...

Enfilant-se pel brancall del pou i cobrint lo rafal... carabassetes, corretjoles, passioneres, rosetes de pom, balsamilles...

Tot, en aquell recó de glòria, eren colors vius, [86] tendres perfums, suaus flaires, vitals frescors, regalats amagatalls...

La tia collí un parell de lletugues, unes quantes cebetes tendres, una escarola, i l'un portant l'ensiam, l'altre poms de flors pera guarnir gerros feren lo tom per la porteta del pati i entraren a casa.

[87]

LA FI D'UN GUARNERIUS

L'hereu Garriga arribà a boca de fosc.

Tornava de dar un vol per la hisenda i quan fou hora de sopar, reparant que l'hereuet no comparexia, preguntà sense anomenar-lo:

—Aon és aquell?

—Deu ser a vila —li respongué sa germana.

I sense que ningú digué cap paraula més, soparen, resaren com de costum i es dispersaren per fora.

A quarts de deu, l'hereu, que prenia la fresca pel baluart, entrà preguntant altre cop per l'hereuet, i com ningú li responia, puix ningú tenia resposta pera donar-li, l'emprengué tot cremat ab lo Jaume.

—Aon és aquell?

Lo Jaume, que mentres son pare prenia el fresc havia tret lo violí de sa bossa, i ab la solfa damunt d'un banc i una bombeta encesa davant s'escarmenava pera traure bé certs exercicis de Beriot, deixà de tocar i es quedà fet un mussol.

Siga que no havent anomenat lo pare a ningú, lo Jaume no sabés de qui li parlava, siga la sorpresa de veure's atrapat en una ocupació tan prohibida, lo cert fou que res li respongué... i no deixant-lo d'ull caragolava les solfes, destrempava el violí, mirant com encantat lo sever vissatge paternal. [88]

—Que t'has tornat sord?... afegí el Garriga, ab aquella veu precursora sempre d'una nova tempestat.

—No sabia que em parléssiu.

I ab un gran esglai amagà darrera seu arquet i violí.

Son pare no havia hagut esment de lo que el Jaume feia, estudiava pianíssimo, de manera que al veure a son fill dret davant seu, una cadira al costat, ab lo llum damunt, les mans darrera l'esquena, cregué que es mofava d'ell.

—¿Què són aquestes comèdies? —I al mateix temps li agafà el braç ab una revolada.

Lo Jaume prenent un posat sèrio i desfent-se de la mà de son pare, respongué lacònic:

—Estudiava...

I en son semblant se llegí que el fill deixava de ser noi pera ser home. Al tremolor i esglai ab que, involuntàriament, amagà el violí al veure entrar a son pare, seguí una reacció de coratge, demostrada en lo mirar ferm, en lo moviment franc i atrevit ab què presentà el violí i sobretot en la sequedat de la resposta: «estudiava!»

Lo Garriga, impressionat per l'actitud enèrgica del fill que s'atrevia mirar-lo fit a fit, prengué tal actitud per insolència. Encegant-se... aixecà la mà! i el Jaume, pera parar lo cop, avançà el violí, que el puny clos del Garriga féu miques i bocins.

Al mateix temps corrien a interposar-se entre pare i fill, tia i neboda; però no tant prompte pera impedir que el Garriga, entrebancant-se ab la cadira darrera la quina lo Jaume s'havia reti- [89] rat, caigués per terra tant llarg com Déu l'havia fet.

Lo noi prengué en tal circumstància lo millor partit... correngué escales amunt i no se'l vegé més...

La Mercè ajudava a aixecar a son pare i el Narcís i la tia procuraven calmar-lo.

—Però... ¡Déu meu, Verge Santíssima! ¿què ha sigut? ¿què passa?

La Mercè plorava abraçada al coll del pare, que, groc, desfet, cridava ab veu de tro:

—Mal fill! Déu te'n donarà el pago!

—No us moveu, pare —feia la Mercè, arrepenjant-se al seu coll.

Lo vell volia seguir escala amunt, però el Narcís lo retenia per un braç, i, com la cadira en la quina l'havien assentat era baixeta, no podia aixecar-se.

—Llevar la mà a son pare —s'exclamava el Garriga—. És un mal fill! Tots faran cap al pal!

La Mercè volia fer-li comprendre que el Jaume sols havia parat lo cop, però el vell acabà per enfadar-se fins ab la nena, i se n'anà a sa cambra, convençut

de què son fill l'havia amenaçat... Ab son violí! sort inícuia, ab la causa de tots los disgustos, puix pel Garriga era innegable que l'afició del seu fill per la música era el motiu del curs perdut...

—I quan si tingués una mica de sentit —se deia el pobre pare— hauria de procurar complaure'm guanyant lo temps malgastat, en compte de repassar los seus llibres i procurar ser admès per setembre... no pensa més que en cançons!

Per lo Garriga, ser Pare era ser-ho tot! [90]

Pera ell, voluntats, desitjos, inclinacions dels seus fills eren zeros. Sentia en son cor, que llur benestar futur l'interessava més que altra cosa... però eixa felicitat, eix benestar, devien rebre-lo fet i pastat per ses mans. Creia que son fill gran faria bé continuant l'ofici i tradicions de la família, estava convençut de què el Jaume no podia aspirar a res més alt que el Sacerdoci i pera ell la més petita oposició era un crim.

Després de prou crits, lo Garriga es calmà un poc, i sèrio, grave, posat, anà ell mateix a tancar les portes.

A l'estirar lo darrer enforrellat, digué al bailet que li feia llum:

—Cuidado que ningú responga si *aquell* truca... Fereu lo sord... que passi la nit on ha passat la vesprada.

La Mercè i la tia muntaren angunioses buscant per tot al Jaume, que no trobaven... On deu ser? se preguntaven mútuament.

—Per por del pare, potser s'ha amagat a la golfa.

—Lo Narcís ne baixa i no l'ha vist.

—Al Molí vell, a la pallissa.

Com tot estava tancat a pany i clau i com les claus se les havia endut lo Garriga, fou impossible eixir i anar a veure-ho.

Per fi, essent ja tard i no quedant cap més recó per escorcollar determinaren anar a jaure, si bé abans la Mercè procurà obtenir les claus, baix un pretexte; mes son pare, creient que servirien pera obrir quan l'hereuet vingués, no volgué desfer-se'n. [91]

Prompte en la Masia tot fou quietud... quietud exterior.

Dintre el cor de cada ú dels seus habitants, la congoixa, los propòsits, los records, les previsions de l'esdevenidor, tot s'aixecava alhora, formant una barreja silenciosa... més tràgica que els crits i soroll de poc ara.

Lo Garriga, assegut en sa cadira ab braços, davant de l'escriptori, mostrava en son semblant desfet i abatut que al trobar-se sense testimonis, deixava de ser lo cap de família sever i rigorós.

Lo mocador del coll que s'havia deslligat, lo pit de la camisa desbotonada, la mà dreta en la quina reposava el front, les freqüents i fortes respirades que el feien gemegar; tot indicava que en aquell moment passava comptes ab si mateix i es preguntava si no hauria —potser— valgut millor tractar a sos fills com a amics en lloc de tractar-los com a esclaus.

Li venien a la memòria certes paraules de sa muller poc abans de morir: «Tu ets l'amo, Ramon, n'ets lo meu mestre i senyor, pots manar-me a mi lo que tu vulles, però els nostres fills són *nostros!*...» I recordava com si acabés d'oirla, la veu de la Tecleta, que al dir *nostros* li volia fer entendre ben clar que també eren d'ella.

Involuntàriament li venia a la memòria la resposta eixuta ab què la féu callar.

—Potser tenia raó —es deia el pobre vell—. Qui sap si el rigor que he cregut sempre indispensable no acabarà pera despendre los fills del pare, los criats dels amos, los manats del qui mana... no...! pitjor fóra! [92]

És un càstic de Déu... han eixit de mala mena... la Mercè bé m'estima i em respecta i lo mateix la tracto... ab menos rigor serien més rebels.

Per tant... a la Tecleta l'obeïen sempre!

I recordava a la mare sentada en baixa cadireta, la nena encara petita damunt dels seus genolls, los dos fills per terra disputant-se pera pendre lo seu puesto, i la manera que sa muller tenia de posar pau. i era: pendre lo Ramonet a la falda, la nena a la del gran, i el Met als genolls de la nena.

Recordava los crits d'alegria d'uns i altres, i lo

Arri, arri, cavallet,
anirem a Sant Benet...

que tant la mare com los fills cantaven acompanyant-ne el ritme ab estropades de genolls que imitaven trot de cavall.

Li semblava veure encara a la seva dona, prompte per lo pes dels tres infants fatigada, demanant-los per favor que s'aixequessin, i ells, ab l'egoisme de llur edat, no volent parar-se, sacudint sempre més fort cames i braços, cantant cada cop més furients:

Arri, arri, cavallet,

fins que tots queien per terra

Los veia estesos, rient o plorant... i a si propi, sèrio, eixut com sempre, prenent ab una revolada l'un pel braç, l'altre pel coll del gec, donar-los una clatellada a cada ú i ajudant a aixecar-se a la Tecleta, reptar-la per ses jogasseries.

Sobretot tenia present que els nens, a l'oir reptar llur mare, corrien a sa vora, prenent-la qui pel cos, qui per les faldilles com protegint-la.

No podia menos d'evocar los fets més insignificants i sempre ella ab prec, conseguint més que ell ab reganys, ella ab dolsura més que ell ab prec, i tot sospirant, tornava a la seua:

—Mai m'han estimat, és un càstic de Déu!

Per fi la llarga meditació, lo record de la morta que ell considerà tan poc mentres visqué, la soledat en què es trobava, lo desig de veure a l'hereuet més humil, al Jaume més aplicat; tot féu que el Garriga, no sabent a quin Sant encomanar-se, s'encomanés a la pobra Tecleta, acabant per caure a genollons, implorant, ab mans plegades, l'ànima pura de la que fou sa muller i demanant-li intercedís per ell i per llurs fills.

La Mercè, en aquest punt, pregava a la seua advocada, dient-li ab fervor, com si parlés a persona viva:

—Patrona meva! Vós que aneu acompanyada de captius redimits per la vostra intercessió, Vós, Reina del Cel a qui la mare al nàixer m'encomanà, Vós que d'ençà que tinc ús de raó imploro en mes penes i desconhorts, Vós la més pura, Vós la més santa, Vós la més piadosa... demaneu a vostre Sant Fill que aparti d'aquesta casa plors i malvolences, que inspire a tots Amor i Gràcia... Verge Santa de la Mercè, intercediu per nosaltres!

La pobra tia, acabada la part de rosari que era de llei cada vespre, ne començà una segona a causa de la gravetat dels fets ocorreguts. [94]

De manera que la gent del Mas no estaven tan adormits com semblava. D'en mig d'aquella quietud material s'aixecava la pregària del pare, que trist, afligit, s'empenedia d'haver sigut poc cristià, de no haver seguit prou fidelment lo Diví Mestre que deia: «deixeu venir los infantons», del qui li havia donat la missió sublim i sacra d'estimar i fer-se estimar...

La seva oració era seguida per lo dolç murmuri que dels llavis virginals de la blanca colometa pujaven al cel.

La senzilla, dolça i essencialment catòlica oració de la tia, se juntava als precés de l'un, als plors de l'altre, i les tres oracions plegades, formant un pom de pensaments, desitjos i esperances, s'encelaven vers la Potència divina que podia fer dels desitjos actes, dels gemecs rialles, goigs de les llàgrimes.

Lo Narcís, abans de ficar-se al llit, rodà encara de dalt a baix cercant novament al Jaume.

No esperant ja trobar-lo i tement fer soroll, se despullava tot pensatiu, quan, al destapar lo llit tocà prop del coixí un paper doblegat... en lo punt mateix que bufava el llum, i de paupentes eixí del quarto pera encendre'l.

Passant davant de la porta de l'amo, s'oïren a la portalada del baluard grans trucs i veus.

Lo Garriga, que no dormia, oïnt los trucs i el lladrar dels gossos, cridà del llit estant:

—Narcís, què busques?

—Anava a encendre llum a la llantieta.

—Pera obrir? —cridà enfadat—. Vés-te'n al llit i que piqui... jo tinc la clau.

Sols los gossos respongueren als trucs que ab tanta impaciència es repetien.

[95]

LO BALL

És costum de viletas la de reunir-se el jovent tardes i vespres pera ballar i divertir-se.

Quan vileta i llogaret se troben prop, los veïns del llogaret van a la vila, o els de la vila al llogaret.

Succeeix també, de deu cops vuit, que els de la vila cerquen bronquina als del llogaret o viceversa, puix, com féu notar Cervantes, al qui cap ridícul humà pogué amagar-se, mai deixa de trobar-se en les viletas algun regidor que ha perdut l'ase, o algun veí que sap bramar. De la forma d'un campanar, de la manera de fer una feina del camp o de pronunciar una paraula naixen desavinences, disputes, garrotades...

Fins en pobles grans, en ciutats, existeixen ditxos i mofes, germe sovint de greus discòrdies.

Per quin motiu los de Tarragona són *pelacanyes* i a Tarragona *manxen*? los de Reus són *ganxets*? los de Mataró *savis*?

I la tendència a treure's renoms? Uns que s'expliquen: pigat, ros, xato, nano, guenyo, garrut; defectes físics que la gent mal educada treuen a la cara, però altres, caró, mort, llamps, petxines, piton, trencaporrns... d'on vénen? Ni els mateixos que els porten ho saben. [96]

Entre la gent de la Secuyta i la dels Palleresos, com no podia fallar, hi havia mofes i xascarrillos, que dits una vegada potser feien riure, però que repetits s'acabaven en ploralles.

Hi havia sarau a la Secuyta.

S'efectuava en una sala a peu pla del carrer, que havia servit d'escola i n'era enrajolada, ¡gran luxó!

Encara es conservava l'enfustadet on s'havia trobat la taula del mestre i al seu puesto, s'assentaven los músics; un cornetí, que havia sigut músic de regiment i tenia estanc; dos violins cegos de naixença i un clarinet que no hi veia gaire.

A l'entorn de la sala, posts i bancs, al sostre tres filferros gruixuts de mosques que servien pera penjar llums lo dia que el sarau s'allargava fin que era tard o les nits que durava fins que era aviat.

Los cegos, ben apuntalats en llur parany, se donaren lo la i un glopet d'aiguarent al clarinet i al cornetí, s'eixugaren lo bec, i l'emprengueren ab l'himne de Riego, que, vistes les circumstàncies, s'hi esqueia d'allò més.

La patriòtica tocada serví de simfonia.

Una estoneta de repòs, mentres acabaven d'entrar balladors i balladores, i seguint a l'himne de Riego, un schotis o cosa per l'estil que cap parella ensopegava; no obstant, a còpia d'empentes per davant, a dreta, a esquerra, a reculons, ajudats sobretot per les patades del cornetí, que marcava el compàs com si asclés llenya, uns davant, [97] altres darrera, emprengueren embestida girant entorn de la sala com parells de baldufes.

Una de les parelles que ab més ardor seguia els harmònics sons d'aquells artistes, era la formada per la Tuies —favorita oficiosa de l'hereuet Garriga— i l'Anton Cirera, lo secretari interí dels Palleresos... un rogenic, cabells com fil de panotxa, ulls mal dibuixats i d'un blau aigualit, nas punxagut, barretes de vella.

La mossa s'havia encapillat totes ses veles i gallardets. Als cabells, negres, abundants, portava la flor més espanyola: lo clavell.

A les orelles, los pensaments *tot d'or francès esmaltat*; al coll, mocadoret de pita que li arribava just a la musclera, i els becs, nusats damunt esplèndida pitrada, faldilles d'indiana clares, sabateta fina, mitges blaves ben estirades.

Lo vestit del secretari adequat a la moda dels elegants de vileta, que volen i no gosen adoptar del tot lo vestir de ciutat.

En lloc de la calça curta que tant escau, sobretot al qui té cames ben fetes, l'horrible *pantalón* inventat per algú que les tenia tortes..., armilla de vellut ab grans rams, gec d'*Orleans*, corbata ab agulla pitera, sabates de tela crua i catxutxa de quatre colors ab pala de sola, pentinat a la Narvèz, punta de puro darrera l'orella, i dos ditets de faixa blava sota l'armilla.

Lo conjunt, il·luminat per la lluïssor que dóna la superioritat, essent evident pel secretari que en tot lo ball no hi havia qui li vingués al tormell.

Daven encara a sa persona un relleu més de satisfacció les mirades geloses dels que el con- [98] templaven ballant ab la Tuies i el sorollet

agradable que al saltar feien en sa butxaca les monedes de l'hereu Garriga canviades en menuts pera fer més fressa.

Malgrat son bon voler, començava a traure forces de flaqueza pera seguir la música.

La Tuies li deia:

—Que us roda el cap?

—No, però tinc massa calor... encara un tom.

I el secretari per sota la pala de la catxutxa en comptes de contemplar sa balladora no deixava d'ull a l'hereuet, que nerviós, agitat, se'ls xuclava de lluny.

Quan pels giravolts de la ballada li passaren prop, l'oïren dir ab to imperiós:

—Tuies, no ballis més!

Però el secretari, fent-se el desentès, se n'emportà a sa balladora quatre passes lluny.

—Aturem-se, ja en tinc prou, feia la mossa.

—Que tens por de l'hereuet°

—Por?

—Jo et sostindré.

—Prou feina teniu per vós, no ballo més, estic cansada.

—Avui que tinc la sort de ballar ab tu ne vull aprofitar. No tot ha de ser pels de la Secuyta i Masos grans... Encara que li dessis carabassa a l'hereuet del Mas, res perdries. —I com qui no ho fa a posta, sorollava els diners del butxacó.

—Què voleu dir?

—Vull dir que ho sé tot.

—Tot? tot... què? [99]

—Ai noia, no em mamo el dit... ¿d'on venia l'hereuet aquest dematí?

—Què em dieu a mi?

—Què et dic? *nada!* féu tot resolt i eixugant-se la cara, amarada de suor... que si vols te trec de servei.

—Vós?

—Jo.

—No em feu riure!

—Riu, hermosa, lo riure t'escau... Ab l'hereuet per més que siga fill de casa rica, mai podràs rumbejar... Si et convingués, viuríem juntets, com dos gafarrons; plantaríem un cafetí a Reus aon hi tinc moltes coneixences... i qui ens empataria la basa?

—Bé, bé, ja en parlarem. Sou l'esca del pecat.

I el secretari, creient llegir en lo mirar de sa balladora sentiments que l'afalagaven, féu un ullet d'allò més expressiu i l'estrenyé ab més força.

Per no passar altre cop per davant l'hereuet trepitjaven raïms, és a dir, que no giraven al so de la ballada. Tendrament enllaçats, anaven voltant la sala de reculons, caminant casi en lloc de ballar.

L'hereuet los observava... Per sort lo cornetí acabà el buf, lo clarinet féu lo darrer gall i els dos cegos a l'acabar los compassos començats, també s'aturaren.

Lo secretari ab la Tuies encara agafada, era al capdavall de la sala prop de l'eixideta i abans de deixar-la, semblà a l'hereuet, que s'avançava a cops de

colze per entremig de Pallaresos i Secuytans, com si hagués oït lo kiss d'un petonet. [100]

La parella, veient-se'l sobre tant sobtadament, féu com si parlessin de coses indiferents.

—Són molt bonics, deia el Secretari referint-se als *pensaments*.

—Mestre! li digué l'hereuet, mireu-los de més lluny.

—Sóc curt de vista, noi.

—Fiqueu-se ulleres.

—Vaig a cerca-les, i fent-se el curro se girà demanant a uns i altres si no en tindrien per casualitat un parell...

Al quedar-se sols l'hereuet i la Tuies, més de quatre notaren que la prengué pel puny i que casi arrossegant la féu eixir.

Fora del ball la mossa, més que de l'hereuet, s'ocupà de fer-se vent ab un ventallet de canyes que es tragué de la butxaca.

L'hereuet, furient, li deia mil impropis.

Ella altre no responia que paraules curtes; per fi, enfadada, ab desdeny...

—Res me fa tan fàstic com un gelós... després de tot, de què et queixes? potser si que em privaràs de divertir-me. Sóc jove i el ballar és del meu temps.

—Ah! vols divertir-te? bé, bé, ens divertirem tots.

—Qui són tots?

—Ja ho veuràs! Torna a ballar ab lo secretari i...

—Si em convida?

—Prova-ho... i com hi ha Déu, us rompo la nou del coll a tots dos.

—Que n'ets de valent!

—Ja ho veuràs. [101]

—A la rederia me faràs tornar *mico*, de què et cremes? què li vols al secretari? no sou amics?

—Amics? ho érem!

—Heu renyit?

—Déxau-ho córrer... no més te dic que per mi ja ha fet a tots aquell roig de pega.

—Per què?

—És un murri.

—Diga-li a la cara, i no em vinguis ab rondalles.

—Que et penses que em fa por?

—Qualsevuga ho diria.

—Ja ho veuràs —digué l'hereuet, groc de ràbia i tancant los punys—: que jo et torni a trobar escoltant-lo i veuràs si el temo.

Lo secretari per altra part, feia rodar les monedes del vell Garriga, obsequiant als conspiradors del dematí que de nou disputaven la jugada.

A l'un pagava un gotet de garnatxa i semblava li digués com los conjurats del barret ample i el manteu negre del quart acte d'Hernani «Ad augusta», a l'altre servia mistela y... «Per augusta».

—La balleu molt grassa! saltà un dels conjurats, lo Josep Grau, que prenia la cosa ab bon humor.

—Grassa o magre, lo que heu de veure si la beguda és bona.

—I barateta...

Lo Manel digué al secretari que l'hereuet era fora i el feia demanar.

Lo secretari, prudent, en lloc d'eixir se clavà a riure, cridant: [102]

—Feu-lo entrar! no me'l menjaré!

Lo noi Garriga, cansat d'esperar entrava precisament i oí l'invita.

—No ens enramem, féu lo Grau, sembleu dos nens. Sempre plegats com Sant Roc i el gos, i ara, sense a com va ni a com costa, voleu renyir?

—Jo? respongué el secretari, invocant ab lo gesto lo testimoni dels Palleresencs que el redoltaven... no sé de què se les pesca.

—Me les pesco que sou un caragirat, un no res; pera mi heu acabat!

—Noi, no m'insultis!

—Un trapella, un embustero.

—Anem, anem, intervingué altra vegada lo conspirador ben humorat, poc soroll hereuet... véste'n a ballar ab la gent jove i els vells farem una manilla...

—Voleu jugar secretari?

—Vell jo?

—Del tot no, ni jo tampoc, però no som tan joves pera ballar i fer noiades.

—Lo que sóc jo, home de pes! si no fós perquè tinc *caletru* ja hauria donat una lliçó...

—Lliçons a mi? l'interrompé cremat l'hereuet, fora t'espero, bacó, vina a donar-me-la... i fent com si volgués escupir girà el cap i se n'anà.

Quan lo noi fou fora, lo secretari, que no gosava llevar los ulls en sa presència, volgué fer creure als *conjurats* que l'hereuet no parlava de veres... puix si ell, ex-tantes coses, i actualment casi un personatge, hagués pogut suposar que anava sèrio... ai, Déu meu! se n'hauria passat una!

Certs Secuytans coneixent sa poquedat l'atiaven... [103]

—Si me'n hagués dit a mi la meitat solament!

—Si m'hagués escupit, feia l'altre.

Tant li digueren, tant lo punxaren, tant excitaren lo seu orgull i tants petricons de vi blanc begueren, que a pesar del Josep Grau, lo conjurat alegre, que protestà, no acompanyant-los, tots se'n anaren a la sala de ball pera cercar bronquina.

Quan hi arribaren començava a fosquejar.

La major part de les mosses reunides en rotllos rebien obsequis de llurs galants balladors, vinguts de fora i portant: un bolado, un plat de gots, un cantiret, qui fruita, qui *senyorets* de pasta fina.

Lo secretari acompanyat dels conspiradors se dirigí a la Tuies que enraonava ab una amiga i presentant-li un parell de rosquilles li preguntà si estava compromesa per la polka vinent.

La Tuies, indecisa, refusà rosquilles i ballador, dient de les primeres: «Puden lo tabaco» i del segon: «Feu fortor d'aiguarent».

—Ets molt delicada, noia... aviat mudes de parer!

—Què voleu dir?

—Me sembla... no fa mitja hora, la fortor de l'aiguarent no t'ofenia... i el petonet aquell!...

Sense deixar-lo acabar un cop de puny a la cara lo feia entregirar.

Lo secretari, enardit pel dolor i la vergonya, cridava furiós:

—Surt, hereuet de palla, ix, morral, te menjaré el fetge.

Tot foren crits i soroll: los Palleresos volien detenir al secretari, los Secuytans a l'hereuet; però res los deturà i deixant en mans de qui els descompartia esparrancs de gec i de camisa, men- [104] tre Narros i Cadells se disputaven, corrent-se l'un darrera l'altre arribaren a prop del torrentó.

Molts del sarau seguiren, més a l'arribar al siti de la lluita, lo secretari queia, i l'hereuet, saltant lo torrentó, fugia per l'altra banda... I com la gent de poble tem acostar-se de morts i ferits pera estalviar raons ab la Justícia, lo pobre secretari dessangrant-se i panteixant fou abandonat en un xipoll de llot format de fang massa trepitjat i de sang presa.

Uns se'n anaren determinats a dir que *no hi eren*, altres, menos porucs, avisaren la Batllia.

Lo nunci, lo Rector, que havien hagut esment de la desgràcia i un gran cop de curiosos eixiren fins al torrentó, trobant lo cos del secretari encara calent.

Reparant que tenia alè de vida estroncaren lo millor possible la cruel ferida que a la panxa tenia i ab força precaucions lo portaren al poble.

No fou difícil averiguar qui havia sigut l'agressor i si bé era veritat que ningú assegurava haver vist clavar l'horrible ganivetada, tots los testimonis declararen que junts l'hereuet i el secretari havien eixit de sarau desafiat i que a l'arribar al lloc del desafi, mentres lo secretari queia, l'hereuet desapareixia.

[105]

LO MOLI VELL BELLUGA

Lo Sol no apuntava encara quan lo vell Garriga saltà del llit.

A l'eixir de sa cambra l'estranyà veure la de sa filla oberta ja. Baixà a la cuina preguntant a sa germana, que vegé trafiquejant, per la nena...

—Molt dematí s'ha llevat, mastegava entre dents.

—Deu ser per l'hort, respongué la tia... Ab la gran fal·lera de flors primerenques no s'entén de feina... no pot ser lluny, té la xocolata abocada i no l'ha pres...

Sobtat, lo Garriga, com preocupat per una idea, féu a sa germana:

—Pona!... no has sabut qui trucava ahir vespre?

—Devia ser l'hereuet.

—No et sembla, que fins sense obrir-li, no deu haver passat gran pena pera entrar... massa he reparat per on entren quan la portalada està tancada; salten les parets del corral i a la pallissa falta gent... faig la vista grossa...

Sense més preguntar, obrí el portal, xiulà els gossos, encengué un cigarret i eixí al camp.

Al mateix punt, entrava el Narcís per la porteta de l'hort acompanyant a la Mercè que els ulls [106] plens de llàgrimes se precipità en braços de sa tia.

—Ai tieta meua del meu cor! quina desgràcia!

—Què passa? filla meua? no ploris? què t'ha passat? parla, parla tu, Arciset.

Lo Narcís respongué tot encongít:

—La Justícia busca a l'hereuet per tot arreu.

—Què ha fet? cridà alarmada la tia.

—Un home mort!

La tia que renyava a la Mercè perquè plorava, arrencà a plorar més fort que ella i durant un gran rato tot foren ais i sospirs.

Quan la tia eixugant-se els ulls se disposava a escoltar los detalls que la nena anava a dar-li, eixa esclafia en plors, quan s'aturava, l'altra tornava a començar.

Per fi, gràcies al Narcís, i una paraula ara, mitja després, s'enterà de quant sabien los jovens, oït de llavis del baillet, que a nit passada havia parlat per la reixeta ab l'home que trucava; un propi enviat de la Secuyta.

—Si ha deixat de trucar i moure escàndol és perquè el baillet li ha jurat que l'hereuet no era a casa.

—Déu meu, Déu meu, Senyor, quan lo pare ho sàpiga!...

—Prompte es trobarà algú que li diga.

Les llàgrimes aturant-se de rajar... uns als altres se comunicaven los detalls del fet.

—I jo, deia la tia, que oïnt trucar...

—Pensàveu que fós ell?

—També m'ho pensava jo, afegí el Narcís, però com me semblà oïr la veu del baillet parlant ab [107] algú de fora, m'he llevat ans de dia pera enterar-me.

Les emocions d'uns i altres, feren que per de prompte ningú s'adonés de l'ausència del Jaume. La Mercè preguntà per ell a la tia, la tia al Narcís, i el poble Narcís que era l'únic de la casa sabent la veritat, per no clavar encara una burxada més en lo cor d'aquelles pobres criatures, respongué rogenic:

—Deu dormir, encara no són les sis.

—Tens raó, féu la tia, lo Met és dormilega.

I demanant nous detalls i espargint noves llàgrimes eixiren en busca de l'amo.

Encara no havien caminat cent passos, lo vegeren venir cuïta-corrent.

Al ser prop d'ells cridà:

—Tot ho sé... l'hereuet ha fet un mort! lo pal... lo pal!

Arribar a la Masia, destablar ell mateix la mula, guarnir-la ajudat per tots, saltar-hi sobre i picant-la fort enjegar-la cap a Tarragona, tot fou ú.

[108]

FERIDURA

Arribat a Tarragona, la primera diligència del Garriga fou la d'anar a casa D. Pau Garcés, *procurador causídico*, conegut antic i consell de la família.

Junts anaren al Jutjat i allí saberen que l'hereuet acabava d'ésser pres a l'eixir d'un hostel.

Lo pobre pare plorà, puix conservava encara esperances de què son fill s'hauria amagat escapant al càstic de la Justícia.

Demana per favor al jutge que el deixés parlar-li, sense obtenir-ho.

Li fou respost que son fill estava incomunicat i que al menos fins que se li haguessin pres les primeres declaracions no podria veure'l ni parlar-li.

Lo Garriga volia saber si son fill seria condemnat a mort, a presidi, per quants anys, si el procés fóra llarg, quant costaria... i ho preguntava al porter, a la gent que esperaven a fora el pati, a don Pau Garcés que entrava i sortia d'una oficina a l'altra.

Dos mossos de l'esquadra que en aquell punt entraven, veient al masover recolzat damunt de la barana de l'escala, la mirada fita, la boca badada i tan abatut, se n'acostaren i un d'ells li digué: [109]

—Oh! Ramon!

—Què hi ha? què em voleu?

—Som del Pla de Cabra, venim de la Secuyta.

—De la Secuyta? féu lo vell passant-se la mà pels ulls com si es despertés.

—Lo secretari no és mort.

—No és mort? l'heu vist? n'esteu segurs?

—L'hem vist i li hem parlat.

—No és mort? li heu parlat?... doncs què xerren aqueixos castellanots d'aquí dins? Tot se redueix a una renyina... i lo senyor *Juez* que parla d'ell com si parlés de la Pera...⁽¹⁾ Entrem, entrem tots plegats... *Portero!* digues al jutge que el secretari és ple de vida i que *hagan salir* lo noi de la presó... mai s'havia vist! ficar un Garriga a Pilat!!

Lo secretari no era mort; però estava lluny de trobar-se tant *ple de vida* com lo Garriga volia... Acompanyat de don Pau Garcés, eixí del jutjat abatut i trist, les cames fluixes, los braços penjant, la cara encesa, lo cervell ple de fiblades, les orelles xiulant-li.

Lo procurador, que tenia feina, acabà per deixar-lo i el Garriga al trobar-se sol en mig del carrer, mirà per amunt i per avall, com si es trobés en ciutat desconeguda. Instintivament prengué cap a les Carniceries i darrera la Catedral, on vivia lo canonge Morros, que vegé en aquell punt eixint del cor i dirigint-se a caseua. [110]

Lo bon senyor veient al Garriga tan encès, l'armilla desfeta, la barretina a la mà, i estirant-se lo mocador del coll com si li tivés massa, li preguntà alarmat:

—Què teniu, Ramon? què us passa?

—Quina desgràcia! lo noi!

—Lo Jaumet? no en passeu pena. Ja m'ha dit que l'havíeu reptat, li he fet un sermó dels bons, i veureu com al tornar al Mas lo trobareu manso com un anell.

—Reptat? jo! —féu lo Garriga, no entenen-lo.

—Si, arribà, no sé d'aon, que era ja nit, me parlà de diners que necessitava, de llibres que volia pendre... i ara ¿què teniu, Ramon?

—La calor! m'ofego! m'ofego!...

Ab gran feina pujaren les escales, i tot pujant, lo senyor canonge volent-lo tranquilisar continuava... és un bon noi... sinó que li féu massa temor.

—Jo? vol dir?... i a l'arribar al pis lo Garriga es deixà caure en una cadira... Lo noi! deia estufagat, l'hereuet! parlo del gran i vostè del Jaume... que ha fet lo desdixat? on és?...

(1) Famós criminal quals malifetes tingueren alarmats molt de temps a la gent de Valls.

—Ai! ai! no ho sé, respongué ab la major frescura la majordona, eixint de la cuina i ficant-se en la conversa... Ab prou feines lo senyor canonge ha exit, que prenent tant recapte com ha trobat pel rebost, n'ha omplert un mocador i se n'ha anat dient que anava lluny i que trigaria de tornar.

—Déu meu! ampareu-me! s'exclamà lo Garriga aixecant-se i fent un esforç pera dirigir-se a la porta; però prop del brancal caigué per terra i el canonge ajudat per la majordona l'arreglegaren, conseguint ab gran esforç estendre'l damunt d'un catre. [111]

Vingué prompte un doctor i declarà que el Garriga s'havia ferit: la boca, l'ull dret, lo braç del mateix costat, la cama, s'havien arronçat desfigurant aquell cos tan arrogant i ple d'acció.

Lo senyor canonge no sabia on dar-la.

Ell i la majordona feien tota mena de suposicions sobre lo que seria del Garriga.

—Jo sempre ho deia, acabava la majordona, aquest home es ferirà. En ma vida he vist gènit més viu... Ara veieu, Déu meu, Senyor, si valia la pena de pendre un acalorament tan gran? —Si el Jaume se'n ha anat, ell tornarà... i si no, un menjapà de menos.

—Calleu, xerraire, li féu son amo. Valdria més que enviésem algú a caseua.

Un propi fou al Mas i cap al tard baixaren la senyora Pona i la Mercè, que veient al Ramon estès i sense sentit esclafiren en un plor intens.

Lo doctor procurava calmar-les, arribant fins a prometre que el malalt se salvaria.

Per la senyora Pona, saberen ell i la majordona la tragèdia de l'hereuet i llavors s'explicaren uns i altres les paraules que el Garriga responia al parlar-li del Jaume i referents a l'hereuet.

La Mercè prengué de seguida possessió del seu puesto de cuida-malalts, fent l'admiració de quants la veien ab la dolçura angèlica parlar a son pare, que no li responia, adobar-li els coixins, eixugar-li les babes, amanyagar-lo com si fos un nen.

La tia degué entornar-se'n al Mas, essent impossible deixar la casa abandonada i quan ella hi arribà ne baixà el Narcís. De tal modo anaren rellevant-se los primers dies de la malaltia, però mentrestant, era temps de segar i el pobre Nar- [112] cís, que no s'entenia gaire de feines del camp, tenia de rebre consells d'uns i altres que transmetia a mossos i jornalers i eren mal executats.

Fou idea de la Mercè, que el mateix doctor de son pare obtingués fos conduït a Tarragona lo secretari; aon seria curat ab més cuidado.

Un cop lo secretari a ciutat, res li faltà, puix los Garrigas quals sentiments eren naturalment generosos, creien que el bé fet a aquell home era reparació del mal causat per l'hereuet.

Lo Garriga no pitjorava; però tampoc podia dir-se que anés millor. Havia quedat tot desfigurat i paralític de la meitat del cos, i com la malaltia anava llarga, pera millor cuidar-lo i no causar molèstia, determinaren pujar-lo al Mas.

Lo primer dia que fou possible, ajegut damunt de matalassos estesos dins de la tartaneta, lo conduiren poc a poc al Molí vell i a l'arribar-hi, l'aire del camp, o bé cert fluit simpàtic de què estan amarats los llocs habitats per gent aimada lo reviscolaren una mica. A l'entrar-lo a la cambra bona girà la vista com saludant los mobles, testimonis muts de ses penes; mirant-se per fi ab fixadat

tendra a sa pubilleta, donant-li gràcies d'haver-lo fet conduir dins del seu llit senyorial.

La mirada del pare, la primera seua que rebia d'ençà que l'havia cregut mort, fou un glop de bàlsam per la Mercè. Tot lo seu ser se commogué i de sos ulls que feia dies tantes llàgrimes rajaven, ne brollaren altre cop dos nous filets, llàgrimes dolces i d'agraïment!

De seguida féu part de la inesperada millora, i el doctor, que els havia acompanyat, sens donar- [113] li grans esperances deixà creure que si la sensibilitat se restablia no hi hauria cap més perill.

Essent ja tard, lo doctor parlà d'entornar-se'n i al donar la bona nit, ordenà a la Mercè que se'n anés al llit, puix feia dies que no es despullava.

A còpia de precís la noia se retirà del capçal de son pare ab la intenció de dormir un parell d'hores, més, al veure's sola, lo record del germà pres, del pare tan greument malalt, del Jaume desaparegut li féu impossible cloure els ulls.

En mig de tal congoixes, sols refiava ab lo Narcís que tantes proves de bona voluntat donava a cada punt i al demanar a la Verge conhort i ajuda per tots los de la família, no oblidà al germà adoptiu que la caritat de son pare els havia donat i que Déu, sens dubte, volia, en recompensa de la bona acció, deixar en la casa pera que s'ajudessin d'ell, los seus membres tremolosos.

Inquieta i agitada tornà a llevar-se i de puntetes se n'anà a la cambra de son pare.

Tot continuava tranquil. Lo malalt reposava i prop del llit seia una persona. La Mercè creient fos sa tia s'avançà preguntant pel pare.

—Me sembla que dorm, respongué el Narcís, i la noia a l'oir sa veu reculà cap al seu quarto, corrent, i esfereïda... Llençant una mirada al mirallet, se vegé menos desvestida de lo que temia i deslligant-se del tot la cabellera, s'escarpí, se reféu les trenes, se rentà las mans, i ajustant-se bé gipó i faldilles tornà a prop de son pare.

—Que t'he fet por? —li preguntà el Narcís a pleret.

—No —respongué un poc confosa.

—Com has fugit tan de pressa! [114]

Però la Mercè parà la conversa, no responent, i al cap d'un rato muntant la tia, fou decidit que el Narcís anés a jaure i que ella i la Mercè vetllarien fins a matinada.

[115]

ALTRE FERIT

Lo secretari, per qui, fins per egoisme, tothom s'interessava havia passat uns quants dies bé, però la ferida s'havia reobert i els metges tornaven a brandar lo cap quan parlaven de llur malalt.

—Lo traïdor sembla que haja pres per punt de morir-se, deia cremat lo baillet, encarregat d'anar a cercar notícies seues i portar-li quartos.

—Déu no em valga si no fa expressament de morir perquè matin a l'hereuet.

La causa seguia poquet a poquet essent necessari pendre declaracions a tanta gent.

Casi tots los del ball compareixeren: balladors i balladores, músics i taverner. Uns declararen que res havien vist, altres que el secretari havia cercat raons a l'hereuet, qui assegurava haver vist donar un cop de puny... sense saber d'on venia: lo defensor de l'hereuet volia fer constar la provocació per part del secretari, més lo cop de puny que no s'acabava de traure en clar si havia donat o rebut destruïa la base del seu raonament. Bé era veritat que podia trobar-se la provocació en fets anteriors, en les paraules canviades a cal Manel, en la baladronada davant de tanta gent [116] com hi havia al sarau, d'haver donat un petó a la dona, que ab raó o sense, l'hereuet se creia en dret de protegir.

La defensa jurídica i la sentència serien sens dubte conseqüència del fet material que tant tardava a produir-se: la salut o mort del secretari, car en semblants *causas* pesa molt lo resultat fortuït de la lluita. Dos que es barallen sense fer-se sang ningú s'hi fica, si es fereixen, a presidi... al menos.

[117]

¡CAP A LLEVANT!

Lo paper que el Narcís trobà damunt del seu coixí la vesprada que desaparegueren los dos fills Garriga, deia:

«...emprenc un viatge que no sé quan tindrà fi, la casa pairal m'aufega, me seria impossible quedar-m'hi un dia més sota la mirada freda i el posat desdenyós que per desgràcia d'uns i altres són atribut de l'amo.

»Ja quan morí la mare, a Tarragona, recordaràs los precís i renys que foren necessaris pera decidir-me a tornar al Mas, volent entornar-me'n a cà la Dida.

»Lo cor me deia que m'hi gelaria. Pobre mare! lo seu esperit que ho animava tot, lo seu mirar que ens escalfava l'ànima, s'apagaren com lo flam d'un llum que crema ab massa intensitat. Era tan amant, que el seu cor, sempre agitat, acabà per desgarrar-se i el caliu d'on eixien les paraules consoladores i les dolces carícies que ens feien feliços, s'extingí per sempre.

»D'ençà que he tornat al Mas sols penso en ella, al Seminari no hi pensava tant; però al reveure els sitis i mobles que li eren propis l'enyoro massa, la casa em cau damunt. [118]

»Si al menos fos possible enraonar ab lo pare! ab poques paraules fórem entesos. Li diria que no em sento vocació per l'Iglésia, que em suposo apte per altra carrera, li demanaria vènia i medis pera empendre o perfeccionar-me en estudis més simpàtics... A qui confiar mos desitjos? Al senyor canonge? me fa feresa! A la tia? a la Mercè? Què podrien, contra una voluntat com la del pare?

»Per fi, los mestres del Seminari m'han fet perdre lo curs i la crisis que temia s'és produïda... val més ara que l'any vinent.

»Me sento ab forces pera volar en altres aires i si sóc un presumit, aviat ne tindrè la prova. Si, al contrari, lo que jo penso de mi és poc o menos verdader, lo pare em perdonarà i tots rebreu ab palmes i enhoresbones al fill pròdig tornant al casal patern; no brut, no pobre, no rabadà de porcs, sinó enaltidor d'un nom conegut solament fins ara per los riberencs de l'assedegat Francolí.

»Me'n baixo per de prompte a ciutat; si en trobo els medis m'embarcaré pera viatjar sobre esquena de fusta... i sinó, carretera amunt! Res m'atura, perquè res m'espanta. Com faré per avançar sense diners ni protecció? No ho sé, ni ganes. Sols sé que dintre pocs dies parlaré altra llengua, que viuré en altra terra, que oïré música fins a emborratjar-me'n i que en produïré fins a caure extenuat de rendiment o ésser proclamat Mestre per los qui brillen en lo cel que m'atrau.

»Conhorta a la Mercè i a la tia. Demà, quan parreu de mi digues que saps on sóc, que res temin. En quan al pare, un cop lo senyor canonge, [119] que veuré prompte, li hagi dit que no sóc mort i que me'n vaig perquè *vull*, és massa Garriga pera parlar mai més de mi. L'hereuet té prou cabòries, no farà gaire cas de mon ausència. Per ell que jo siga al Seminari Tridentí de Tarragona o a la Capella Sixtina, escoltant a Pergolese, tot serà ú...

»A la Sixtina! no més pensant-hi sento muntar-me al cor tals grumolls de sang encesa que tot mon ser s'anima i entusiasmat oblidó les aburridas *dissertacions* i els *discursos* llatins de cada dissabte, los *nego consequentia*, *ergos* i *distinguos* que em tenien fet un estaquirot i haurien acabat pera donar-me l'icterícia, *vulgo*, fel sobreixit.

»Arreplega els trossos del pobre violí.

»Les cassoletes dels genolls me tremolen encara representant-me l'actitud del pare avançant-se dret a mi, lo puny arbolat i la mirada fera... lo violí ho ha pagat! Lo temor físic de rebre un cop ha sigut més fort que l'amor que li portava.

»Digues al bon Genovès que me l'havia emmatllevat, i el tenia per un Guarnerius, fiat en la mena de bitllet de confessió encolat per un plaga dins de sa capça, que no s'afligeixi massa. Quan torni n'hi portaré un d'autèntic, del mestre dels mestres, del diví Amatti.

»Voldria estar més trist de lo que em sento, car emprenc un camí que no sé aon dóna, però la idea de no sentir més los reganys del pare, ni els macarrònics discursos d'allà baix me dóna certa animació que sense ser romà trobo de *buen agüero*!

»Digues a la Mercè que l'estimo i que tornaré... [120]

»Me'n adono que el llapis casi no pinta... crec que el paper està tot espurnejat. I ara? Si que l'hem feta bona!... los ulls me ploren com si vinguessin d'un enterro... Jo... jo no hi era.

»¡Sursum corda! Si Beethoven me vegés!

»Adéussiau tots, penseu en mi i estimeu-me.»

[121]

COMENTARIS

Quan lo Garriga, cavaller en sa lleugera mula s'hagué allunyat corrent a Tarragona pera enterar-se i donar passos en favor de l'hereuet, lo Narcís pensant que mica més mica menos tant valia beure tot lo fel d'una glopada llegí l'escrit del Jaume a la tia i a la Mercè que més aviat hi trobaren aliví que pena.

La Mercè deia: pobre Met! no l'hem estimat prou, i s'acusava d'haver sigut per ell poc amorosa.

La tia, que semblava una beneita, anava i venia prenent part de temps en temps en la conversa pera preguntar al Narcís si allà on volia anar lo Met era molt lluny.

—Cóm ho farà, pobrissó? sense una malla ni una creu.

—Tinc esperança que al passar per Tarragona lo senyor canonge li haurà donat diners.

—Vols callar, burrango! diners lo senyor Morros? dinades! i ab quin pretext demanar-n'hi?

—Té raó la tia, observà la Mercè.

—És clar que tinc raó... fins estic certa que el pobre anyell no ha pensat en los portals tancats... ni en roba pel camí... i mitges? Ell que en forada tantes!
[122]

Llurs penes començaven.

Quan a còpia de suposar una cosa que al cap d'un credo trobaven irrealisable i de passar a una altra que era impossible havien seguit les alternatives de la rient esperança i de la malcarada realitat, quan per lo baillet saberen, a mitja tarda, que el secretari no era mort, quan lo Narcís, a força de demostrar-se més convençut de lo que en realitat ho estava, hagué dit cent vegades que el Jaume no podia ser gaire lluny i que dintre poc potser lo veurien muntar junt ab son pare, los esperit de tots se sossegaren.

En tal moment de calma relativa s'oïren cascabells i trotar de bèstia de ferradura que tots conegueren... Arribava un mosso de l'hostal del Nen que tornava la mula i feia saber a la família que el senyor Garriga es trobava indisposat.

—Indisposat? malalt? mort? cridà esglaiada la Mercè.

—No tant, no tant, respongué el mosso sorprès de l'efecte causat.

—Bé, bé, correm tia, anem-hi de seguida...

—Correm, tia, anem... deu ser mort, pobrets de nosaltres... Déu meu!... Verge Santíssima!

—No plori, que no hi ha de què... jo mateix l'he vist...

Se'n baixaren a Tarragona ab lo missatger i el Narcís se quedà guardant la casa com si en fos fill.

[123]

GUIA DE PECADORES

La nit fou, per lo Narcís, nit d'abatiment, de somnis folls, de lluita, de sensacions intenses.

Un cop les portes closes, se'n pujà a sa cambra. Intentà dormir, no ho conseguí.

Eixí al balcó de la sala i la quietud solemnial del camp, la deleitosa fresca que d'ell s'aixecava, lo detingueren.

Issà l'estora que descaragolada durant lo dia permetia entrada a l'aire esmortuint los raigs del sol, i recolzat a la barana, es quedà immòbil, mirant, sens veure, bosquíries, clarors i ombres que redoltaven la Masia:

Allà baix, darrera el turó damunt del quin lo Molí Vell s'aixeca, se veien grans fosquedats formades per clotades de vinya.

A dreta, la claror dels estels il·luminant lo vessant de les muntanyes que allunyant-se del *Camp de Tarragona* porten en llur falda, com mares amoroses, pobles, viles i llogarets, alimentats per sos fruits, resguardats del vent per sos estesos braços que van fins a mar, calentats per la calor del sol que ells arrepleguen i els reflecten ab reial esplendor.

Per llevant, les terres van en muntada i la ratlla formada per l'esquena de la col·lina que de l'altre costat mira a Tarragona, talla l'horisó en sec. [124]

La claror dels astres feia resaltar les osques i dentallons de la muntanya com capritxós dibuix traçat per mà d'aprenent ab color negre sobre fondo clar.

En darrer terme, davant, lluny... una franja color d'espasa brunyida lluïa i es bellugava: lo Mediterrà!... Damunt ses tranquiles aigües un llum vermell s'encenia, s'apagava, tornava a veure's, s'amagava: la farola de Salou.

Aquells sitis tant de vegades vistos li semblaven nous, plens de belleses ignorades; més les sensacions morals dominant l'èxtasi físic s'aixecaren ab força i la realitat fou més poderosa que les ideals quimeres inspirades per camps, mar, aires i estrelles.

Pensà en l'amo, potser agonisant, en l'hereuet tancat en aquella ferèstega morada, en son company Jaume cercant un nom que sols podria obtenir a còpia de sofriments i es veia a si mateix emparat per un home que sos dos fills acusaven de cor dur, pensant ab amargor en lo pa que ell menjaria i del quin se trobarien privats los qui més dret que ell hi tenien.

S'acusava d'haver contribuït ab son èxit escolar a irritar lo pare contra el fill i es reptava de no haver sigut sempre lo darrer de l'aula.

Per altra part, pensava que el Garriga s'hauria disgustat veient-li malgastar lo temps...

—Després de tot no és culpa meua!

—Mai he sigut millor estudiant ni més aprofitat deixeble que el Jaume.

—La causa de ses males notes són les objeccions irreverents que sovint oposa als mestres, ses con- [125] trovèrsies sobre punts essencials, sos dubtes sobre articles innegables.

Li venien a la memòria los més petits incidents de la infantesa: lo record de sa mare, morta quant ell era encara tot petit, la visita que el Garriga féu a la gent que el guardaven i parlaven de baixar-lo als *Orfens*, la seua entrada al Mas, donant la mà a l'amo, lo fredament que el rebé la mestressa, que essent tant bona, fou casi cruel... ni mirar-lo volgué!

Li semblava oir encara, quatre o cinc anys després, la dolça veu de la nena que ab prou feina sabia piular dient: «mamà bui zizet» i l'èxit produït per l'amistat de la nena, que per tot lo cercava, en la senyora Tecla que per fi cedint a son bon gènit, esforçant-se potser, acabà per poder-lo suportar.

Pensant en la Mercè li muntà d'eix caliu desconegut que per falta de nom ne diem lo cor, tal bufada de benestar i delícia que fins sos llavis s'agitaren pronunciant paraules de cap llengua... besant en l'aire les tendres manetes de la nena que s'havia interessat per ell, que havia crescut en bondat i gràcies

mentres ell s'enfonsava en un camí del quin l'eixida donava a una vicaria perduda per la muntanya... lluny d'amics i coneguts, lluny de la Masia, lluny de la Mercè... que es casaria ab un hereu del Camp i que mestressa de casa nova oblidaria al companyó que li cullia les més fragantes flors, li caçava los més bonics moixonets, agafava per ella les més enlluernadores papallones... pera no parlar més que de lluny en lluny, d'un *Mossèn Narcís*, vicari de tal poble o rector de tal llogaret. Se veia ja capellà i comen- [126] çant una vida nova... — Fins ara he viscut entre amics i baix l'afectuosa guia de gent que considero com ma família però quan me *guanyi el pa* los lligams que'm retenen s'afluixaran i acabaré per viure sol, trist...

Quin cor més pecador lo meu!

Perdoneu-me, Senyor... la meua ànima és com la nau que navega de buit. Pendré com nòlit la fe i la caritat.

Les llaçades del món són causa de la nostra pèrdua... qui més feliç que jo?

Quan ab l'ajuda de Déu sigui pastor d'ànimes, se formarà al meu voltant un remat d'ovelles esperant de mi, conhort en llurs penes, paraules de pau que responguin als udols de llurs passions.

Los afligits seran mos germans, l'Iglésia ma muller, los malalts i pobres mos propis fills... Què més pot desitjar l'home en aquesta vall de llàgrimes?

Pels benefactors un record d'agraïment, i el restant del meu ser al servei de Déu!

Amar-lo, amar al pròxim, per Déu i el pròxim viure, eixa serà ma missió.

Amar al pròxim! i per què no ser-ne amat?

Qui trobaré al retorn d'una visita al malalt pera preguntar-me d'on vinc? Qui pera compartir prop dels llars de mon foc lo meu pa de treball, mes aspiracions d'home jove?

Ai de mi! lo Sacerdot res deu tenir en propi... ni llars, ni aspiracions, ni foc que l'escalfi. Ses idees seran les que permet la *disciplina*, ses aspiracions lo Cel, sa propietat lo cor dels pobres... Missió gran i sublim!

Ne seré digne? [127]

Abatut com per gran esforç físic, lo front ardent, los polsos plens... tancava els ulls i es recullia en una oració mental que parava de cop sos dubtes i flaqueses.

A l'aixecar lo cap, un llarg sospir s'exhalà de son pit. Mirà la muntanya, la mar i els núvols, cercant en la Matèria motius de meditació menys agitada.

Més los núvols, que lleugers com fumerola d'encens bromejaven per l'espai, la mar que lluenta i solemnial reflectia la claror dels estels, les muntanyes, dels àmbits de les quines s'aixecaven misteriosos i indefinits murmuris, lo portaven altre cop a les meditacions de l'esdevenidor i present que l'afligien... i sense voler-ho veia en lo Cel lo color de certs ulls, en la mar, la lluïssor de ses quimeres, en les fosques muntanyes, recons plens de sombra, on dos sers que visquessin l'un per l'altre trobarien lo Paradís.

Los galls de la Masia cridaven llur *desperta ferro* als del Mas veí, eixos als de la Conca; que responien ja a cants vinguts de llevant.

Aviat de totes les cases solanes de l'entorn eixiren veus estridents o graves anunciant la caiguda de la nit i la proximitat de l'aurora.

D'entremig de grans fullaraques venien passades de rossinyol. Tan aviat son cant n'era d'alegria com semblava plany de viudesa. Estava content? trist? Altres vegades xirricava com rient de ses quimeres.

De totes les plantes, tipes ja de cristallina rosada, se desprenien emanacions embalsamadores... [128] De cada mota, de cada gram, de cada fil d'herba, s'aixecava un dolç brogit ocasionat per lo bellugador insecte, per la lleugera brisa, per la corrent aigüeta... Tot era frescor, tot perfums, tot dolça conversa entre la Terra i el Cel, les herbes, los insectes, la rosada...

Sols l'estudiant gemia.

Lo cim dels arbres i l'ossatura de la muntanya es començaven a dibuixar ab colors encesos: groc, mangre, rosat, ataronjat... tot confós, cap color era ben franc.

Los núvols més enjogassats, a força d'empaitar-se i de passar per Orient se tornaven roigs. Los més tranquils conservaven allà lluny llur forma majestuosa i llur argentada blancor.

Per fi, lo cansament arribà al punt de fer sentir al Narcís cert cruiximent en les juntures, cert pes en les cames, que el forçaren a deixar la miranda.

Entrà tot un altre home: resolt, decidit, menos jove que mai, més capellà que sempre.

Sentint-se tan desvetllat volgué un llibre i pera cercar-lo a l'estudi passà per la cambra de la Mercè que hi donava.

En lo llindar d'aquella porta sempre oberta, però mai franquejada ni per lo mirar ni per la idea, s'aturà pera pendre alè, com si es tractés de saltar un rec...

Entrà de pressa, més l'estança essent espaiosa, a mig camí s'aturà, contemplant ab ulls codiciosos aquells embans i mobles guardadors del pudor i la bellesa.

Damunt d'un tocadoret ab pilans vegé els darrers lligams que la Mercè havia desfet de ses tre- [129] nes i els prengué ràpid. En lo mirall li semblà veure aquella imatge agraciada, en un gipó i faldilles suspeses a un penjarobes, vegé sa forma, en les cortines blanques que protegien son lletet de monja i el resguardaven de mirades indiscretas, volgué veure les lleugeres visions amagades en sos plecs pera voltejar durant lo somni damunt lo front de la bonica verge... Avançà la mà pera separar la transparent cortina i la retirà avergonyit de sa vilesa. Volgué mirar les blanques teles i tancà els ulls, i fins tancats, ab una mà se'ls mantenia closos. Se dirigí a la porta pera eixir i perdé l'esma...

Per fi la frescor del jorn naixent que penetrava per balcones i finestres li revifà els sentits i de cadira en cadira, roig de vergonya, arrossegant-se... casi... tornà altre cop als peus del llit.

Aixecà els ulls mirant los clotets deixats per lo cos de la jove, los portà al siti on lo seu cap hermós havia reposat... i al mateix temps vegé la creu que el protegia...

Espantat, cridà... —Perdó, Déu meu! Sóc un malvat!... donau-me ajuda, Déu misericordiós!

Resolt, atravessà la cambra, i a l'ésser a l'estudi se deixà caure en l'antic sitial de darrera l'escriptori.

Damunt hi havia un llibre que sovint lo consolava... l'obrí maquinalment on deia: «mira también que quanto más entregares tus pensamientos y tu cuerpo a deleytes, tanto menos hartura hallarás, ca este deleyte no causa hartura, sino hambre, porque el amor del hombre à la muger ó de la muger al hombre, nunca

se pierde, antes apagado una vez se torna à encender... considera [130] también por otra parte la dignidad y precio de la pureza virginal...»

Però els remeis d'aquell sant home són remeis per gent que ja estiguin curats, no per malalts, i el Narcís després de girar altres fulls posà el cap al respall de la cadira quedant-se endormiscat i somniant.

Què?...

—Coses de joves!

[131]

MONOTONIA

L'estiu se fonia i el Ramon Garriga continuava en sa cambra, sepultat, casi, entre els amples braços d'una cadira guarnida de coixins.

Sa germana donava gràcies a Déu de què la feridura hagués resultat *borda*; però *borda* o legítima lo seu rigor fou tal, que d'aquell home ferm n'havia fet una massa inerta i desvalguda.

La intel·ligència no havia desaparegut, més los membres no responien al seu voler.

Pera menjar o bellugar-se lo pobre vell necessitava ajuda i els pocs moments que el deixaven sol, sufria els set calzers pera ventar-se una mosca o eixugar-se la suor. Malgrat pena tan greu, moralment se mantenia enèrgic... mes ai! la volició és un martiri si els agents a ses ordres obeeixen mal.

Humiliat quan per alcansar un objecte lo braç no seguia, havia caigut en un pregon mutisme i tot lo foc del seu interior se traduïa en lo mirar.

Además, acostumat a la vida activa del pagès, fabricant i marxant, sufria de pensar en lo blat que ell no havia vist ficar a les sitges; en los pallers que dubtava estessin ben fets, en la brema que farien los mossos sense direcció ni concert.

També pensava, tant o més que en sos negocis, en sos fills: prés l'un, l'altre poc menos que perdut. [132]

S'acusava d'haver causat la disputa del secretari i l'hereuet, i es deia, del Jaume, que potser hauria fet millor apreciand sa força de voluntat que ell havia pres per tossuderia, son esperit d'examen, que ell prenia per rebel·lió.

Se disputava interiorment ab son fill Jaume i li demanava compte de sa fugida, que ell prenia per odi a la família, i no com conseqüència del poc esplai que en ella podia donar-se a l'alegria i a cert enyorament de terres somniades que tot home d'imaginació sent a l'eixir de l'adolescència.

Veia al seu entorn a sa germana, fent-se vella, i escarrassada de feina, pujar i davallar cent vegades cada dia de la cuina a la cambra, de la cambra a la cuina. Veia al Narcís convertit en camàlic, no dormint cap nit més de cinc hores i no reposant un moment durant la diada: sempre amunt i avall, tan aviat al bosc com a la plana, tan aviat a la Secuyta com a Tarragona; que poc avesat a la feina dels camps i als tràfecs ab los comerciants del Port, cometia errors i obllits... acabant ses meditacions per exclamar-se, després de força embuts causats per la dificultat de parlar: «Po... bre Ma... sia! lo Mo... lí vell és massa vell!... S'han acabat los Garrigas.»

La Mercè era la sola que pogués parlar-li més de deu paraules sense irritar-lo, però a còpia de quantes precaucions! de quanta finesa! D'ella sola rebia els aliments i ab ella sola volia passar les eternes hores que no li prenia el son.

La pobreta feia ab gust quant agradava a son pare, fins a despesa de sa salut que en valia menos.

L'estiu, que els altres anys era el temps bo [133] dels passeigs matinals pels boscos, de les corredisses per l'era les vesprades, era enguany època de tristor i de recolliment.

Així son front i ses galtes havien perdut la frescor que els hi era pròpia.

Privada de l'alè de l'aire lliure, sota sos ulls de serenitat i dolsura se veia una ondeta violada que cada dia es marcava més fosca.

Ses alegres rialles, ses innocents entremaliadures, havien fet lloc a una serietat afectuosa, i en sos llavis agitats abans per la cançó o el riure, se llegia la resignació de la filla amant i la cristiana costum de la pregària.

Quan la tia s'impacientava ab son germà, que res trobava a gust, li deia de baix en baix: «Calleu, tia, no veieu que és lo neguit del mateix mal!...»

Lo temps anava desgranant lo seu rast de dies i eixos passaven igualment tristos als temps que foren! Arribaren los darrers de setembre i el Garriga tan baldat com sempre!

Lo doctor venia dos cops per setmana, però sens profit: aconsellava, donava esperances, feia lo que fan los metges intel·ligents: ajudar a ben morir.

Una tarda féu un xàfec d'aquells durant los quins sembla que el món s'hagi de fondre, però a posta de sol los espetecs cessaren i el malalt féu senyal a sa filla de què obrís lo balconet.

—La humitat vos farà mal —li digué la Mercè—, ha plogut massa.

Veient, no obstant, en lo mirar del pare una insistència, obrí el balconet i féu rodolar al malalt, ab sa cadira, fins a prop de la barana. [134]

A la flaira que muntava dels camps, un sospir eixí del pit del pobre baldat. Lo baf de la terra mullada fou per ell lo que l'olor del quitrà pels mariners: un cordial. Dreçà el cap com volent rependre possessió de quanta verdor s'estenia davant seu, i aspirant fortament gran quantitat d'aire digué girant-se a sa filla:

—Quina fragància!... si pogués eixir!... —i es quedà pensatiu—. A quants estem? —preguntà, després d'un llarg silenci.

—A vint-i-dos... passat demà és lo meu Sant; què em pagareu, pare?

[135]

INTERMEZZO

FESTA MAJOR

L'ensendemà era Santa Tecla, patrona de la difunta masovera i festa major de la ciutat, lo 24 la festa de la Mercè; lo *sant* de la pubilleta.

Semblants diades, quan vivia la mare, eren de gran gatzara.

La vetlla, marit i muller acompanyats de la tia que menava la quitxalla prenien la tartaneta ben estivada de cistelles d'ous, de panerets de fruita, de coves d'aviram, d'algun carretell de vi bo ...i contents, alegres, se'n baixaven a

ciutat on ja tot era fressa i xirinola, missatgeres de la gran diada en la qual se celebra la festa de la Protomàrtir ab tot lo soroll, animació i aixordament d'orelles que saben donar los castellers, les colles, los balls de Dames i Vells, de Bastonets, de les Gitanes, de les Criades, de Cercolets... y els més solemnes de Sebastiana del Castillo, dels *Ambussados*, de Santa Ursesina, de Serrallonga, de Sant Magí, de Santa Tecla!, dels Diables! de la Rosaura!

Un cop arribats anaven a l'hostal del Nen prop del portal de Santa Clara on eren rebuts com gent de casa i desseguida a ca don Pau Gar- [136] cés o cal canonge Morros per avisar-los que fessin pendre a l'hostal los presents portats de la Masia.

Quan trobaven un amic tot eren renys i queixes: ara vegeu! per què no havíeu de posar a casa?... mireu Tecleta, n'estic molt ressentida (o ressentit), l'any passat ja ens féreu la mateixa.

—Som massa gent! —responia el Garriga— no m'agrada fer nosa, a l'hostal sóc l'amo, pagant Sant Pere canta. I després d'haver repetit una dotzena de vegades que estava mal fet d'anar a l'hostal tenint tant bons amics i d'haver jurat que mai més, mai més pujarien a la Masia, tot acabava pera juntar-se les dones ab la quitxalla, los homes ab los homes i visca la llibertat!

Los uns volien anar a la Catedral als *goigs*, altres preferien seguir les botigues que en semblants ocasions treuen les més lluentes sedes, les més gruixudes tumbagues, les esmeragdes més verdes i grosses pera tentar la masovera rica o la núvia vanitosa.

La gent menuda més s'estimaven seguir los balls, no mancant mai algun conegut de confiança, didot o mosso vell, pera vigilar-los... i tothom se divertia a la seua.

La saragata, però, la vetlla de Santa Tecla no era més que pa i mel comparada ab lo bullici del dia següent. Uns quants balls, los menos bonics recorren carrers i places.

L'ensendemà a punta de dia ja se sent lo na-ni-na-ni-na de les gralles i el pam ra-ta-pam-pam dels tabals que les acompanyen.

Tot respira l'alegria: lo davant de les cases escombrat i regat que podria llepar-se, la gent vestida ab los trajos més rebons, los senyors ab [137] guants i barret de copa, les senyores, faldilles de seda, mocador de crespó, mantellina ab puntes i fins n'hi ha que pera fer-se més hermoses (segons elles) porten *gorro* de câ la Tejero o paltó, ab *agramants* i tot, de la Toneta Opisso.

Los menestrals, tan ben vestits com los senyors, sinó que en lloc del *sombrero* porten bolet, i en lloc de levita gec.

Los carreters i mossos del port, ab llur blanca i bufant camisa, llur faixa vermella y el mocador de pita al coll, un clavell darrera l'orella, barretina morada, o vermella, o blava, o negra o blanca... o sense!

Després los pagesos i pescadors dient-se impropis que fan esparverar i que sols tenen per fonament l'antipatia innata del qui viu en lo perill, n'és coratjós, desprengut i noble i el rosega molletes de pagès, estret d'esperit, poruc, reservat. I com pagesos i pescadors no es poden veure sempre estan contrapuntats.

Cada any los pagesos fan venir una colla de Valls, mes com los castellers no foren prou nombrosos pera pujar les tremendes torres que són d'obligació, los mateixos que paguen, ajuden... i si el castell cau los pescadors se'n riu.

Si es té ferm, samarreta a terra i a fer-ne un de més alt; que cau o no cau, tenint abdós resultats idèntica conseqüència: riotes, mofes, bravates entre pescadors i pagesos.

Los forasters admiren aquells castellers-atletes tan senzillots, tan modestos, que fan castells tot el dia, ballen la nit, viatgen a peu de festa en festa i mai estan cansats.

A Tarragona els veureu lo migdia del 23 de [138] setembre omplint lo carrer major, la plaça i carrers adjacents... los d'edat, assentats als graons de les escales de la Seu pera donar consells o explicar belleses tècniques als aficionats que els redolten.

Tots los balcons plens de senyoriu, los terrats i teulades, de gent de servei, les dues fonts que hi ha al peu de les escales cobertes de quitxalla, no faltant mai quatre mirons a cavall de les quatre aixetes.

La possessió del damunt de les fonts és objecte de verdaders combats, lo puesto és bo: s'hi veu, i no hi fa calor, però els envejosos són tants que cada punt los ocupants són cares noves. Además des d'aquell puesto tant disputat fins se pot parlar als dolsanyers! Comencen les gralles ab allò de:

[partitura]

i els tabals marquen lo ritme ab llur pam ra ta pam pim pam i els castellers s'enfilen com sargantanes i *En Janeta*, arriba a dalt i les gralles fan aquell refilet tan llarg, tan estrident... i el petit lleva les manetes en l'aire i les agita en senyal de victòria i tothom crida i bat de mans.

[partitura (1 nota)]

Tornen a convenir-se els castellers: tu a primers, tu a segons, vosaltres a terços, aqueix i aquell seran crosses... i per llà a la una, hora solemne! l'obra mestressa d'aquells titans se comença: lo castell de nou.

Cinc, sis, i fins set o vuit homes se posen mu- [139] tuament les mans damunt les espatlles formant rotllo .Sobre quiscú d'ells ne puja un altre que a l'aixecar-se s'agafa als braços del qui té aprop. Un cop drets, se posen com los de sota: les mans mútuament prop del coll, i encara no s'han aferrat ab aquells dits que'n són mors d'estenalles, ja els hi formigueja per l'esquena un altre casteller que damunt d'ells forma altre pis d'aquella torra humana eixida d'enmig de l'ona popular com per bruixeria.

Quins homes!

Llurs tendons són cordes d'aram, llur pell pergamí, llurs ossos ferro. Cada ú d'ells sosté set, sis, cinc, o quatre homes... i no pes inert; pes que belluga, que parla i es disputa, que pert l'equilibri, que s'entrebanca.

Pera coronar lo castell hi muntan los xiquets: dos d'una dotzena d'anys, damunt de llurs espatlles un altre de nou o deu que s'ajupeix de quatre grapes a tall de granota i damunt dels seus ronyons un pobre gafarronet de set o vuit, que de vegades té por, si els pilans belluguen, i s'enfila lentament, essent ell causa de tot lo terratrèmol; puix los minuts són hores i si els xiquets no cuiten, los genolls se dobleguen, los braços s'arroncen, les espinades se torcen i *Adiós Madrid*, tot l'edifici s'enfonsa formant un embolic de cames, caps i braços que ni el Buonarroto hauria dibuixat.

De tals caigudes ne pervenen llumadures, cops de colze, rialles i figueretes.

Uns se disputen, altres busquen palletes pera estroncar-se la sang del nas. Tot s'arregla! la [140] sang s'estronca o no s'estronca, los dolsainers tornen a refilar... i apa per amunt! tal dia farà un any!

[partitura]

I l'espadat? Un home que en pren un altre damunt seu, eix un terç, l'altre un altre fins a cinc i sis, damunt del quin ve un xiquet que fa el sisè o setè pis.

Lo pobrissó, que encara té els morrets dolços de llet materna, dret com un ciri, ab les manetes a la faixa i el clavell a la orella, dreça el caparró fent l'home!...

I muntar l'espadat, encara no fóra res; lo sobrehumà consisteix, quan lo castell és fet, en pujar les escales de la Seu i anar fins a tocar la balda gran de la gran portalada.

L'espadat és més perillós que els castells de pilans los quals al caure s'enfonsen i com la plaça està plena de gom a gom de castellers platònics que per altre no hi són més que pera arreplegar xiquets, cap d'aqueixos toca mai de peus en terra... Al començar-se el castell ja tot són ulls enlaire i braços alts; però l'espadat, i més l'espadat que camina, no s'enfonsa, cau de costat com un arbre... Allí no hi ha puntals ni crosses ni qui sostingui els genolls del segon o posi l'espatlla sota l'aixella del terç. Si un sol flaqueja, adéussiau frare i trona!... les lloses de la plaça, que no són màrfegues, arrepleguen de ple en ple al pobre casteller. [141]

Quan pagesos i pescadors, dividits en colles, han fet prou proeses, cap a dinar!

Després: cafè, copa, puro, i comentant los incidents del migdia a pendre puesto per veure passar la Professó del braç de Santa Tecla.

A mitja tarda comença a eixir de la Catedral. Primer vénen los guàrdies Civils muntats en gentils cavalls, calçats ab bóta a mitja cama, calsó de punt blanc, la casaca ab gires vermelles, barret entravessat i a la mà dreta el sabre.

A cada punt, com la gentussa sempre espeny, los cavalls belluguen lo cap com si diguessin que sí; fan cruixir les morralles, llencen brumera, caminen de costat... i en voleu de crits i d'ais i ois! mes los Civils plens de modos i els cavalls ensenestrats fan recular a tothom sense malmetre ningú.

Encabat, *Magí de les timbales*, un home que l'Ajuntament deu tenir tancat dintre una capsas... Cada any és lo mateix i tan vell és avui com en temps de l'arquebisbe Creus.

Cavaller en arrogant bestiassa vestida de seda i galons grocs, porta a manera de corns de sàrria dues calderes cobertes d'una pell tivanta damunt de les quines Magí pica tan fort com pot. Les calderes van guarnides de damasc vermell ab l'escut municipal brodat d'or i el Magí sembla un cardenal: tot vestit de cap a peus de seda vermella... i una perruca blanca! que no hi ha més que mirar.

Darrera seu, los serenos, d'uniforme i entre serenos, agutzils i municipals, los Gegants, lo Negrito, la Xinita, lo Rei moro ab sa muller [142] darrera... Van tan bonics que la Geganta fins porta bufats i pollera.

Com contrast, los nanos fan gambades a l'entorn, ab aquells caparrots com bombos i aquelles cametes com bòlits.

Dolçaines altre cop i ve l'espadat que camina.

Segueixen los balls, *flors sanctorum*: de Sant Magí, de Santa Tecla, de Santa Llúcia. Altres vides de bandolers: Serrallonga, *Pedro Negro*, Sebastiana, la Rosaura.

Alguns senzillament farses per riure: lo de les criades, lo celebèrrim de dames i vells. Tots balls de parlament, i per fi los balls que ballen sense parlar: de bastonets, de valencians, de les gitanes, etc.

Los balladors, vestits poc més o menos pel mateix estil: calsetet ample, faldilleta de seda, camisa blanca, mocador al coll tot nuat d'anells i altre passant pels polsos tot guarnit de floretes.

Als tormells, a les espartenyas, a les faldilletes, cascabells cusits i llanticueles formant dibuixos.

Uns, tot caminant, ab grans bots i giravols fan i desfan trenes llaçades ab una cinta que cada ú porta a la mà i de la quina l'extrem oposat se troba al cim d'alta mangala sostinguda pel Cap-de-ball.

Altres, armats d'un bastonet d'alsina llarg d'un pam i mig salten i giren, buscant-se per encreuar los *bastonets*, per damunt del cap, per sota la cama, per davant, per darrera, a dreta, a esquerra, enlaire, ras de terra.

Lo qui s'erra o s'endarrereix, rep sense saber d'on li ve, un cop de bastonet que li entemoneix [143] los dits, o una trepitjada que li fa veure llumenetes.

Lo conjunt acompanyat de músiques. Cada ball porta la seua, bona o dolenta: ordinàriament un violí i un bombo... o un fluviol. Lo cas és fer soroll i marcar la dansa.

Los balls de parlament són figures d'altre paner. Uns en català, altres en castellà del camp de Tarragona.

En lo de Sant Magí, per exemple, lo sant, los àngels i el poble parlen català. Lo Prefecte romà i els grans Senyors castellà... i cada personatge vestit com lo paper reclama.

Sols una cosa els és comú: l'artilleria!

Tots, indistintament, homes o dones, Emperador romà o Sebastiana del Castillo porten tantes pistoles, trabucs o carrabines com poden.

En Joan de Serrallonga i *Pedro Negro*, *hombres de armas tomar*, porten de tot: fusell, trabuc, punyal, daga, ganivet, sabre, pedrenyal, pistoles...

Comença el ball... lo de Serrallonga, i pren la paraula en Talla-Ferro.

Fa dos passos en mig del rotllo format pels demás personatges, i dirigint-se a l'hèroe li diu després d'haver-li engegat una descarga:

—Déu vos guard Serrallonga

I a vós Joana també.

—Qui sou vós que no us conec?

—A mi en diuen Simonet

Anomenat lo Talla-Ferro.

Tot ab grans crits i patades. [144]

Quan s'ha explicat i ha dit qui ell era, lo que volia, etc., etc., li etgega altres dues descargues casi davant dels nassos, que Serrallonga i la seua Joana li tornen ab cortesia... I se n'avança un altre, que diu qualsevol cosa, sense oblidar-se mai al començar i acabar lo parlament de fer tronar l'artilleria.

Los balls en castellà o bilingües són los més divertits. En ells se passen coses per demás bufones.

Los qui se'ls traguieren del cap, los *bardos* que els inventaren, escriurién o dictarién coses poc més o menos intel·ligibles, però els parlaments passant de

pare a fill se n'ha fet tal embull de paraules que de vegades un dels qui creuen parlar català no s'entén ell mateix i els qui parlen castellà no són entesos.

Aquell centurió (ball de Sant Magí) que arriba davant Dioclecià i després dels corresponents tiros de pistola i copets de sabre li dóna compte de lo que es passa per la Ciutat, val un imperi.

Esgargamellant-se i furient li crida:

Salantíssimo Señor
En la plassa hi ha un malvado
Que sa disa Cristiano
I es un granda sisador.
Va predicando á la kenta
La llei del cro-ci-fi-caó (ab gran énfasis)
I si no hi fiqueu un mandato
se'n irá tot al caraco.

L'Emperador li diu que *bueno*, que ja veurà, que en parlarà al *Sanadu* i després d'una reve- [145] rència acompanyada d'una descargada general, ve lo Senat.

Als balls *literaris* segueix lo dels diables que cap falta fa, no té argument ni joc: lo formen una colla de plagues vestits de diable, precedits per un més plaga, Lucifer, que armats d'una masseta i d'un sarró ple de carretilles, espanten, fan mal... o se'n fan ells mateixos. N'hi ha de tan capcigranys, que per fer gràcia, s'amorren ab la carretilla encesa, espurnejant mantellines, socarrimant faldilles, fent fuades en roba bona.

Quan ja han passat los balls tothom respira més tranquil... Qui pren cadira, qui pedrís... qui es queda dret, i vinguen banderes i atxes i músiques: los gremis, los pagesos tan endegats i vistosos, los estudiants del Seminari ab roquet i sobre-pellís, los capellans, rectors de parròquies, comensals, canonges... i sota tàlem aquell braç Sant enviat d'Armènia i vingut de Constantí essent rei lo Rei en Jaume II d'Aragó... enlluernador de diamants y pedres fines.

Darrera el braç de Santa Tecla, lo senyor Arquebisbe, de pontifical, i aquells tres que li porten lo ròssec. Després, uns quants oficials de la guarnició, que sols fan mirar-se les noies, uns quants devots, no gaires, lo senyor Quim, cavaller de Sant Joan de Jerusalem, ab calses blanques costurades d'ample galó d'or, casaca de general, barret ab plumero i espasí; don Policarpi, tiesso, enguantat, encasacat, encarquerat, tot vestit de vermell, com llagostí bullit; l'altre noble embalsamat, aquell de les cames tortes, la perruca atapeïda i el traje verdós; lo Simonet, més aixeric encara, fins porta xarreteres!... o [146] capones, o una xarretera i una capona... són pocs los qui saben lo com i el per què d'aquells disfressos; cinc o sis senyors més, cònsols de Libèria, d'Haití, o d'altra Republiceta qualsevulga que tenint poques ocasions de lluir les aprofiten; los regidors, l'alcalde, lo governador civil, o el comandant de la Plaça, portant un lo pendó, altres los cordons... i xim xim... ra ta pum xim xim! la música militar, uns quants soldats ab armes... i espenyent darrera, ¿ne volem de generació?

Uns corrent per travessies i carrerons pera reveure la professó, altres cap a casa a traure's les sabates noves, que inflen los peus, i sopant ab quatre

esgarrapades tancar portals i balcones i al pla de l'*Ensenyança* a pendre puesto per veure lo castell de foc!

Per llà a les nou ja comencen a serpentejar alguns coets d'aquells de pobre que no més fan rixch... ch... pom!, però després vénen los bons. Los d'estrelletes, los de llum fixa, los de piula. Encabat un Sol, rodes de foc, surtidors, regadores, lo bombeig, les bateries, lo moro de foc, i per fi final lo llum de bengala... que fa tornar verd... o blau... o groc!... Mahah!

Tothom se gira mirant-se al veí, preguntant-li si ha menjat julivert, si li ha caigut la canya. N'hi ha que riuen, altres que es cremen, uns que espenyen, altres fan oli... qui pert la sogra, qui la catxuxa. Los convençuts fan comentaris i troben que en lloc del moro de foc més hauria valgut un transparent ab l'imatge de la Santa... com per Sant Magí passat féu aquell de Reus... [147]

—Sempre no han de fer los mateixos focs, diu un de bona mena...

L'ensendemà la festa es passa al Port; però ja no és cosa.

Lo dematí els castellers fan espadats davant les cases riques i els xiquets entren pels balcones arreplegant diners i regalos. Los balls recorren carrer Ample, plaça del Moll, de l'Aduana, carrer de Mar... De vegades hi ha cóssos la tarda, però no hi torna a haver professó ni castell de foc. La festa s'acaba...

Ja és acabada!

[148]

MELANCOLIA

—Passat demà és ta diada, diu lo Garriga mirant-se a la nena ab més amor que no acostumava.

—Què em pagareu, pare?

—Ditxosa joventut!

—Me dieu ditxosa pensant que estic contenta.

—No... però els pocs anys...

I la Mercè coneixent que son pare es cansava de parlar li respongué:

—Teniu raó, com li hauria respost un altra cosa.

—L'ensendemà de festes, comença la brema! sospirà el Garriga, res deu estar llest.

—No esteu inquiet, pare; tot està a punt: les portadores adobades, los samalers llestos, los cups nets i airejats.

—I ab això de la malura... que ha caigut sobre les vinyes... qui sap lo que ens espera? misèria...!

Lo Narcís aconsellat pel Garriga presidí la collita dels raïms però res anava a gust de l'amo. En lloc de començar per la parada fonda devien haver començat la brema per les maioles, les jornaleres cantaven massa, los bremadors treballaven poc, los raïms malalts havien sigut barrejats ab los sans... [149]

En una paraula, lo Garriga, de son llit de dolor, sofria lo que un patró de nau lligat de mans i peus en mig d'una tempesta. Convençut de què era inútil quant digués, manà parar les feines i envià cercar un veí, proposant-li la venda del raïm.

Lo veí, que la sabia llarga, profitant los apuros del Garriga li féu mil canturrelles, sobre si n'hi havia molts tacats de cendrosa, si eren verds, si eren madurs, acabant per oferir tan poc preu que el Garriga indignat respongué:

—Primer se podriràn als ceps!

L'altre se n'anà i prompte vegé companys ab los quins combinà una jugada pera breumar les vinyes del Molí vell sense pagar gaire. Un dels més eixerits s'encarregà del negoci. Com quin no hi toca, passà per veure com anava el malalt... i enraonant d'altres coses trobà medi de parlar: malura, mercat, ruïnes a dojo...

—Sempre valdrà el vi de set a vuit duros la carga? féu lo Garriga interrompent-lo.

—Que és cas! ni cinc... i encara pera els que no tenen malura tot anirà bé, puix vendrà lo vi més car que l'any passat, però els qui com vós...

—No n'hi ha pas més a casa que al veïnat.

—Doble!

—Doble què?

—Que les vostres vinyes són les més perjudicades.

—Falòrnies! enveja!

—De seguida us arboleu com un llucet... què em fa a mi? per amistat ho dic, pera llevar-vos mals de cap... ab la vostra brema, i no senti [150] vós, no fareu res de bo... però ba! sou ric! haureu perdut una collita i en paus!

Canviaren de conversa i ja se n'anava l'oficiós visitant, quan lo Garriga li digué de prompte.

—Si trobés comprador!

—Comprador? —féu l'altre fent-se l'ensa.

—De la brema...

—Voleu callar, sant home!... en primer lloc ne teniu massa, cap masover tindrà prou puesto pera guardar-la... i després que mai us podreu entendre.

—Per què?

—Vull dir que... res... Me sembla que ningú vos en oferirà un preu que us *apiachi*.

—Tant poc val?

—Jo no vull comprar... ni la vostra ni la de ningú, però si hagués de donar dita no passaria de...

—De?

—Un duro la portadora. I després d'haver-se assegurat de l'efecte de ses paraules, se n'anà desitjant al Ramon salut i pessetes.

Lo Garriga no sabia què fer! breumar? tot aniria a norris; no breumar? la collita es podria. Essent necessari pendre un partit, i prompte, decidí vendre la brema per parades. Un ne pagà la portadora a duro, altres a sis pessetes, qui a quatre, fins n'hi hagué que no volgueren donar-ne més de mig duro!

Mig duro! quan n'hi havia que venien a nou i deu pessetes!

Lo Narcís no reposava anant d'una parada a l'altra ab la romana al coll i la llibreta sota el braç... pesant portadores i més portadores. [151]

Per fi, los raïms s'acabaren i quan lo jove donà al Garriga la llista exacta de les pesades i que el vell féu lo compte dels diners que li devien, creient errar-se, car treia els comptes de cap, los féu repassar al Narcís, que ab tinta i ploma, tragué el mateix resultat poc més o menos.

—Ben poc és! digué ab tristesa, pobres de nosaltres! Pobres Garrigas!

Lo senyor canonge muntà a la Masia per veure al Garriga i recordar al Narcís que el dia de l'obertura dels cursos havia passat; però que ateses les desgràcies de sa família adoptiva, conegudes al seminari, encara fóra a temps si volia guanyar curs. Lo jove respongué que mentre l'amo no anés bé, li semblava imprudent deixar-lo.

L'hereu Garriga autorisà al Narcís pera que baixés a l'aula si en tenia ganes... no obstant en la manera de dir-ho es veia que més se l'estimava a prop seu.

En resum que el senyor canonge se n'anà dient-se: Per ells faran... i el pobre malalt agrai a l'estudiant son determini, sentint cert consol al pensar que la casa abandonada per los qui en portaven lo nom, sa germana i sa filla tindrien prop d'elles un company, un protector.

[152]

¡MAGNA TARRACO!

Venint a Tarragona, siga per mar siga per terra lo primer que de la ciutat se veu són dues masses imposants que prevenen y anuncien la gran ciutat... la dels Scipions, la Júlia i Victrix del gran Cèssar, la Cort d'Augustus i d'Hadrianus.

Del camí que rastrejant sa torta esquena ve de llevant, del mig de les vinyes, de la daurada sorra de les platges, de l'horitzó marítim, de la carretera de Reus, de Vilaseca, de Constantí, del llit torrentós i tan aviat massa ple com massa buit del Francolí... de tot arreu se veuen!

L'una, la més alta, diu sens embuts lo seu ofici: los raigs del sol la penetren, la penombra ennegreix alguns de sos caires, llistes clares i fosques marquen sa forma... fins s'hi veuen altes obertures ab objectes foscos... que en són campanes i essent campanar lo qui es veu, la construcció d'on ell sorgeix n'és per força iglésia.

Ho és en efecte, i no una iglésia qualsevulga, sinó la Catedral de l'Arquebisbat, ab son campanar tant alt, y aturat encara en sa creixença pels mestres i prelats que l'aixecaren, faltant diners o essent temps de guerra... per lo qual s'ha quedat sense finir, no trobant-se fins ara cap més Bernat Olivella, successor dels Berenguers de [153] Vich i els Oleguers, arquebisbe que fou com ells mateixos (1.200), prou entusiasta i generós pera retirar-se al moster d'Escornalbou, estalviant rendes i gastant-les d'un cop en l'erecció del temple.

Lo gran embalum d'on arranca la torra del campanar lo formen l'absis i lo creuer, munt de pedres arreglades ab majestat suprema i d'un aspecte entre guerrer i religiós.

Les cúpules, camapanarets, llanternes, que més de prop se veuen, cubreixen capelles laterals, diferents d'estil, de bellesa, d'edat.

Lo conjunt de l'edifici n'és sorprenent i únic.

En cap ciutat cristiana, inclús Roma, hi ha una catedral plantada ab més majestat. Altres de més mèrit en certs detalls li són inferiors com conjunt: la de Toledo, joia de Espanya, mal situada i de poc efecte vista de fora, la de Barcelona esplendent de típics detalls en lloc sobrepujats, sublim, pura de

línies, redoltada de carrerons i ab la fatxada sense fer; la Seu de Saragossa, la més ideal de totes les iglésies hagudes i per haver, ab aquelles llànties del transparent de l'altar major que fan pensar en l'Eternitat, plantada en siti pla i privat de llum; la de Burgos, un conjunt de maravelles, sense unitat, i donant a carrers que l'ofeguen; la de València, tan elegant, ab son Miquelet que la domina, començant per una portalada indigna d'aquell temple, en un carrer ple de botigues i acabant per lla darrera d'una manera confosa; la de Sevilla, més vistosa i alegre que poètica i espiritual; la de Córdoba, musulmana... [154]

I fora d'Espanya tampoc n'hi ha gaires que li sien superiors.

La de Colònia, núa, crúa, sens més notable que les agulles altíssimes i que fóra, a Espanya, iglésia de dotzena; la de Bruges, tota de rajola i pintirolada; la de Brussel·les, ben airosa i situada, però pobre d'invenció, de dimensions esquerpes; la de Milan, un joc d'hermoses i afilligranades bitlles, més aviat joguina d'homes rics que obra d'artistes sèrios; la de Palermo, digna de ser espanyola, i que casi ho és, però baixa y sense perspectiva; la d'Antwerpia, pobra d'interior (sense els Rubens) i ab casotes i botigues per fora, com berrugues...

I si el conjunt de la Catedral de Tarragona n'és grandíós, los detalls encanten.

Lo portal gran del frontis gòtic sobre muntat d'aquella rosa tant bella, pera no dir més, que el cèlebre *transparente* de Toledo, les dues entrades que donen pas a les naus laterals, ab llurs circulars roses de claror, trossos d'arquitectura romano-bizantina més formals, més posats, més regaladors que el gòtic, en un país com l'Espanya on tantíssim i casi massa se'n troba per tot arreu.

Lo chor i son cadiram, l'orgue i ses pintures, un esplendor; l'altar major, un miracle de cap país del món realitat ab més prestigi; lo claustre, un encantament; la capella moderna de Santa Tecla, un pom de flors; la volta de la capella del Santíssim sobremuntada d'admirable *campanile*, una bogeria de geni; la capella del Corpus Christi, un museu; aquella altra joieta que darrera la Catedral hi ha, la capelleta de Sant Pau, [155] una verdadera joia arqueològica, històrica, artística... Tot lo de dins, sepulcres: lo del gran rei en Jaume el Conqueridor, los de prínceps i prelats; tapissos, catifes, bandera de Lepanto, escultures; lo de fora, lo de dalt, lo de baix, lo que es veu, lo que es amagat, la fan digne d'una celebritat que no té... per mor dels mateixos tarragonins, que en general sols admiren o fan admirar la *professó de les rates*.

L'altra torra més a prop de les muralles, és un d'eixos horribles i inútils semaphoros que en pocs anys s'aixecaren per damunt dels punts culminants i que abandonats per l'administració pública mai s'acaben d'enrunar.

Barrotes de ferro que res tenen de sorprendent.

Lo qui parla a l'esperit és l'altíssim edifici sobre el qui reposen aquelles graelles com podria fer-ho un lleig moixonot al cim d'un bell arbre. Del gran edifici, les fatxades ne són amples, lo plan esborriat... On sembla acabar-se, torna a començar. Mirat de lluny, sembla més alt que ample; d'aprop, més ample que alt. Sa mole colossal revela el constructor: n'és lo palau dels Emperadors y Prefectes quan Tarragona era capital romana.

La Basílica!

En ella visqueren los Scipions, organisant o preparant-se al combat per la possessió tranquila del país o incursions a terres d'Àfrica. Octavianus Augustus, lo nebot i hereu del gran Julius la feu terminar. En ella rebé

ambaixadors vinguts de l'Índia. Dins ses espaioses sales celebrà concilis pera reduir als càntabres, que continuaven [156] insotmesos a l'Imperi. Hadrianus hi passà el darrer hivern de sa vida...

També fou Augustus l'erector del fòrum, del quin queden vestigis a la plaça del Pallol, del Circus que s'estenia de lo que avui és plaça de la Font fins a la dels Cedassos, parant-se al carrer dels Cavallers que n'era la galeria superior; de l'Amphitheatrum, que ab graons i tot enclou l'actual Presidi i que entre l'arena, les grades, les galeries i avingudes s'estenia fins al peu de la Basílica, que n'era Palau, fort, arsenal, arxiu.

Quan l'Emperador volia presidir una festa, prenia per una escalinata davallant al siti ocupat actualment per la carretera, i sota entoldat de veles blanques i grogues ab llobes i bous pintades a dojo, emblemes de Roma i de Tarraco, encatifada la terra de murtra i fulles de rosa, l'aire jugant ab gallardets, los lictors precedint, los comensals al costat, los dignataris darrera, s'assentava al Podium, que es trobava per lla al peu de l'actual passeig de Santa Clara.

Quin sitial per trono! A quant la vista arriba les blavenques ones!, als peus la plebs cridant »visca!«, al costat homes il·lustres i dones de gran bellesa, damunt aquell cel tan pur, per llevant Roma, per ponent la Bètica... davant Carthago!

La Basílica dels Emperadors ha conservat son caràcter de palau i fortalesa. Les parets ne son doblíssimes, les finestres rares, les sales grans, los terrats immensos!

Com arquitectura, podria dir-se que és de l'ordre dòric, si bé la major part de ses fatxades són avui llises de dalt a baix. Molts finestrals [157] dels que ara es veuen, són dels primers sigles cristians, altres relativament moderns i tallats en ple sense més mira que la utilitat. La paret de cara a mar reposa sobre rocs primitius. A ras del camí, ben conservada, se veu la *Portella*, obertura de les falsament anomenades ciclòpies, que servia de pas al servei d'ordre inferior; la fatxada que dóna a la pujada de les Pescateries, si bé llisa en sa més gran superfície, conserva pilastres d'un que fou temple dedicat a Augustus, que els tarragonins devotíssims seus, deificaren.

Lo temple al *Divo Augusto* ocupava lo que ara és carrer fins a l'iglesieta de Nazaret, que s'aixeca damunt la runa de l'ara pagana i els trossos d'escultura embotits en la paret de mà esquerra entrant als claustres de la Catedral: un cap de bou, de les banyes del quin pengen garlandes de flors formant ondes dins de les quals hi ha l'*apex*, morrió pels sacrificis, l'*aspergillum*, les asperges que l'Iglésia catòlica ha adoptat pera espargir l'aigua beneita, vénen d'aquell temple; lo costat de l'edifici romà que fa front a la Iglésia de la Trinitat és lo més irregular i malmès: tot en ell són retxetes, terradets i afegidures.

De tants hostes com l'hostal allotjà, molts foren grans solats, juristes insignes, oprobi dels homes, pares del poble, delícies de la humanitat! Lo poble, no obstant, ha oblidat o no ha sabut mai llurs noms. Sols un ne recorda.

Essent Sejanus emperador vingué de Prefecte a Tarragona un Valerius Gratus qualsevulga que féu poc parlar de sa persona. [158]

Per intrigues o mal voler, lo govern imperial cridà al Valerius Gratus, enviant al seu puesto a un altre prefecte anomenat Pontius Pilatus!... i com lo símbol dels Apòstols ha marcat d'un segell d'infàmia lo Pons Pilat que es rentà les mans quan no n'era hora, ha fet també que eix nom maleït, sigui l'únic que les gents recorden en una ciutat aon lo castell que el porta és lloc de plors i càstic.

En lo poble, a la idea de la presó, mancança de llibertat, s'afegeix la feresa causada per l'espantós edifici i l'avorrimt d'aquell nom que la tradició l'hi ha conservat.

Lo castell de Pilat és conjunt de coses tràgiques.

La mare amenaça al fill indòmit... de fer cap a Pilat!

La muller que té l'home pres diu d'ell afligida... és a Pilat!

Los homes en llurs querelles se llencen a la cara com a suprema injúria... surts de Pilat!

[159]

OBRA DE MISERICORDIA

En una salota baixa, a costat de la capella, la funeral *Capella*, en la quina lo condemnat a mort se resa ell mateix lo *Requiescat*, sense llum i casi sens aire, en mig de criminals de tota mena; mal vestit, brut, cobert de pols i de misèria, l'hereuet, que havia eixit dels *incomunicats*, esperava impacient la visita de sa tia i de sa germana.

Quant eixes lo vegeren, commogudes com ja estaven d'ençà que havien penetrat en aquella demora que esparvera, esfereïdes del propi soroll de passos, de llur veu, de llur respirar, sense gosar parlar, se prengueren mútuament les mans i ploraren.

La tia se'l mirà fixo i el cregué malalt veient-lo groguenc, la barba crescuda, los ulls enfonsats.

—Que no et trobes bé? —li digué ab dolçura.

I ell sense respondre... quedant-se els tres com avergonyits de veure's en tal siti.

—Que no preguntes pel pare? —féu la Mercè.

—Lo pare! —i llevà les espatlles.

—Hereuet —sospirà la noia—, si el vegessis! clavat al llit o a la cadira ab braços, sense poder-se valer, gemegant tot lo dia...

I l'hereuet curt i cínic:

—Si està malalt, que es curi. [160]

—Que no tens por d'un càstic de Déu! —saltà la tia, horrorisada—, que no saps que els fills han de respectar pare i mare, que si...

—Tia! los sermons m'adormen, si heu vingut pera predicar...

La Mercè, més coneixedora de son germà, li parlà d'interessos...

—D'ençà que ets pres i que el pare està malalt, quin gasto el de casa! I no obstant, pobret! sempre dient: envieu-li roba, envieu-li diners pera tabaco, que no li manqui res... Avui mateix, ans d'eixir de casa, sense parlar, m'ha fet senya d'obrir lo calaixet de dalt de l'escriptori i de pendre diners. L'hi he portat lo que hi havia i donant-m'ho tot: «Té, m'ha dit, paga el gasto que hagi fet, recomana'l a l'escarceller...» I saps lo que representen los diners que et porto i els pocs que a casa queden? lo preu de la brema.

—De la brema?

Eixos detalls domèstics l'interessaven més que la moral de la tia.

—De la brema, sí, que hem venut a portadores i de la vinya estant.

—I doncs, que no fem vi enguany? i l'aiguarent?

—Qui volies que el fes?

—Tens raó —respongué un poc entendrit.

—La brema ha sigut venuda per un tres i no res... i enguany que més diners necessitàvem ne tindrem menos... Ja pots figurar-te el gasto de casa: cada punt metges nous que vénen de què sé jo lluny! i que es fan pagar car, per allò de què la casa és rica. Després, hem tingut de [161] pagar les bótes noves... que no serviran!... Solament l'adop de les olles de l'aiguarent ha muntat quatre cents duros... i el més sensible és que el pare s'havia compromès per cent *carrassanes*⁽¹⁾ d'aiguarent a 125 duros, i no podent complir lo tracte haurà de pagar les diferències.

—Molt? —cada punt l'interessava més la conversa—. En efecte, me'n recordo que el pare i jo havíem venut les cent carrassanes a 125 duros... Que han muntat?

—Lo corredor escriu que es paguen de 150 a 160 duros; perdrem al menos 25 duros per bóta.

—Quina mala sort!... i del Met no se'n sap res?

—A força de cansar uns i altres hem sabut que passà per Barcelona i que es va embarcar pera Marsella.

—Quí us ho ha dit?

—Lo seu didot que el tingué a sopar a bordo, mes un cop a Marsella...

—És clar, aneu a saber si s'hi ha quedat.

—Qui sap on para?... A fe de Déu que ens ha caigut una pedregada...

—Ja ho pots dir, noi, ja ho pots dir, i tot pel teu mal cap, sospirà la tia que densà del sermó s'havia allunyat i tornava de passar comptes ab l'escarceller... Que no t'ho deia jo? no t'hi facis ab lo secretari, és un heretge, un bagarro, un miquelet! no surtis de nit... que és cas? i els teus festeigs ab aquella banderota?

—Ja hi tornem tia? [162]

—Hi tornaré tant com voldré. Si haguessis tingut bon cap, fórem tots feliços... Ara ves qui et feia desafiar aquell perdulari?

—Qui? lo pare! Ell és la causa de tot lo mal.

—Borinot!

—Ell, lo qui aconsellà al secretari que em prengué la balladora.

—Per amor de Déu, germà!

—Ell qui li digué que em busqués renyines.

—Impossible, calla, deien tia i neboda. Tot són mentides i posadures de mal.

—Ningú m'ha dit mentides. Jo mateix he vist al pare parlant al secretari i escoltat lo que li deia.

—Tú? calla beneit!

—Jo, jo, ab aqueixos ulls, i ab aqueixes orelles! —crirava estirant-se-les ab la ràbia i vulgaritat que li eren naturals.

—No t'encenguis, feia la Mercè.

—Has vist visions, deia la tia, no saps lo que et pesques.

—Que no sé el que dic? que he vist visions? Quan hi penso, la sang me bull... No en tingué prou d'engegar-me lo porró ple, que em podia deixar al siti, i l'ensendemà se rebaixa a tractar ab l'home que era el meu company pera girar-lo contra mi. Jo cercava el secretari per la Secuyta, quan me diuen: és

(1) Jerezanas.

darrera l'iglésia que enraona ab ton pare... Ab lo pare? me caigué lo món damunt... M'acosto poc a poc, escolto la conversa... què en dieu?

—Que t'eres, respongueren tia i neboda, que no parlaven de tu... que...

[163]

—*Bueno bueno*, deixem-ho córrer, i tancava els punys tot cremat.

La conversa degué parar-se, l'escarceller feia dir que ja era hora de anar-se'n.

—Adéu, Ramonet!

—Adéu, germà!

—Adéussiau! Torneu aviat!

I l'hereuet se quedà ab sos pensaments i ab una colla de murrís que l'escorcollaren buscant-li tabaco i llepoleries.

Les dones eixiren mirant a terra, no gosant aixecar lo cap, tement que tothom vegés en llur posat que venien de Pilat, aon quedava enferrollat un Garriga!

Allunyades del fatal castell anaren pera calmar-se a visitar lo Sant Crist de la Salut, a la Catedral.

Fetes les oracions, i una mica aconhortades vegeren a D. Pau Garcés que trobaren d'allò més animat, dient al desperdir-les que tot era qüestió de pagar bé al secretari, que anava molt millor i que ab bones manyes declararia haver-se ferit... jugant... I al tornar al Mas procuraren comunicar al pobre vell la calma que tant necessitava, callant los sentiments de l'hereuet, assegurant al contrari que s'havia interessat per tot i per tots los del Mas.

Lo vell deixà dir i cregué lo que volgué.

[164]

A LLEVANT SEMPRE

Lo Jaume Garriga al eixir del Mas i passar per Tarragona aon lo senyor canonge altre no li donà que reganys i consells inútils, i la seua dida força abraçades i la bona nova de que el Cuca era a Barcelona ab lo Niñu, patró del llaüt *Virgen de los siete dolores*; confiat en lo *Deus providebit* dels grans homes i dels ermitans, un mocador ple de recapte, uns quants ralets, un vocabulari *francés-español español-français* a la butxaca, lo cap sombrejat per ample barret de palla, i als peus bones sabates, emprengué son camí cap a llevant.

Al passar davant la torre dels *Scipions* envià un adéu a la vella tomba parlant-li com si fos persona, se despedí de l'*Arc de Barà*, com d'un amic... i tot caminant rosegava un tallet de bacallà fregit i fret, i tot menjant llegia allò tan divertit: «Tengo el buen fusil de madera del mal capitán. J'ai le bon fusil de bois, etc.» I coses de menjar que li feien venir la saliva a la boca: «Aimez-vous le poulet? Le gusta a V. el pollo?... Voulez-vous du Champagne?»

Tot això són bresques, somrient, se deia, després d'haver reposat a l'hostal del Lladoner. Los bemols seran pera passar de Barcelona... [165]

Hi arribà una tarda per llà a les quatre i sense aturar-se en cap carrer ni plaça, més que lo indispensable pera llegir los papers de les cantonades, contemplar los retratos d'aquells militars tant ben pentinats, joves advocats ab

toga, tenors de calsa curta i sabre de llauna, senyores ab soguilla, noiets en camisa, boleres casi sense i altres produccions artístiques que els fotògrafs guarden en llurs armariets envidriats, emprengué muralla de mar avall; buscant la barca tarragonina.

Davant la *casilla* dels carrabiners vegé atracada la *Verge dels set dolors*.

Cridar la gent de bordo i saltar dintre la barca fou feina aviat feta.

Lo Cuca, lo seu didot, després de fer-li cent preguntes li digué que el Niñu era a terra i que prompte vindria pera sopar.

S'acomodà, esperant-lo, damunt d'un sarró de veles i al cap d'una Ave-Maria, dolç privilegi dels pocs anys! dormia com un Sant... que dorm.

Quan lo Niñu arribà pera sopar, ell mateix lo despertà, preguntant-li què volia.

—Sóc, respongué el Jaume, un poc avergonyit...

—Prou te conec...

—Aquell que crià la dona, féu lo Cuca.

—Doncs que has penjat los hàbits? No estudiaves per capellà?

—Sí, però veureu... tinc d'anar a Roma, em convidria...

—A Roma? que et vols casar ab una cosina!

—Haig de ser-hi aviat i us agrairia, si per cas [166] algun patró conegut vostre se despatxés per Liorna, per Civitavechia...

—Què hi vas a fer a Roma, insistien lo patró somrient i el didot ab inquietud.

—Potser ha fet una prometensa digué un de la barcada que li deien Caragol.

—Ba! sopem i encabat veurem per sota els porxos de câ'n Xifré si trobem lo que necessites.

Ab la generositat que els és pròpia, puix en totes les nacions los més francs, generosos, braus i honrats són los homes de mar, tots feren puesto en la rodona al nou vintut; compartint ab ell un olorós romesquet.

Sopant, malgrat sa reserva, lo Jaume no pogué menos de donar alguns detalls sobre sa presència a Barcelona i sos projectes de viatge.

—Que potser fuges de cateua? feren los mariners.

—No no, n'estan enterats, és a dir...

—Bé noi, ja ets prou gran per anar sol.

—*Nada*, aquest xicot ha fet una prometensa, insistí el Caragol, i no hi ha res pitjor que el no cumplir-les.

—És veritat, féu lo Cuca... allò de l'Harmossu... allò ho prova.

—Sempre esteu per cançons, interrompí el patró.

—Cançons! no diguis home, no diguis! repetia el Caragol ressentit.

Un remitger insinuà dirigint-se al Caragol:

—Conteu allò de l'Harmossu, conteu-ho potser aquest noi no ho sap, i si ha fet una prometensa... [167]

—Ho contava el pare, que al Cel sigui, féu lo Caragol ab solemnitat i sense fer-se pregar:

«Era un home que tenia un xiquet d'uns quinze anys. Un vespre anaven a pescar i com no feia un alè de vent bogaven tots dos.

»—Ja fa massa temps que això dura, digué al seu xiquet, desarma els remes, issem la vela; lo terraló no pot tardar.

»Un cop la vela estesa com un llençol que s'eixuga, començà a inflar-se poquet a poquet.

»—Pare, el terral!

»—Bé, bé, deixa-ho córrer, acaba d'enllestir los teus palangres, li respongué l'Harmossu.

»Lo noi desarmà els remes fent lo que son pare li deia.

»De mica en mica lo vent bufava més fort: ja no era terral, tan aviat lleveig com garbal...

»—Bona l'hem feta! però ba! la mar no serà grossa fins d'aquí un parell d'hores, tenim temps d'omplir una panereta de llus... i l'Harmossu devia tenir raó perquè era home que entenia el temps, núvols i estrelles com los qui fan *paranòstrics*.

»La barca mentrestant, la vela issada i dada a la banda, lliscava per damunt de l'aigua com un llamp.

»Les ones xisclaven a la vora de la barca com si se la volguessin empassar, però ell no en feia cas.

»—Pare! digué el xiquet tot esglaiat, deixant caure una cofa de palangres, una mànega!

»—Deixa't de mànegues, féu l'Harmossu renegant com un moro, i batua ci i batua llà... cridant per fi: [168]

»—Xiquet, estem perduts...

»Durant un moment la mar no féu bromera, les ones s'havien estirat i la proa de la barca investia muntanyes de aigua llisa.

»—Amolla tot, en banda noi, i al mateix temps prenent una destral trinxia l'escota que s'havia embolicat ab un escalam.

»Lo vent sacudia la vela ab tal fúria que no hi havia sants que poguessin aferrar-la.

»—Arrepenja't, fill meu, cassem l'entena, però ca! Dóna'm la destral, i pim pam l'arbre a l'aigua.

»Lo timó s'havia desarmat, i timó, vela, arbre, saltaren un quant de temps prop de la barca, allunyant-se prompte.

»La barca s'adriassà i aleshores l'Harmossu digué al seu xiquet: Fill meu, no tenim més amparo que el voler de Déu...»

»I no us penseu que l'Harmossu tingués por —féu lo Caragol dirigint-se més especialment al noi de cambra i al Jaume que l'escoltaven atents.— que és cas! Havia sigut un dels més valents de la *guerra* de Trafalgar. Ell i el vell Petxines foren los dos sols que en tornaren... Lo pobre home tremolava pel seu fill, pels que deixava a casa, per la dona...

»—Sant Magí beneït, salveu lo xiquet, salveu-me també a mi, i a l'arribar a terra us prometo anar a casa a cercar dos duros en plata i portar-los a peu descalç, un ciri encès a la mà, a la caixeta de la vostra capella. Salveu-lo, Déu meu, i pare i fill se senyaven.

»La mar creixia, cada punt més rabiosa, la mànega s'acostava... lo pobrissó prengué el xi- [169] quet i es posà a fer-li petons com una dona... Senya't fill del meu cor, digues un Credo, una Salve... tot lo que sàpigues.

»Les ones cansades de jugar ab ells, los llancen enlaire i quan menos s'ho pensaven, se troben la barca al través, de cap a la sorra de les platges llargues... essent nit closa, negre i freda.

»L'Harmossu féu geure el noi i el tapà ab lo capot que de part de dins no era tant mullat.

»Quan hagueren reposat, veient que el nou no bellugava volgué despertar-lo... anirem a casa, pendrem els dos duros y de matinada anirem a Sant Magí... Ah ba! seria ben ruc!... los palangres perduts, la vela a trossos, i

encara aniria a portar duros per cera... si Sant Magí no té candeles que n'hi compri el Pare Sant. Jo no dono res. Vaja! anem, xiquet! li digué aixecant-se. Ja has reposat prou, anem a casa...»

.....

—Lo pobre anyell començava el seu repós, féu lo Caragol eternit per la lamentable història que sabia de cap a cap i contava per la centena vegada.

—I això? digué el Jaume.

»—Fill meu, cridava l'Harmossu en mig d'aquella platja deserta, fillet del meu cor, desperta't... Si, ja pots cridar... Lo xiquet era mort!

»Sant Magí havia castigat a l'Harmossu per allò dels dos duros... qui promet que pagui.»

—Ja ho diu lo ditxo féu sentenciosament lo Cuca: [170]

A Sants i a minyons

No els prometis que no els dóns.

Lo Jaume tot caminant ab lo Niñu cap als porxos d'en Xifré sentí mil angúnies pera confessar que no tenia un xavo i que per consegüent lo que volia era un barco català aon lo prenguessin a fiat.

Anaren d'una *agència* a l'altra sense trobar lo que convenia. No hi havia més eixida que la d'un vapor despatxat pera Marsella.

—Si coneguéssiu algú del vapor, insinuà tristament...

—Pera fer-te el passatge franc? respongué el Niñu adivinant-lo, no hi comptis. Als vapors només s'hi munta ab bitllet, però si tant te convé ne pendrem un...

—Si preneu-me'l, no sabeu lo favor que em fareu.

Entraren a la *agència* i el patró pagà pera el Jaume un bitllet de coberta.

—Ja veus, li digué a l'eixir sota els porxos que no es per dir-te que no, però voldria saber per quin motiu, *tenint d'anar* a Roma (recalcant lo tenir de), si ton pare ho sap, no t'ha donat lo necessari.

Lo desig de portar endavant son projecte fou més fort que l'horror a la mentida i ab força ensopecs contà que son pare l'enviava ab una carta pera un senyor de Barcelona que devia pagar lo bitllet i donar-li diners... però el *Senyor* era a viatge... que per altra part lo que ell, Niñu, li donava, no ho perdria, puix al tornar a Tarrago- [171] na lo didot aniria al Mas... i que per demés a l'arribar a Marsella o a Itàlia rebria cartes de crèdit...

—Bé, bé, digué el Niñu somrient. Ja és tard i faries millor d'anar a cercar lo teu fato i de portar-lo al vapor. Eixirà de matinada i val més que hi passis la nit... t'estalvies posada.

—Teniu raó, però vull despedir-me abans del didot, me'n torno a bordo vostro ¿que no hi veniu? Escriuré a casa que vos dec tres duros.

—Té, digues cinc, féu lo Niñu donant-li deu pessetes.

Lo Jaume acceptà, afegint per amor propi...

—Ja en porto de diners; però viatjant val més que en sobrin.

—És clar; vaja bona nit, jo tinc feina a terra, si vols despedir-te del teu didot no triguis.

Lo patró tirà cap als Encants i el Jaume tot content, obrí ¡moralment! lo vocabulari, buscant a la columna francesa com se deia: vent en popa!

La nau que portava en sa coberta al fill Garriga tocà a Sant Feliu de Guíxols i a Palamós, dos nius de delícies; atravessà diligent lo golf del Lleó i al cap d'unes quantes hores més de relliscar per alts i baixos arribà sens obstacle davant de Marsella.

Lo Jaume, que arrupit prop dels panyols de la màquina patullava pera ficar-se al cap: «Savez vous parler français?» —«Oui Monsieur, je le parle un peu.» «Comment appelle-t-on cela?» «Cómo se llama esto?...» s'aixecà al sentir la remor, veus de mando, soroll de ferros, esbufecs [172] de la màquina i altres terratrèmols que acompanyen les arribades.

Lo barco, mullat de rosada i de ruixims, s'havia cobert per parts de les cendres que la xemeneia expel·leix mentres la nau camina i ell pera millor estar i veure, pujà al castell de proa respirant ab delícies la frescor del dia ixent.

Agafat a una corda contemplava estàtic la planura blava de la quina eixien com monstres marins d'altres edats, lo Frioul, lo Cap de Montredon, Planier, i tocant casi al port, lo castell d'If...

La claror del sol que per Orient naixia daurava les variades randes que la bafa matinal retallava en les tranquiles aigües. De tant en tant un raig de sol sortia dret en l'aire, un altre el seguia, fins que tants ne sortiren que una esplèndida aurèola de filets d'or fus se formà a l'horizó... I l'aurèola engrandint-se, los daurats raigs estenent-se, los ocells marins sacudint llurs blanques ales, los pescadors bogant en fora i la terra animant-se ab dèbils remors, proclamaren de l'astre Sol l'esplendent eixida.

Davant la proa del vapor que havia parat sa marxa afanyosa i que com ser prudent anava avançant ab precaució, s'estenia la bella ciutat de Protis, la que fou colònia hel·lènica quan ho eren Ampúries, Gades; la que en temps més recents ha sigut aliada, enemiga i serva de la gran Barcino, d'on eixiren les naus que en temps d'Alfons V d'Aragó feren aquella proesa en lo port i gent de Marsella.

Tan capficat estava el Jaume recordant histò- [173] ries velles, que no se n'adonà de la quietud relativa que en lo barco regnava.

L'hora de deixar del tot la pàtria havia arribat. Digué adéu als dos o tres mariners que durant lo viatge li havien parlat, mirà una darrera vegada la bandera que flamejava a popa... i saltà a terra.

Quan lo bullici causat pels passatgers, criats de fondes, carretoners, cotxeros d'òmnibus y demés industrials hagué passat, se trobà damunt del moll.

No coneixent carrer ni casa, mirà amunt i avall, se ficà sense adonar-se'n!, les mans a les butxaques i en tal posat se quedà contemplant la mar, que tantes coses diu a qui sap parlar-li...

Hombre! se digué a si mateix ab bon humor, encara em queden sis pessetes!... compraré un coll de camisa, un sabonet... i aixecant los ulls llegí damunt d'una portalada: *Café, chocolat. diners a 1 franc.* Sort que sé el francès, sinó em quedava en dejú. Cafè? chocolat? diners a 1 franc? tot això és més clar que l'aigua... i n'hi ha que diuen la llengua francesa difícil d'entendre?

Encetem les sis pessetes i entrem a França.

Girà el pom de la vidriera i se n'entrà al cafè, restaurant o bodegó que se li representava com la primera agrupació de gents i coses franceses i allí prengué un glop de qualsevol cosa.

Al cap d'una setmana d'ésser a Marsella, si bé el coratge era el mateix, començava a veure l'esdevenidor d'un coloret un poc fosc.

Després de lluitar entre l'orgull i la por de morir-se de fam se determinà a escriure a son germà [174] gran... Molt serà, pensava, que no m'enviï per anar tirant! mes los dies se passaven i l'hereuet no responia. Escrigué altre cop!

A l'arribar, s'havia acollit a un hostel que de molts anys ha dirigeix un tarragoní, i com en casi tots li fiaren la primera setmana.

Carta d'Espanya no en rebia, prengué la cosa en mal i jurà morir abans de demanar auxili una altra vegada. L'hostaler li presentà el compte i el pobre degué respondre: espero diners de casa.

Lo tarragoní que era un bon Jan, li digué: perquè sou jove i us crec de bé vos he fiat fins ara. Tirem ratlla, busqueu casa nova i quan rebeu *carta* em pagareu.

—Està bé, gràcies, respongué el Jaume confós... i sortí al carrer ple d'inquietuds.

D'ençà que era a Marsella prou cercava treball, d'escrivent a casa un notari, de violí en un cafè cantant, d'ajudant d'un col·legi... res trobava, tot eren obstacles! Trucava a les portes ab la perfídia del qui té gana i vol menjar: en un Institut l'haurien pres pera donar repassos de llatí, si hagués sabut millor lo francès, en un col·legi de senyoretas l'haurien guardat pera ensenyar de música però el trobaren massa guapet i jove. Lo de guapet li digué somrient i excusant-se la mateixa directora.

Encara que despatxat de l'hotel, ab gran repugnància al fer-se tard, se vegé forçat de tornar-hi... Volia com últim recurs escriure una vegada més a sa família i ni un sou tenia pera un full de paper. Escrigué ab lo de la fonda, envià la carta, sense franqueig naturalment, i pensant que per una nit més l'hostaler res li diria, pren- [175] gué la clau d'una post on era penjada i se n'anà al *seu quarto*!

Al quedar-se sol, davant d'un gran mirall enterbolit al costat del quin hi havia una ampolla d'aigua i un got buit, omplí el got, l'aixecà a tall de brindis i digué a son imatge: ¡*brindo por Usía!* me sembla *Señor Don Jaime* que farem un pa com unes hòsties... i confiant en lo *demà* que tant endolça l'existència, se ficà al llit ab claror de dia, no volent esperar l'hora de la fam.

Oposar-se als grunys i agitacions dels budells que senten horror pel buit, un got d'aigua, és remei pera una volta. Mentres lo ventrell s'ocupa en saber si lo que reb és caldo, brumera de llet, o crostó de pa, cal tancar los ulls i dormir de pressa. Si l'aigua passa i la son no ve, los grunyiments de tripes recomencen, lo pols bat ab força, lo cor palpita ferm... altre got d'aigua, però ab menos èxit. Lo ventrell coneix l'engany, s'enfada, gemeix, i es rosega i crida com l'infantó innocent que demana confits a sa mare quan eixa ni pa té pera donar-li. Un altre glop, i altre, fins que la facultat de beure s'estronca, provenint de vegades una indigestió d'aigua!

Sort irònica! quan de tan bona gana se'n pendrien dues de coca ab sorra, o d'arròs ab pollastre! Durant la nit somnià menjars mai vistos, olors de cuina, perfums de viandes cuites, aromes de vi bo. Se llevà a l'auba... y lo que pot la falta d'experiència! sense adonar-se'n casi, se rentà com de costum.

En prou feines s'havia eixugat que ja la fam l'aturmentava... Lo pobret ignorava que quan s'esperen grans dejunis és bo no destapar los po- [176] ros, no parlar, no badar la boca sisquera, deixar en fi, tant de temps com se puga les vísceres de la gana en estat de repòs i digerint-se a si pròpies.

Eixí de la fonda ab precaució, com si se'n emportés un tresor. L'infeliç s'avergonyia d'haver-hi passat la nit quan de migdia ençà n'era despatxat. Pensà en la carta enviada la vetlla i no dubtant d'una prompte remesa s'espantava encara dels cinc o sis dies que tindria d'esperar.

—Sis dies! Sense menjar me serà impossible passar-los i com no és admissible, *quia absurdum*, que em mori abans de rebre la carta... coratge, noi! i trobem un guanyapà abans de migdia.

Se revestí de punt i entrà a la primera portalada gran que vegé oberta... era una fonda! Se proposà pera rentar plats, pera portar fato. Li digueren que primer de tot era necessari tenir la *llibreta*, és a dir l'inscripció regular de sa persona en un gremi qualsevolga... Passà el dematí corrent de porta en porta. L'hora a la quina la gent dina era arribada i res havia avançat més que cansar-se i ab la caminada augmentar ses ganes de menjar.

Escorcollà fins les costures de ses butxaques ab l'il·lusòria esperança de trobar-hi algun diner... res... res... per tota riquesa un mocador de quadros i el vocabulari. Llavors cregué possible lo que molts podagres diuen no ser-ho: lo morir de fam!

A ell mateix li havia semblat sempre que un home ab salut no podia arribar al extrem de passar un dia sense menjar. Recordava els plans tirats carretera amunt de Barcelona... molt serà es deia!... los primers dies menjaré qualsevol cosa... [177] potser he mal fet de quedar-me a Marsella! Sí, però com fer per anar més lluny?

I com lo nombre de passants minvava i cert silenci relatiu que en totes les viles treballadores se nota de migdia a les dues li feu comprendre que tothom dinava, casi s'enfadà... i els trossos de pa que quan era al Mas donava als gossos li vingueren a la memòria; sospirant pels plats d'escudella rebutjats perquè hi havia una brossa. Sentia l'olor del ranxo que mengen los soldats, los perfums de sardines a la brasa que fan coure los indigents que tiren l'art per les platges, llepava de memòria les cassolades de pops que darrera Sant Francesc devien menjar a aquella hora tots aquells esguerrats que capten, les llàgrimes li venien als ulls ensumant les gibrelles de llus en suc que tan sovint havia compartit quan lo seu didot anava al bou... i es veia sol per aquells carrers tan amples, oint soroll de plats per les obertes portes dels restaurants, trincs de gots, flairant fum de viandes rostides per les retxes baixes de les cuines de cases riques.

La robar un pa, lo entrar, fer-se servir un bon dinar i fugir sense pagar, lo rompre vidres pera fer-se ficar pres i ésser mantingut per compte de la França... eixos i altres recursos que es presenten invariablement a qui no té res i sent que el cap li roda, li vingueren a l'esperit, però la imaginació anava més lluny que les mans. Passaven les hores i la gana creixia. Anant d'un cantó a l'altre es trobà en un *Cours* que li recordà un tros de la Rambla de Barcelona i desfallecut se deixà caure en un fret pedrís.

Damunt seu s'estenia l'ample brançam d'un [178] plàtano que ab molts altres donava frescor i ombra al siti aquell.

Involuntàriament mirà per terra, símptoma propi de tots los desesperats, buscant... la lluna! Vegé un trossot de cigarro i avergonyit l'arreglè. Tenint-ne

fàstic, lo rentà en un sortidor i com si anés a empassar-se metzines se'l posà a la boca. Lo mastegà una mica, però no acostumat al tabaco i essent aquell tan fastigós, l'escupí rentant-se la boca ab energia... Així dinà! Després d'un gran rato de basca i mal de cap, emprenguè lo camí dels puestos desconeguts i misteriosos d'on devia eixir lo sopar, anant amunt, avall, al port, a l'estació del ferro-carril... L'hora del berenar era vinguda i la del sopar no era lluny. Entrà a una iglésia... sentint-se sol s'arrupí damunt d'un banc i son cos més que sa voluntat cercà una postura para reposar. A l'allargar-se, la durícia del *vocabulari* que duia a la butxaca li féu aixecar lo cap sobtadament i dirigir-se a la porta.

Cuita corrent cap a la botiga d'un llibreter venturer aon de vegades s'aturava para llegir de franc començaments d'històries i li proposà la venda del llibre.

—Quant ne voleu? preguntà el vell fullejant lo vocabulari.

—Lo que us sembli.

—Quant dieu? parleu més fort, féu lo llibreter que ademés de vell era sord i mal geni.

—Es casi nou... ha costat...

—Ne venc de nous per quaranta sous (dues pessetes).

Després de moltes preguntes i respostes lo vell [179] donà un franc i mig al Jaume que es despreguè ab pena d'aquell company que li deia allò tan graciós:

«Voulez vous encore de la viande? Merci, j'ai mangé trop de soupe. Quédese V. a comer con nosotros. Gracias, estoy convidado en casa del buen amigo del capitán.»

Llençà un últim adéu al llibre que l'havia ajudat a passar llargues hores d'engúnia, mes oint no molt lluny cert rexixi de barats que fregien a la porta d'un bodegó, s'acostà a la dona que ab un bastonet girava els talls, i en demanà un.

Prenguè dos sous de pa i el barat sucant la molla i la crosta servint de plat, féu durar l'àpat tant com pogué, mes a pesar de tal precaució, ab un Credo sols li quedaren los dits untats d'oli. se'ls llepà meditant una *calaverada* y demanà altre cop barat i pa.

Ab los sous que li quedaven i la venda de l'armilla passà vuit dies. Ja no tenia més que dos sous, quan perduda l'esperança de rebre carta de caseua, a l'eixir del correu aon anava cada dia se n'entra a l'iglesieta que hi ha prop decidit a demanar una caritat al primer capellà que hi vegés.

Lo seu impuls al ser dins de l'iglésia fou agenollar-se i demanar a Déu ajuda... però s'aixecà, *per delicadesa*, fent-se càrrecs de no haver pregat mai ab tant fervor quan res li mancava. Indecís i dubtós pensava en si Déu rebria sa demanda ab favor o si no l'escoltaria arribant tan tardana.

Prop d'ell passà un capellà i el Jaume que no essent turbat començava a fer-se entendre en [180] francès, no treia més que embuts al voler-li explicar sa trista situació.

Lo capellà havia arribat fins a la sacristia i coneixent que se les havia ab un extranger: Italià? li féu.

—No, espanyol, ex-estudiant del Seminari *tridentinum tarraconensis*.

—*Quid petis?* qui demaneu?

Animant-se ab la doble probalitat de poder explicar sa misèria i de demostrar que posseïa certa cultura, responguè en llatí:

—*Rectorum*.

—*Abest abest*, afegí l'altre, no hi es, adivinant que el discurs s'acabaria per una demanda directa.

—Quan hi serà?

—*Quisnam scit?* qui ho sap? veniu a una altra hora, i s'eclipsà deixant-lo plantat.

En aquest punt entrà precisament lo rector, i l'altre, que devia ser coadjutor o vicari, li parlà a veu baixa mostrant-li el Jaume que ansiós i moix girava el barret de palla com si en contés los punts i malles.

—Sóc lo rector de la parròquia, que em voleu?

Veient per fi un ser humà disposat a escoltar-lo li confià part de ses penes dient-li ademés, com, acostumat a tractar amb sacerdots havia gosat dirigir-se preferentment a ell, semblant-li ésser més de família, però a pesar de l'interès que semblava inspirar al bon rector lo Jaume i sa conversa, sols li donà la promesa de no oblidar-lo per algun empleiet, si es presentava.

Essent jove, l'home poc necessita pera fer castells en l'aire, la Providència volent que a la Jo- [181] ventut acompanyin les il·lusions... altrament la vida s'acabaria al comerçar.

Quan lo Jaume fou al carrer se veia ja protegit per aquell bon prevere, admès per sa recomanació en família rica, ensenyant lo llatí als fills, la música a les filles... la més bella, desitjosa de saber, volia aprendre la llengua castellana que ell li ensenyava, naixent de tan íntimes ocupacions sentiments d'amor mútuu que acabaven... per? i reia d'ell mateix venint-li a la memòria cert tipo d'una comèdia de Falquhar que demana consells sobre lo que seria més convenient fer d'unes vint mil lliures esterlines... A ell lo millor li sembla fer-se corsari. L'amic que consulta li diu que pot haver-hi algun perill... —Pst! si comprés un teatre? —I si s'hi cala foc? —Tens raó, torno a la meua, me faré pirata. —I si et pengen a una antena?... —No hi pensava! quina por!... —Mes abans tot, aon són les vint mil lliures? fa l'amic... —Oh! les tindré infal·liblement quan trobi una noia que les tinga, a qui jo agradi, ab la quina em casi, i me les deixi, quan se mori.

[182]

RALL

Los dies se feien curts i les vetllades llargues.

Quan la claror del sol desapareixia, lo vell Garriga, al qui la costum i la malaltia havien imprès un laconisme casi absolut, se mirava a la Mercè, que, comprenent-lo, encenia la llumanera i baixava a la cuina aon en fogó a part coïen los menjarets receptats pels doctors.

Ajudada per la cambra, pujaven lo cobert i estovalles en un paneret, gots i ampolles en una plàtera, traginant en dos viatges tot lo recapte pera lo sopar del Pare i quan ja havia sopat, la tia, la Mercè i el Narcís se reunien prop seu mentres la criada se n'enduia plats i coberts.

Al quedar-se sols, lo Narcís donava compte de les feines executades durant la diada.

Un cop s'havien contat mútuament llurs fets i observacions, lo jove feia un cigarro al Garriga, que tullit del costat dret, lo prenia ab la mà esquerra i se'l fumava a petites xuclades, escoltant la lectura de periòdics o llibres que ab veu pausada feia la Mercè, la quina evitava sempre les paraules presó, jutge, sentència, mort, empensant-se qualsevol cosa, baldament hagués d'aturar-se per arreglar la frase començada o escusant-se ab la llumanera que feia cremallot.

Ningú es queixava dels ensopecs, ni ningú [183] mocava el llum. Tots callaven, tots s'entien... i al cap de mitja hora lo vell deia invariablement: «marca el full». Resaven lo Rosari, i acabat, girant-se a sa germana deixava als joves llegint cada ú per llur propi compte.

La tia parlava a son germà de l'aviram, de si els garrins no volien carabassa, de si seria millor donar-los farinada, de les gallines que no ponien, dels coloms que s'havien afartat d'ordi l'istiu i ara no volien bordanyes, del preu crescut del sucre, acabant per la de sempre: si això dura, no es podrà menjar!

—Sempre pidoles.

—Pidolo, pidolo... prou greu me sap, mes los diners se'n van com aigua... abans, ab lo que produïa l'aviram ne teníem pera el gasto de cuina, però d'ençà que estàs malalt...

—No m'amoïnís, pren diners.

—Pendré deu duros més.

—Pren!

I ab la vènia de l'amo estirava el calaixet de dalt i prenia diners.

Lo pobre vell, silenciós, contemplava a sa filla, il·luminada per la claror que el pàmpol de la llumanera li enviava i al bondadós minyó que prop d'ella feia comptes o repassava un a un tots los llibres de l'estudi.

Pensava en sos fills ausents i al sentiment de pare reunint-se los de propietari, sospirava ab amargor al treure comptes de lo que cada dia s'anava endarrerint.

L'hereuet gastava a la presó. Metges, remeis, lo mal negoci de la brema, diferències al marxant que reclamava les cent carrassanes... i si [184] bé el Garriga era ric, tot és relatiu, los jornals de vinya no són mils duros. Quan havia tingut guanys los havia esmerçat en conreus i adquisicions, al venir pèrdues se trobava apurat pera procurar-se diners comptants. Pera pagar les diferències de l'aiguarent i gastos de procurador, notari, etc., degué manllevar quatre mil duros i per la *causa* de l'hereuet n'hauria le manllevar d'altres. En mig de tants enuigs sentia com formigor de parlar ab los seus, però el sentiment de lo que ell creia dignitat li posava un mors a la boca i rumiava sol los mateixos fets i sempre es lliurava a les mateixes conclusions.

Una vetlla reparà que la nena i el Narcís enraonaven baixet mirant-se'l d'esquiltlevit i contra sa costum los hi preguntà de què parlaven.

—No us ho gosava dir, pare; ha vingut la *d'allòs... la...*

—Qui la *d'allòs*?

—La mossa que despatxàreu...

—La Tuies? i què volia? féu lo Garriga tremolós.

—M'ha parlat a mi, respongué el Narcís, m'ha donat una bona nova... diu que el secretari va per bé... i ha deixat entendre que si l'untessin una mica, aviat eixiria de casa.

—Untar-lo?...

—Lo secretari, m'ha dit, està curat; però com a ca la Rita saben que el Garriga bestreu, allarguen lo compte tant com poden.

Ell se fon d'estar tant de temps tancat entre quatre embans i si rebés algun regalet, s'estal- [185] viarien la despesa, les visites del metge... Si el regalo fos bo, fins declararia en favor le l'hereuet.

—Demà ves a ciutat i que don Pau Garcés te doni el seu parer.

Don Pau s'encarregà de veure el secretari i de saber quin pit tenia. Eix respongué que per una trentena d'unces se donaria d'alta, afegint ab poca vergonya que sols per aquest preu se comprometia a declarar davant la Justícia que sa ferida havia sigut rebuda en desafio provocat per ell... etc., etc.

Se passaren uns quants dies en anades i vingudes i per més que al Garriga les trenta unces li recaven, fou precís donar-les pera obtenir la declaració favorable.

Lo secretari es portà com un home i tant volgué disculpar a l'hereuet que per poc lo fiquen pres a ell.

La *causa* s'activà i l'hereuet fou sentenciat a uns pocs mesos de presó i a les costes i com la por que tots en lo Mas havien tingut respecte a la pena que recauria sobre l'hereuet era tan espantosa, lo resultat obtingut fou considerat com una sort en mig de la desgràcia; però en resum: pagat i pagat fou precís, abans Nadal, manllevar altre cop quatre mil duros.

Lo Narcís que anava sovint a Pilat, parlà a l'hereuet dels sacrificis que son pare feia; però el mal fill responia: lo que es gasta és meu, sóc l'hereu, altre tant trobaré de menos. També enraonant li féu saber que per intervenció de la Tuies, s'havia obtingut la declaració favorable del secretari. [186]

—Són amics? féu l'hereuet ab ira concentrada.

—No ho sé, d'ençà que ets pres, havent-la despatxada el Pubill se n'ha baixat de la Secuyta pera cuidar-lo.

—Quan surti d'aquí els haig de matar.

—Vols callar home! no hi pensis més. Lo que et convé és no ficar-te ni ab ell ni ab ella i no moure't del Mas. Qui més feliç? En realitat seràs l'amo en vida de ton pare, lo pobre no pot valer-se.

—Sempre em veniu ab les mateixes raons: lo Mas! la Masia! si m'enfado hi calo foc.

—Veig que no mudes de gènit.

—Ni mudo, ni mudaré, lo pare té la culpa de tot.

—No diguis ximpleses.

—Ximpleses?... lo secretari mai hauria pensat en la Tuies.

—Me fas riure, tothom sap qui és la tal minyona...

—Lo pare li ficà al cap pendre'm la mossa, de ràbia que em té.

—De què vols que et tinga ràbia ton pare?

—De què? de tot!! Perquè no som de les mateixes idees, perquè ell és madur i jo no ho sóc, perquè ell vol manar com si manés a negres i jo no m'hi avinc. Jo vull la llibertat pera tothom! i qui no vulga treballar que es posi en vaga. Me té ràbia perquè sóc lo seu hereu i sap que encara ell no haja aclucat l'ull ja hauré fet quartos del Molí vell i de les vinyes i de totes les relíquies que siguin bones pera vendre... I com lo Narcís somrigués... Tú també te'n rius de les meves *idees*, veritat? *Bueno, bueno*, no en parlem més. [187] Bé es coneix prou que tires pel ram d'Iglésia: ofici de dropo... ja deveu fer bones, tu i ell;

parlant del senyor Penitencier i del canonge Morros i de tota aquella càfila de capellanots que l'aconsellen... Saps lo que en faria jo dels capellans?

—No, ni ganes... parlem d'altra cosa. Ta germana m'ha encomanat preguntar-te si encara tenies roba neta.

—Com me'n porta tant sovint!

—Tan sovint com pot. Si haguessis de cuidar, com ella ho fa, a ton pobre pare, que ni pot posar-se el mejar a la boca...

—Correu-hi tots que quatre no poden... la posarem dins d'una escaparata Santa Merceneta!

—Acabem, perquè veig que no respectes ni estimes a ningú de cateua i no puc sofrir oir-te mofes...

—Ab quin foc t'ho prens, sagristà!

I com tot enraonant havien fet un fardellet de la roba, lo Narcís se l'emportà sense despedir-se casi de l'hereuet.

Aquest al quedar-se sol murmurava: Mossèn Garrut que em voldria donar consells! millor faria de guardar-se'ls per ell. Lo pelat oblida que d'ençà que és al món viu d'almoïna, que si no fossin los Garrigas s'hauria mort de gana... Com se veu casi un rector, ab sabates en lloc d'espardenyes, barret en lloc de barretina, fa el *maco*... però hi ha més dies que llargonisses. Quan jo siga lliure tot ho arreglaré. Una cosa encabat l'altra... [188]

Viure ab lo secretari!

Jo els separaré.

Pilat no el corregí, al contrari, li faltaven certes gràcies i allí les prengué totes. Abans, per avarícia o pocs diners mai havia jugat, d'ençà que estava pres aprengué tots los jocs. Junt ab altres desgraciats que, com ell, l'Estat mantenia fent lo gandul, passà les hores mortes de sa captivitat estudiant los secrets del canet, del truc-i-flor, de les xarpes... Fins quan altra no podien, jugaven a qui faria escupinades més llargues, joc en quin lo vencedor riscava de tornar-se tísic.

Fent lo bagarro, bebent, jugant, disputant-se i renegant, anava pagant lo seu deute a la Vindicta Pública per allò que diu lo gran poeta i profon moralista Onofre Cugat:

«Tot deute requereix paga
Com és de lley y rahó,
Sino que vulla fer gràcia
Lo qui n'és acrehedó.»

[189]

IDILI A L'ESCALA

Arribat a la Masia, lo Narcís no pogué ocultar a la tia i a la Mercè lo mal efecte que li havien produït les paraules de l'hereuet i junts se planyien de sentiments tan extraviats que atribuïen en llur actitud i caritat a l'anyorament, a les males companyies de la presó... acabant la tia per la seua lletania acostumada:

Déu li toqui el cor! Déu l'il·lumini!

—Ell ho vulga! feren la Mercè i el jove.

—Mentrestant, ¿si féssim una novena a Santa Rita, advocada d'impossibles? afegí la tia... Vaig a buscar los seus goigs.

La Mercè i el Narcís se quedaren sols un moment, dirigint-se ensems al quarto del malalt.

L'escala estava a les fosques, mes la coneixien tant!

La Mercè davant i el Narcís prenent la barana darrera d'ella anaven muntant poc a poc.

Lo Narcís deia:

—Me sembla que quan l'hereuet torni hi haurà disgustos.

—Ja veuràs com haurà mudat! Tinc confiança en l'escarment rebut.

—Tot pot ésser! però lo que és jo, me sembla que quan ell arribi pocs dies trigaré a anar-me'n.

—Per què? lo pare et vol i els demés també. [190]

—Los demés? no es podria saber qui són los demés?

—Los demés, són los altres.

—I els altres? féu ab brometa el jove.

—Que n'ets de curiós, los altres són los demés.

Lo Narcís continuà ab serietat:

—Mai he dubtat del *vostre* afecte... pagat ab usura, puix res m'és tan car com les vostres persones e interessos; per ço sovint me sento trist, pensant que un dia hauré d'abandonar la casa aon he sigut acollit i tractat com fill propi, a ton pare, que venero, com si ho fos meu, a la pobreta tia Pona, a tu Mercè, que sobretot d'uns quants mesos ençà he vist vint cops al dia, ab qui he compartit esperances i greus penes.

—També a mi, digué la noia, al cap d'un moment de silenci empleat en retirar la mà d'entre les del Narcís, que per l'atzar de la barana li havia presa; també a mi m'ha estristit certs moments l'idea de no veure't més per casa... T'ho dic perquè tu no ets un jove com los altres. Ets casi un sacerdot i entre nosaltres, l'expressió de l'amistat... és... vull dir... vaja que si no fossis tu no t'hauria dit que temo anyorar-te.

—Prou te comprenc, féu lo Narcís ab tristesa, «no sóc un jove com los altres»... aviat seré capellà...

—I si no ho fos? digué canviant de to... Si lo dia que alguns creuen tan a prop no arribés mai? repetí ab insistència prenent-li altra vegada la mà...

—Quines preguntes me fas Arciset!... La veu de la tia!, i, fugint casi, davallà l'escala que no havien acabat de pujar. [191]

L'Arciset la seguí demanant un llum puix fins aleshores no reparà la fosquedat de l'escala, i passant prop de la Mercè li digué a pleret:

—Me perdones, nena?

—De què? No m'has ofès.

—Millor, i es quedà mirant-se el llum que la criada li donava, com no sabent lo que mirava. He fet una mala acció, pensava... al contrari, hauria degut parlar més clar. És tant innocent i casta que no pot concebir... Trist de mi! pagaria lo

que dec a tots los d'aquesta casa fent-me senyor del cor més aimant que s'hi troba! No! callaré, rebré de tots l'amistat que els plasca donar-me i els la tornaré indistintament.

Si l'ànima sent inclinació predilecta per una persona, los llavis seran muts, lluitaré quant pugui i molt serà que ab l'ajuda de Déu siga vençut.

D'aquell vespre enllà evitaren de parlar-se a soles.

Ell se deia: «No sóc un jove com los altres.»

Ella: «Ha de ser capellà!»

[192]

¿QUÈ TAL? JA HO POTS VEURE

Les festes de Nadal foren tristes.

Del Jaumet, per més diligències, res se'n sabia.

Tal situació omplia d'amargor lo cor del pobre vell que al perdre de dia en dia les forces físiques sentia reviscolar i créixer l'amor a sos fills, enterbolit algun temps, però mai ausent.

Los consells dels metges, tots inútils!

La tristesa que el rosegava, la immobilitat del cos i el massa treballar de l'esperit lo reduiren a un estat d'abatiment que ningú hauria predit.

Sa germana se n'entristia:

—No és lo mateix home, s'ha tornat massa *moral* (humil, dolç) deia a la Mercè. Filla meua, quan un home de gènit fort se torna així, no n'hi ha per gaire.

Lo dia que l'hereuet devia eixir de Pilat, lo Narcís armà la tartaneta i ab la Mercè i la tia anaren a cercar-lo, impeding-li, si s'hagués quedat sol per la ciutat lo moure raons al secretari.

L'hereuet al veure la tartana es cremà d'allò més, cridant com un sord i perjurant que no muntaria, que no era un nen, que tenia feina. Mes tan pregaren uns i altres que per fi se l'emportaren. [193]

Pel camí, la Mercè li parlà del pare, de lo mudat que estava.

—No renya mai! tan amorós i dòcil! ha prohibit que ningú et recordi els fets passats.

—Casi no el coneixeré —féu l'hereuet ab ironia.

—Ja ho pots dir —saltà la tia—. En compte d'un roure ple de saba trobaràs un tronc corcat. Aquells cabells tan abundants i rossos, són blancs i clars... Si al veure'l, Déu no et toca el cor fent-te comprendre lo mal que has causat...

—Tia, deixeu-se de sermons! Si el pare s'ha ferit de ràbia...

—De pena, féu la Mercè plorosa.

—Del que vulgues... és culpa meua?

Lo Narcís que anava assentat a les vares menant la tartana intervingué preguntant una cosa indiferent, i fins al Mas ningú tornà a desplegar los llavis.

Quan lo vell Garriga oí el soroll de la tartana se féu arrambar al balconet i es quedà ab la mirada fita seguint la marxa tortuosa i feixuga del carruatge.

Lo cel s'havia cobert de núvols que esmortuiren la claror del dia, de manera que casi sense crepúscul fou fosc.

Així que la família saltà a terra, la Mercè corregué al costat de son pare. Lo vell s'estava encara darrera els vidres seguint ab lo pensament visions d'altres temps. Sa filla féu rodolar la cadira cap a l'interior, tancà els finestrons i posà la llumanera damunt de l'escriptori.

Lo pare deixà fer i quan la Mercè li hagué es- [194] tovat lo coixí de darrera l'esquena, estès ben bé la manta que li cobria els genolls, remenat lo braseret i que mirant-lo ab tendresa li digué:

—Pare del meu cor!... lo pobre malalt ab lo sol braç que li quedava vàlid, l'estrenyé damunt son pit besant-la tendrament.

Tots dos s'entenien... La filla demanava la benvinguda pel germà desgraciat, lo pare la concedia besant la filla, com a no ésser encara tan Garriga, hauria besat lo fill.

L'hereuet així que s'hagué escalfat los peus i begut un trago pujà les escales del pis com si pugés a la forca.

Ronsejant, ronsejant, arribà per fi al brancall de la porta, féu un pas més i es trobà en presència de son pare.

Lo vell, enfonsat en sa cadira ab braços, la boca torta, un ull casi aclucat, lo busto encarcarat... feia condol de veure.

La claror de la llumanera l'il·luminava d'esquiltlevit fent valer la rigidesa del nas, les preeminències del crani, la fluixedat de les galtes, lo llavi penjant... i aquell color tan malaltís.

Los cabells crescuts i lluent com seda blanca i cert posat solemniat que mai abandona als homes que han sigut verament homes, donaven a tan imposant visatge la majestat estètica que li havia pres la feridura, alterant-ne les línies.

Del pit acongoixat del malalt s'aixecava un pantaix que en altres naturaleses s'hauria traduït en amoroses benvingudes.

L'hereuet sorprés de tanta mudança, reculà, quedant-se immòbil arrambat a la paret... i després d'un llarg instant d'enguniós silenci, inter- [195] romput solament per lo rall del malalt, aixecà la veu dient a son pare molt a pleret, ab veu opaca...

—Què tal?

—Ja ho po-ts ve-u-re... fill! i dues grosses llàgrimes li rajaren cara avall.

Tal fou ni més ni menos lo que es passà entre els dos Garrigas, després de tants mesos de trista ausència.

[196]

CARTES DE LLEVANT

L'estat del pare que hauria entendrit una pedra féu son efecte durant uns quants dies en les entranyes fredes del fill.

Contribuiren també a llevar-li un poc de sa feresa, lo sentiment de la llibertat, mai més dolça que al recobrar-la, la vista dels camps, la calor de la llar pairal, la comoditat de llit, la bondat dels aliments; i pot ésser més que tot l'autoritat de què es veia revestit... mes com diu Sancho: «la cabra tira al monte» i al cap de poc, veient entorn seu posats humils i visatges tristos en lloc d'esmenar-se i fer-se perdonar imputava als altres los defectes propis.

Son pare disposava una cosa, ell no contradeia, mes les ordres donades no es cumplien.

D'aquí mil petiteses, mil reconvencions i contrarietats que a pesar de la major prudència en la tia, la Mercè i en tots los servidors de la casa aixecaven dins lo pit de l'hereuet sentiments, paraules i gestos que semblaven perduts pera sempre.

Passava casi tot lo dia ensopit prop del foc, fumant, bevent i reganyant.

Per fi, no podent resistir als desitjos que el consumien, un dematí prengué el gec nou, tapaboques gran com una flassada i sense parlar a ningú s'allunyà del mas. [197]

Sa tia, que estenia roba a l'arrasser de l'hort, li cridà alarmada:

—Hereuet? on vas? no et moguis!

—De seguida torno, respongué mal humorat, de què teniu por?... i desaparegué.

—De què tinc por? murmurava soleta, de tot: gat escaldat, ab aigua tèbia en té prou.

Veient la direcció presa per l'hereuet tot foren engúnies. L'un temia que la gent del poble, al veure'l, li fessin mofa; l'altre que no es tornés a enredar ab los companys de la Milícia... tots estaven inquiets.

Per sort no hi hagué de què, al contrari; l'hereuet tornava al mas al cap del temps estrictament just per anar i tornar de la Secuyta, aixecant gojós la mà en la quina portava fulls de paper escrit.

—Cartes del Met! Vénen de lluny!

—Déu meu, Senyor, què dius hereuet? féu la tia deixant caure un setrill i tota atrafegada arreplegant l'oli, fregant-se els dits i cridant a tots los de la casa.

La Mercè baixà saltant les escales de quatre en quatre a l'oïr la gran notícia.

—Lo Met? aon és? parleu tia! hereuet?

—Ha escrit a ton germà! Ja el cor m'ho deia i Santa Rita beneita i Sant Josep... cada dia els ho demanava... demà els faig dir una missa... i s'eixugava els ulls ab lo fregall de l'oli i secava l'oli de les rajoles ab lo mocador de mocar... Pobreta tia! mare per vocació.

Tots rodejaven a l'hereuet, que girava els papers com cercant la firma.

—Que no coneixes la lletra? féu lo Narcís. [198]

—Llegeix, cançoner, deia la Mercè.

—És que hi ha tres cartes i busco la primera.

—Aon vas? —cridà l'hereuet a la Mercè, que li havia pres les cartes i fugia cap a l'escala, dret a son pare.

—Nena! Mercè! espera't... valdria més que les llegíssim de primer nosaltres... tal vegada hi ha coses que li farien pena, digué el Narcís.

—Tens raó, té; i encara que dirigides a l'hereuet, aquest deixà que les llegís lo Narcís, estalviant-se feina.

—N'hi ha una del 15 de juliol, l'altra és del 23.

—Del mateix mes?

—Sí, i de Marsella.

—L'indigne! lo borrango! lo bona pessa! feia la tia, n'ha eixit ab la seva... Marsella? Marsella? És aquella terra de la peste, veritat?... mes ningú li respongué, lo Narcís llegia:

«Estimat germà...

—Com mare de Déu, interrompí encara la tia, no l'hem rebuda més aviat? Qui les tenia, hereuet?

—Veureu, lo *d'aixòs*, lo taverner... Veieu tia si no hi hagués anat! Vós que em cridàveu!... Quan les rebé, tenia intenció d'enviar-les al pare, mes com lo sobre diu... «para entregar a Ramon Garriga y Solé *en manos propias*» les guardà, esperant veure'm pera donàrme-les.

—Bé, bé, llegeix Narcís... «Estimat germà: t'escric la present pera calmar l'inquietud dels de casa...

—Pobrissó!

—Tia! per amor de Déu.

—És que no em puc avenir, com aquell jueu [199] de taverner sospitant lo nostro desesper no ha enviat les cartes.

—Ell no sabia de qui eren, féu l'hereuet excusant-lo, les cartes eren closes.

—Massa que s'endevina... ¿una carta? de qui pot ser? d'un que és a fora.

—Just! féu lo Narcís. Vaja tia quan haureu acabat de plorar...

—No ploro, no, llegeix, i ab lo revés del davantal se secava les galtes.

»...inquietud dels de casa, si bé abans d'anarme'n deia al Narcís en uns borralls que tot de pressa li escriguí, que prompte tindríeu notícies meues.

»Ja sabràs lo darrer motiu que em determinà a fugir, en quant als altres són llargs d'explicar i avui no estic per escriure. Encara em roda el cap com si estés damunt del barco i tinc massa preocupacions pera esplaiar-me.

»Quan vagis a Tarragona donaràs cinc duros al Niñu, patró de la barca en què va el didot, que me'ls manlevà a Barcelona i ab los que he pogut arribar fins a Marsella, d'on t'escric.

»Si em contestes aviat, com ho espero, fes-ho al meu nom «Poste restante» que en aquesta terra és lo en diem «en llistes» i si em pots enviar algun diner se t'agrairà.

»Memòries a tots los de casa i fins a una altra.

»P. D. No diguis al pare que et demano diners, però sí que saps aon sóc i que estic bo.»

—L'altra és més llarga, digué l'hereuet, té, llegeix: «Mon car germà: Fa nou dies t'escri- [200] guí, i aqueixa és l'hora en què espero ta resposta. No puc suposar oblit o falta de temps. Vull pensar que no hauràs vist al Manel a nom de qui t'escrivia, tement que fent-ho a casa lo pare n'hagués esment.

»Estimat germà, forçós és dir-ho, tinc gran necessitat de moneda i si no fos així probablement no t'escrivia, vist lo poc que t'has enllestit a respondre.

»Visc a fiat... entrava en detalls ja coneguts i continuava: Ja veus que pera mí no hi ha quantitats petites; envia'm lo que puguis.

»No escric a la nena ni al Narcís perquè mai han rebut cartes i sens cap dubte farien cap al pare.

»Ademés a la Mercè no podria donar-li detalls que l'entristirien massa i el Narcís res podria fer per ajudar-me.

»No obstant, envio a tots les més tendres amistats i al llegir la present ab les supressions que compendràs digues a tots i a cada ú que els porto dins del cor i que no perdin l'esperança de veurem en temps millors.

»Espero impacient notícies teves.

»Parla de mi al pare.»

L'altra carta, la més llarga, començava per: «París 14 janer...

»Estimat Narcís...

—Com Narcís? Observaren uns i altres.

—No hi ha cap dubte, féu aquest, és per mi, veieu lo sobrescrit.

—Sí, ja em sembla que el Manel m'ho ha dit: l'ha rebuda ahir passada.

[201]

«Amic estimat! A l'aixecar-me d'un llit aon creia acabar la vida...

—Ai lo pobre anyell de Déu!

—Germanet del meu cor, corre Narcís... llegeix, no, no t'aturis...

»dirigesc mos primers pensaments al company de la infantesa, puix parlant ab tu parlo a quants m'estimen, no dubtant de què faràs part del goig que les presents te procurin, a la millor de les dones, a la que per nosaltres ha sigut mare bondadosa...

—Parla per vós tia, s'interrompé el Narcís tocant-li les barres.

La pobre vella no podia contenir lo plor. Donava gust veure-li vessar tan abundants llàgrimes: eren de goig! Los sospirs li lleugeraven lo pit «...també espero parlis de mi a ma germaneta, de qui mai los llavis podran dir quant lo cor sent...

—Per tots té la seua... ai lo camàndula! Si us dic que és lo més aixerit!

—Vaja tia! —I de mi ¿que no en parla?

»A Don Ramon Garriga i Solé, vulgo l'hereuet...

—I això ¿per què em diu *Don*!

Lo Narcís tement trobar coses desagradables recorregué ab la vista unes quantes ratlles...

—Està un poc ofès per què no ha rebut cartes teues.

—Sí? Féu l'hereuet ab un sospir, recordant on era quan les cartes arribaren; a fe de Déu que no ha sigut per peresa...

—Bé, bé, ja li escriuràs, digué la Mercè, o li explicaràs de paraula. Sabent aon és, lo farem [202] venir, anirem a veure'l... que no diu en quin carrer està? i el número de la casa, i el pis?

—Sí, dona, sí, tot ho deu dir, mes la carta és llarga...

—Escolta Arciset, féu la tia, ja que sé que és viu i que està bo, lo demés m'ho llegiràs més tard... me'n pujo a fer companyia a l'hereu...

Déu meu quina alegria! Pobre Sant Josep! i la beneita Santa Riteta! Ells ho han arreglat tot! Encabat diran si són vuits i nous lo de les novenes!

Los tres joves se quedaren sols un moment i la Mercè per por d'ésser indiscreta s'allunyà també portant al pare les primeres cartes.

L'hereuet a qui cap cosa interessava molt de temps desaparegué per allà dins i el Narcís, sol del tot, eixí a l'hortet i sentat prop del pou continuà llegint.

Lo Jaume li deia que havia escrit a son germà, li parlava de lo que havia sofert los primers dies de sa arribada a Marsella.

»... me quedaven dos sous, deia la carta i la primera flamarada de l'entusiasme apagat, lo sentiment de la situació m'aparegué ab colors terribles.

»D'ençà que no tenia llit pera dormir passava les nits per carrers i places, assegut una hora en un pedrís i fugint a l'oir les petjades dels municipals que m'haurien demanat papers, ofici i domicili.

»Per fi, a còpia de rodar, havia trobat una casa en construcció en la que entrava passant com una fura per sota uns taulons que en tancaven la portalada. [203]

»Al primer pis hi havia un gran munt d'encenalls, sacs de guix buidats, senalles velles, brossa de tota mena, i damunt m'endormiscava... somniant a Beethoven, carregat d'anys i sobre tot de tristeses, carretera amunt dret a Viena, falta de medis pera viatjar ab acomodo; a Ribera, lo més home dels pintors del seu temps, captant pels carrers de Roma o fent pitjor per les carreteres; al gran Cervantes, vell, pobre i pres; a Camoens, lo més desgraciat dels mortals, nedant ab una sola mà pera salvar ab altra son immortal poema; al Dante proscrit; al Tasso tancat per boig... a Paganini en sa joventut casi mort de misèria... mes lo somni continuava i abans de despertar-me del tot veia a Mozart tant guapet, tant petoner, ab aquella casaqueta de seda tornasol, l'espasí, la perruqueta ab rinxos, passant del genolls d'una arxiduquesa d'Austria a la falda d'una altra, encantant-les a totes ab son geni diví ans dels deu anys; a Rossini *grasso e tondo*, cortejat per grans i reis; a Chopin, idolatrat per dones de geni que el cuiden i amanyaguen en sa joventut malaltissa; a Bellini, fent desmaiar d'emoció a la Lady que pera conèixer-lo fou a Catània... I al espolsar-me el guix que prenia d'aquells estranys matallassos, me deia, coratge, Jaume! l'huracà no dura sempre! lo que molt val, molt costa!

»La nit anterior a l'anar a casa una terrible porta, una porta verdadera, ab pany i clau, havia substituït los transparents taulons, oposant-se al meu repòs.

»M'era forçós cercar altre cau! [204]

»Afligit com mai més compto estar-ho isquí de la ciutat sense saber aon dar-la. Per fora, pensava, trobaré algun pagès, algun obrer, un pobre, que comprendrà sense que jo li parli quan gran és ma misèria.

»Havia deixat l'espaiós carrer ab ses obertes botigues i al passar la darrera casa mil estranyes idees me vingueren: me semblà que tot lo món m'abandonava, que res de quant en ell se passava podia interessar-me, que ma persona, mes esperances i projectes, era natural tampoc l'interessessin i que per consegüent podia anar-me'n d'on ni interès causava, ni cap falta feia!

»Sí, amic Narcís, en la tranquila celda del seminari que et serveix de morada, lluny del món, ab gent al costat que s'ocupen de procurar-te l'aliment del cos i de l'esperit, te semblarà monstruós que un ex-estudiant per capellà hagi pensat en morir per sa mà pròpia! A mi mateix me sembla poc natural; no obstant, recordo ma tristesa i la tranquil·litat, que llavors prenia per heroisme!, ab que combinava els detalls del meu fi i em contemplava estenallat... oïnt los curiosos que per allà es trobaven comunicant-se llurs impressions... és ben jovenet! quina llàstima!... Tals exclamacions d'ultratomba m'enternien. La idea que el meu cos seria trobat i soterrat per gent estrangera, lo dolor dels que m'estimen, si el meu fi tràgic era conegut, me donaren altres idees.

»De la boca d'una riera de la quina venia seguint lo curs mig amagat, contemplant ses negres aigües ab curiositat interessada, prenguí altre cop lo camí de la ciutat... [205]

»La soledat m'havia entristit molt més temps del que jo solc donar als pensaments negres.

»Les estrelles fent ullet allà dalt, la lluna tan misteriosa, l'immensitat tan pesanta, me demostraven una vegada més, quant poca cosa és la terra i quant repoca l'home pera que sa conservació o sa pèrdua pugui alterar la magestuosa i freda harmonia, que per tot, en apariència, regna.

»Mes idees s'esgraonaven l'una ab l'altra i acabava per aon acabo moltes voltes, per figurar-me que la boira lleugera, lo punt en l'immensitat, lo no-res que s'anomena home, és aquí perquè ha vingut i se n'anirà perquè fou... Perdona'm, i pren en paga la modèstia. Tants se creuen semi-déus!

»Lo remei més segur pera tals rodaments de cap és la vista del congènere, lo contacte de les parets que el tanquen i que al ser altes de deu canes anomena palaus, castells, meravelles del món! Essent l'home tan petit qualsevol cosa per ell és gran.

»Lo front dret, la mirada fita i els punys closos correu a la formiguera esperant trobar-hi lloc per una formiga més.

»La llum de les botigues ja no il·luminava les amples vies. Sols los fanals de gas llançaven de cantonada en cantonada llur rotllo de claror. Prop d'una placeta, dos homes eixien d'un passadís, espenyits per un de dintre que al veure'ls caure tancà satisfet la porta. L'un dels *expulsats* jeia boca per amunt, l'altre procurava aixecar-lo. Un xipoll amarava llurs vestits. M'acosto, vull donar la mà al qui bellugava, ell me la [206] pren, m'estira fort, me fa caure en ple dins del xipoll que em semblà sang i sento que el de sota cantava sense cridar: *vive le vin, l'amour et le tabac, voilà, voilà...* Los pobres no eren criminals, eren borratxos!

»Al sentir-me prop d'aquells bafs, lo meu estómac, que tan delicat estava, se sorprenqué i em vingueren basques.

»Lo qui m'havia fet caure deia veient-me el cap a la paret: «és dels nostres, aixeca't, covart (al seu company), ets més barbut que un moro i més flonjo que una canya.»

»L'altre se serenà una mica i prenent-me els dos, un per cada braç, me proposaren acompanyar-los. Tan jove i tan fort, murmuraven, potser ha begut més que nosaltres, i camina sense fer serps.

»I ab la cordialitat pròpia dels borratxos *francesos*, tots tenen lo vi filarmònic i desafinat, me condugueren, conduint-los, a una taverna oberta a tothora.

»Jo no volia entrar repugnant-me la companyia i pensant encara en les estrelles, los firmaments i els infinits de poc feia, mes los *amics* s'enfadaven i junts prenguérem puesto darrera una taula desocupada.

»La societat allí reunida se composava de mariners i *marineras* de tota terra, d'escombriaires ab barbes de filòsof grec, barrets de copa, llargues casaques, la major part descalços i el sac aon fiquen los fregallots, ossos i vidres trencats, entre uns i altres.

»Hi havia tal fum de tabac, de blens mal en- [207] cesos, de menjars mal cuits, que ningú se n'adonà de nosaltres.

»Mos dos amics volgueren fer-me beure, mes la fam m'atormentava i deixant delicadeses a part, prenguí una racció de tripes d'un gran gibrellot ple que n'hi havia damunt d'un taulell. Acabades les tripes vaig beure un gotet de vi, mos companys un gotàs. Pagaren, cantaren quant saberen, me feren petons, l'un parlà de l'*Empereur* ab entusiasme, l'altre en digué impropèris, m'oferiren llur amistat, i acabaren per lliscar del banc.

»Veient que s'adormien i no podent recompensar-los materialment vaig recomanar a la tabernera que els vigilés i tingués compte que no els robessin,

responent-me ella, que puix havien acabat de beure ni un sou tenien i agraïda sens dubte de la bonanità que li doní, ab cortesia em respongué: a reveure!

»Havent guardat de mon fantàstic sopar unes molles de formatge i un rosegó de pa, tenia encara un dia assegurat.

»Feia fresqueta, los carrers començaven a omplir-se de gent de treball: de verdulers, de carreters i d'obers dels ports o de saboneries, prenent cafè per les cantonades, qui dret, qui assentat darrera una vela, entrant altres a la taverna mig oberta i molts caminant sense aturar-se ab les mans a la butxaca i el sarronet del recapte sota l'aixella.

»Després de rodar per la vila un parell d'hores, no eren encara les set, ja em trobava a l'iglésia esperant al meu protector hipotètic.

»Fou matinal, i al parlar-li em digué que en [208] tan poc temps res m'havia trobat i que tornés dintre uns quants dies.

»Oint semblants paraules ma fesomia degué expressar tal desesper que el bon rector me preguntà si em sentia malalt... No, però esperava... i les paraules se m'anuvaven a la gola.

»Sentint-me espurnegar les llàgrimes volguí traure'm lo mocador pera secar-me-les i a l'estirar-lo, saltà fora lo rosegó de pa que em quedava.

»Envergonyat me vaig ajupir pera plegar-lo, i la mirada del rector, que em seguia els moviments, l'extensió de ma misèria i la pèrdua de ma darrera esperança, me les feren brollar abundantment.

»Lo capellà m'allargà la mà en la quina havia posat discretament una moneda, dient-me enternit: «Per què no parlàveu més clar. Veniu demà sense falta.»

»Les llàgrimes me queien encara... Després d'un moment de pausa, serenant-me i creint-me encara al seminari, prenguí la mà del sacerdot, que no hi estava probablement acostumat, besant-la respectuosament.

»*Pax tibi*, em digué, i ens separàrem.

»Al següent dia entrava a la impremta d'un diari catòlic i lligitimista pera donar tinta, i l'espècie d'ironia ab què els obrers me miraven al veure'm vestit de burgès pobre, se mudà en simpatia quan lo fadrí major hagué dit a dos o tres lo que sobre mi li havia dit l'amo.

»Per influència del meu benefactor, lo patró de [209] l'impremta me proposà ensenyar de solfa a dos noiets seus.

»La lliçó fou donada prop d'un piano i el pare dels dos nois m'insinuà que si em plauia podia obrir-lo i ensajar-lo.

»Avergonyat per mon trajo lluent i brut, la camisa amagada, tot botonat per l'ausència de l'armilla, les sabates foradades, les mans ennegrides per la tinta, estava casi baub, mes les idees de glòria i batimans adormides d'ençà que tanta misèria m'afligia s'aixecaren tot d'una semblant-me fora del cas lo tenir curtedat.

»La senyora de la casa entrà a l'oír los meus preludis i mentres discutien marit i muller si fóra més agradable fer-me tocar un *bolero* que un *fandango* prenent un dels llibres que per allí hi havia lo vaig obrir fos lo fos.

»Era un quadern de *lieder* de Mendelssohn que per la primera vegada veia. Lo *lied* que m'escaigué mai m'ha fugit de la memòria, *Andante con moto*.

[partitura]

»Lo Mussiu y la Madama m'escoltaven sorpresos i pera donar-los gust del tot una *Jota* aragonesa d'aquelles més refilades acabà d'engrescar-los terminant lo meu concert.

»Al cap de pocs dies l'amo de l'impremta em pagà dos mesos de lliçó adelantats i com ab quartets i salut tot s'arregla, al veure'm possessor de tanta riquesa volguí pagar mon deute al tar- [210] ragoní de la fonda, que generós i confiat m'acompanyà ell mateix a casa d'un sastre fent-me comprar roba per més diners dels que jo tenia.

»Bestregué lo que em mancava, que en veritat no fou gaire, dient-me que li pagaria mon deute quan fos més ric i al cap de dos mesos, vivint de pa i formatge, gastant nou francs mensuals per una «chambre garnie» en un piset sota teulada, estàvem en paus!

»Una lliçó me'n valgué una altra i com pots pensar, la tinta d'impremta la donà qui volgué.

»Malgrat la millora, la vila de Marsella em pesava i parlant ja casi el francès volguí seguir lo curs de ma ruta. No me n'havia anat del Molí vell pera quedar-me'n tan aprop. Tots me tragueren del cap lo anar a Roma dient-me que em seria dificultós guanyar-m'hi la vida i esparverat de passar altra quaresma, recomanat pel bon Rector, vaig arribar a París... aon devia passar los set calzes, però no foren los set de Marsella, foren uns altres!

»Vaja, adeu Narcís, per avui m'aturo, no tinc encara lo pols prou segur i en lloc d'enviar-te lo que queda escrit preferesc afegir-hi lo que escriuré aviat contant-te la meva vida i miracles fins avui.»

Los altres fulls deien:

»Per anar de Marsella a París vaig passar lo temps ocupat pels incidents del viatge, admirant quant me fugia davant los ulls, palpant-me de temps en temps pera saber si era verament lo [211] Met Garriga, l'ex-estudiant del Tridentí, que mai havia viatjat ab altre vehícul que la modesta tartana de sa casa, o ab ses comes, lo mateix home que en poc temps havia atravesat la mar, viscut i de quina vida! a Marsella, i que a tot vapor corria a la capital de França.

»Tots vosaltres, les terres de la Masia, la forma de les valls, lo contorn dels puigs, me venien a la memòria recordats per gent i objectes pareguts o que tal me semblaven.

»A l'arribar a París, no s'hi veia i plovia!

»La gran vila no em feu l'efecte que jo esperava... Abans de veure-la se m'apareixia baix los colors de les *vistes*... ¿Recordes les que vegérem essent petits en un primer pis de la cantonada de davant lo teatre a Tarragona?... Tot hi era blau, verd, blanc, daurat, ab rengles de llums que ens encantaven, ab carrers d'arbres ben arrengrats; fins hi havia una *vista*, no sé si el Niàgara o un Jardí de Versailles rajant aigua de color de rosa.

»Al dematí lo cel s'havia netejat de boires. Curiós com lo de casa semblava donar-me la benvinguda.

»Volent fer-me càrrec dels llocs isquí al carrer aon a pesar de no haver-hi més que gent treballadora i afanyada la gran ciutat començà a revelar-se'm. Anant endavant sempre, me vaig trobar damunt d'un dels ponts enxarrancats sobre el Sena. Recolzat en sa barana, lo París verdader, encara que sense los

rengles de fanalets de les *vistes* ni l'obligat senyor a cavall saludant unes dames que van en cotxe, m'aparegué més grandíós i bell de lo que jo pensava. Corrent [212] casi, en pocs dies vaig visitar lo visitable, presentant-me al mateix temps a les persones recomanades.

»Una d'elles, un editor del *boulevard*, l'altra una parenta llunyana del rector, malalta i poc de filis pera rebre visites.

»L'editor cansat de veure'm dos cops per dia respongué per fi que res podia procurar-me com a músic, que si com a Espanyol me creia capaç de traduir del francès al castellà, me donaria un llibre i dos cents francs a l'acabar la tasca. Víctima de la por de no menjar al cap d'una hora ja traduïa.

»Als dos dies sols havia fet vint fulles i ab tristesa traguí el compte de lo que tardaria en guanyar los dos cents francs... prop de tres mesos!

»Gastant més de lo que podia guanyar, l'ensendemà del càlcul mudava de casa, puix inexperimentat, o potser imprudent, m'havia allotjat darrera el teatre dels italians, hotel Montsigny, sense fer preu.

»A força de pujar i baixar escales vaig acabar per llogar un cuartet gran com un parany i no gaire millor aconduït. Inútil dir-te que era sota teulada com lo de Marsella, ab una sola finestra al sostre casi quadrada i d'uns dos pams de llum que per obrir feia muntar ab un ferro dentat com lo d'un grill.

»Guaitant per aquella trapa veia una mar de teulades ab alloses com la meua, canons negres, xemeneies caragolades que de nit semblaven tu, jo, los condeixebles que ab sotana i fognonet passegen pel pati gran del seminari. [213]

»La forma de tals habitacions, per mi tan estranya, és la d'un piano de cua posat de cantell. La porta es troba en lo costat que correspondria al teclat, la finestreta en forma d'allosa al començament de la cua i els límits de l'habitació ne són la part estreta. De manera que si vols estirar-te ha de ser al replà de l'escala, estar-te dret, prop de la porta; sota la finestra, assentat; damunt del llit apegut, i prop de la paret mestra sols hi ha puesto pera les sabates.

»En aqueixa gàbia, armat d'una ploma d'acer, d'una figueta de tinta de tres sous i d'una resma de paper blanc he treballat dies i setmanes traduint *Les amours* de no sé qui, llibre insubstancial i ruc que a no ésser perquè «si no fos jo, fóra un altre» hauria refusat traduir i que llegiran a les presents *traducido por un distinguido literato* les noieta desocupades de Montevideo, o Lima, ciutats clientes del meu editor.

»Una volta els *Amours* en qüestió posats en la llengua del Pare Claret (*literato*) al portar los fulls a l'imprenta ne trobaren molts de mala lletra, degué copiar-los.

»Tot escrivint sense saber què, copiant servilment paraula per paraula, la sang se'm calentava. Un formigó em muntava al cap dels dits i a pesar meu tenia que llençar la ploma i estirar-me un poc al replà de l'escala que era llarg d'unes deu passes i al qual tenien eixida altres paranyes com lo meu.

»Lo sol queia de bat a bat en aquelles teulades casi metàliques les teules patriarcals essent lo de menos i lo de més planxes de zinc i esteses de pissarres. [214]

»Lo poc moviment, lo mal menjar, l'inquietud, tot m'aflaquia.

»Un dematí me fou impossible llevar-me del llit, i fins al vespre, al retirar-se un veí meu no em fou possible parlar a ningú. Lo vaig cridar i més bé per senyes que per paraules li vaig fer entendre que em trobava molt mal, lo que més me dolia era el cap. Me semblava tenir-hi botxes que s'ensopegaven.

»Lo veí parlà de la calor, de manca d'aire; obrí la trapa, me mullà els polsos ab vinagre que la portera li donà dins d'una llauneta de llustre i se n'anà dient-me que no fóra res.

»Tant *res* fou que als dos dies me portaven a l'hospital ab una gastràlgia que n'era tifus al fi de la setmana.

»Entre la vida i la mort he passat dos mesos i fa deu dies que he tornat al meu parany... mes tranquilisa't! de la misèria de Marsella eixiren los medis pera viure i venir a París i durant ma convalescència he guanyat l'amistat d'un doctor de l'hospital que m'ha fet entrar de segon violí a l'orquestra d'un teatre aon *debuto* demà.

»Ja veus que si no sóc encara cèlebre vaig per camí d'ésser-ho. Quan puga tocaré el piano, per de prompte rasco el violí i és pera mi gran consol.

»Pit i fora! fins miserable, preferesc viure ab un instrument al cap dels dits al qui contaré mes penes, que fent anar lo corró de la tinta d'impremta, traduint llibres d'*amour* o bé ocupat en aquelles coses d'allà baix que no eren del meu gust... És la planeta, com diria la tia! [215]

»Guanyo poc, mes en canvi tinc lo dia enter de sol a sol, de manera que no t'estranyis si dins poc temps llegeixes que s'ha estrenat ab gran èxit a la *Scala* (o al terrat) una òpera en cent actes del mestre Garriguini.

»A l'arribar a París volia escriure't, retardant fer-ho ab l'esperança d'anunciar-te quelcom de presentable, mes la malaltia ab les pors de morir que l'acompanyen m'ha fet sentir que feia mal no donant-vos senyal de vida. No ho faré més, com dèiem essent petits quan lo pare ens pegava.

»Si no comencés a estar cansat d'escriure te preguntaria pels Sènèques del seminari. ¿Què digueren? parlen de mi?

»Faig punt per avui recomanant-te que quan algú del mas te vinga a veure lo facis parlar de la Mercè i la tia, que em sembla impossible a pesar del rigor del pare no hagin tingut valor de fer respondre per l'hereuet a les cartes que de Marsella li escriguí... No m'ho explico.

»Me donaràs compte ab tots los ets i uts de la conversa que en pervingui, i em diràs de tu si encara m'estimes.

VALE.»

Quan lo Narcís s'hagué calmat de l'efecte produït en ell per les diferents impressions que la lectura de la carta li causà, no veient a ningú en los baixos se'n pujà a la cambra de l'amo.

Lo vell que per sa filla havia sabut la bona nova, sa germana fent mitja al seu costat, la Mercè anant i venint, tots l'esperaven impacients. [216]

—Què diu? preguntà el Garriga, què fa? de què viu?

—Ha estat malalt molt temps i privat d'escriure... Diu per tots coses afectuoses... viu del seu treball... guanya d'allò més, respongué el Narcís pera tranquilisar-lo.

—Si jo hi vegés!... dóna'm la carta, nena, les ulleres!

I es miraven sorpresos de l'interès ostensible que per la primera vegada de sa vida es prenia per un dels seus.

—...Quina mala lletra! no en pesco ni un borrall... me la llegiràs Arciset?

—Sí, sí, féu la Mercè... Després de sopar... Ja casi no s'hi veu.

—O tu... digué el Narcís somrient.

—No gosava demanar-te-la... i corrent al seu quarto baix un pretexte, a la llum esquerpa i tremolosa d'una llàntia encesa davant l'escaparata de la Mare de Déu la llegí ab lo cor, més que ab la vista.

Suprimint després algunes paraules, la carta fou llegida al pare que l'escoltà recollit, dient quan fou acabada:

—Escriuiu-li, aconselleu-li que torni... Per un quant temps... Aviat se'n tornarà.

—Pare!

—Hereu! Vols callar! No veus que fas plorar la nena?

I el Garriga, tancant los ulls, repenjà el cap en lo coixí seguint silenciós lo curs de ses reflexions.

La resposta fou escrita la nit mateixa, i l'ensendemà després de haver-hi esmenat una pa- [217] raula per consell del pare, afegit una ratlla per indicació de la nena i d'haver-la acabat ab les corresponents memòries de la tia, de l'hereuet i demés de la Masia lo Narcís baixà a Tarragona pera negociar una lletreta de 500 frs. que devia acompanyar-la; lo pobre pare suposant que a pesar del d'*allò més* que el Jaume guanyava, poc podia tenir estalviat pera posar-se en camí, si el cor li deia.

Lo Narcís abans de cloure la carta hi afegí: «Si et fas ben càrrec, com no ho dubto, de l'afecte fraternal que et porto, seguiràs mon consell: posa't en camí tot seguit. Ton pare, sense dir per què, ha volgut que t'enviés cent duros. Cobra'ls i gasta'ls en tornar.»

[218]

ODOR DI FEMINA

L'hereuet ab l'excusa de veure si el Manel havia encara rebut carta anà altra vegada a la Secuyta.

Lo taverner res havia rebut, mes com un i altre desitjaven un pretexte pera enraonar, la conversa començà parlant de l'amo, del Jaume i de mica en mica arribaren a coses més interessants.

—Doncs ton pare està tan mal?

—Així ho diuen... además d'estar tullit sembla que ara se li ha barrejat una altra malaltia... del cor... un nom revés... que li fa inflar les cames.

—Sempre esteu per llesques... la malaltia.

—Bé, no et cremis! I tot li ve!...

—Ja ho podeu dir.

—Si no t'haguessis desafiat, o per millor dir, si aquell perdulari no t'hagués vingut entre potes...

L'hereuet l'escoltava ab interès, puix lo llenguatge del taverner respecte al secretari l'estranyava.

—Tu et penses que va ser per consell de ton pare i vas errat. Lo secretari mateix ha confessat que si es dirigí a la Tuies fou perquè la mossa li agradava i perquè ella li havia donat a entendre... [219]

—Què? Féu l'hereuet acompanyant sa pregunta d'una mirada ferotge.

—Res, home, res. Si ho prens per la valenta... muixoni! No parlo més.

—Parleu, Manel, estic tranquil.

—Sembla que ja en tenia prou de tu.

—La Tuies? És mentida. Ho deu dir ell, lo bocamoll.

—Noi, com tu vulguis! Lo que puc assegurar-te és que semblen d'allò més avinguts.

—I aon viuen? què fan? estan junts?

—Què fan?... Vida de burgès, menjar, beure i no fer res... Viuen de renda.

—Ab los meus diners! Mal profit...

—Ell ha llogat una caseta a Reus... segons m'han dit, perquè jo no em tracto ab murrís.

—Murrís? Casi em fareu riure... vós, l'antic company? vós l'amic polític de tants anys? tractar de murrís al secretari? Ningú el coneixia per aquí i a no ésser per vós que el recomanàreu mai hauríem vist lo color d'aquells pèls de safrà, ni vist aquells morros de guineu.

—Hem renyit del tot... D'ençà que té quartos comença a dir que si Espartero és un ensa i que si O'Donnell faria bé escombrant les Corts de soca i d'arrel.

L'hereuet que sabia quant desitjava i el taverner que s'havia esbravat dient tot lo dolent que sabia se separaren, l'un meditant dolces venjances, l'altre dient-se: m'agradaria que l'hereuet li donés un bon estufat... un mort de gana que m'ha degut fins a vint-i-nou pessetes de beguda, que la dona ha rentat i cusit més d'un any, que m'ha fet declarar com li ha convingut pera [220] xuclar les unces del Garriga... i encabat que està bo, ell mateix se desdiu, fent-me quedar com un bacó... jo que havia engegat tota la culpa a l'hereuet... per poc tinc que veure ab la Justícia, fins lo jutge em tractà de «falso testimonio» i altres coses en castellà... I no vol donar-me un paperot de plata!... prometent-hi rèdit... Fa l'home, no s'acosta per aquí, corre els cafès de senyors i no m'estranyaria que de tan lliberal com se deia acabés per fer-se sang de ruc⁽¹⁾ si l'empleu li permetés robar fins les canadelles.

A l'arribar a caseua l'hereuet pretextà un negoci urgent i sense entrar en detalls ensellà el matxo, prengué los pocs diners que pels calaixos trobà i corrent tant com pogué se n'anà a Reus.

Arribà a l'hostal d'En Xamús, deixà el matxo i sortí al carrer sense tenir encara una idea ben neta de lo que faria. Son desig dominant era lo de poder-se assegurar de la falsedat d'aquella que li havia jurat constància... i el record dels mesos passats a Pilat, moderant los glapits de ràbia que del pit li muntaven, se proposava ésser fred i despreciatiu si per cas trobava al secretari, a menos que l'encontre no fos sense testimonis... i llavors la darrera!

Recorregué hostals, cafès i tavernes fins a saber que el secretari concorria a cert cafetí de l'arrabal de Santa Agna.

Hi anà i després d'atravessar una saleta baixa on sols hi havia un mosso endormiscat muntà a [221] un entresolet i a l'entorn d'una taula guarnida de dues rengleres d'homes, los uns assentats, drets los altres, esperant tots la vinguda del Mesies baix la forma d'un cavall d'oros o d'un as d'espases, a la llum crua i aplomada que d'un quinqué penjat al sostre queia, vegé al secretari que una sota de copes acabava de desbancar.

(1) Empleat de Consums. L'ofici més vil pera un lliberal de 1854.

L'observà de lluny, no volent ésser vist per ell, i quan l'altre maleint totes les sotes en general i la de copes en particular s'allunyà de la sala... li seguí els passos.

Prompte es trobaren, l'un davant, l'altre darrera, prop de la plaça dels Quartels... Lo secretari obrí la porta d'una escaleta i desaparegué.

Pensant l'hereuet que potser la Tuies vivia allí i que mentres ell rabiava tal vegada els altres s'acariciaven, s'estirava els cabells, arrepentit de no haver-lo mort al girar una cantonada.

Volgué enfonsar la porta... mes un sereno s'acostava i mirant un darrer cop les tancades finestres, com si volgués penetrar-les, se n'anà a l'hostal.

Rendit de cansament físic i moral acabà per endormiscar-se i al despertar-se l'ensendemà era ja tardet. Casi corrent prengué el camí de la misteriosa caseta tement trobar los muixons fora del niu, i palpitant, no de por del secretari, mes d'ell mateix, ne muntà l'escala que trobà oberta; aturant-se al primer replà pera recobrar l'alè i eixugar-se la suor que l'amarava.

Davant seu una porta ajustada li mostrà dins un quarto, no molt gran, una màrfega per terra, draps, llensols, paners de pisa, que ab los em- [222] bans nusos de tot moble, demostraven o la pròxima anada o la recent vinguda de l'estadant.

Trucà un pic, i una veu coneguda respongué esfereïda...

—Qui hi ha? què voleu?...

L'estadanta, probablement, isqué d'un recambró, quedant-se plantada al veure's davant l'hereuet Garriga... Era la Tuies!

Sorpresos tots dos, callaren un moment, mes la mossa que perdia rarament l'oremus allargà la mà, dient amistosa:

—Ditxosos los ulls que et poden veure... quin espant m'has donat... estava apriant-me per sortir... què et passa que estàs tant roig?

—Digues-me, primer si estem sols.

—Que no ho veus?

—Del tot?

—Del tot.

—Bé, doncs, tanca la porta.

—Per què? ningú ens sorprendrà.

—Jo bé t'he sorprès...

—Tu, perquè ets l'home de la sort...

No obstant, la porta fou tancada i llavors l'hereuet prenent fortament a la Tuies per tots dos braços li digué menjant-se-la casi, abraonat...

—M'aclariràs punt per punt lo misteri que et rodeja?

—Misteri? jo! Ai fill, no conec més misteris que els de la Professó del Divendres Sant.

—No fem... juguines... parlo molt sèrio, escolta i respon... ¿quan per culpa teva vaig anar pres, per què no vingueres?

—A Pilat? hi he anat quatre vegades. [223]

Mai aquell jueu d'escarceller m'ha permés parlar-te.

—Mentida! m'ho hauria dit.

—Mentida? un dia vaig anar-hi quan les de cateua devien eixir-ne... encara hi havia damunt d'un banc del parlador un fardell fet ab lo mocador groc i ramets blancs que m'havies promès... per un cantonet del fardell eixia la teua petaca ab l'Espartero pintat... no em creus?

Moment de pausa.

—I quan... qui tu saps! fou portat a cà la Rita ¿per què visqueres ab ell?

—Viure ab ell? jo? Reina del Cel! qui t'ho ha dit?... ja veig que m'han posat mal... i encara que fos veritat, no hi hauria de què estar gelós... era més mort que viu... Lo que he fet, continuà, reparant que anava guanyant lo plet, posar-me de criada a la dispesa aon ell estava. Los de cà el Pubill me despatxaren, no tenia acomodo... i tot per amor de tu. ¿Què volies que fes? morir-me de fam? llançar-me a la mala vida?

—I per què servir on ell vivia?

—Pera determinar-lo a declarar a favor teu... fins que un dia, coneixent jo que ja no era més que camàndula el seu mal vaig pujar al Molí vell... l'orfe em rebé! ara, Déu meu! posar-me tant de mal! Ja veig que no m'estimes.

—Massa! grandíssima... prou que ho saps!

I mentrestant s'havien assentat.

—Encara no m'ho has dit tot, ¿què hi fas aquí? ab qui vius?

—Mira hereuet, si em promets no fer cap disbarat...

—Tant l'estimes? [224]

—Ja ho saps a qui estimo dolent!... Si m'ho promets t'ho contaré i acabaràs de veure quant mal has fet de sospitar-me... La setmana passada, lo... secretari, sabent-me encara a cà la Rita, baixà proposant-me un acomodo d'allò millor ab una família d'aquí de Reus. Sentia anarme'n de Tarragona, esperant veure't alego; mes tant me digué, que rebent paga i senyal de la part de la *família* que em llogava li vaig prometre arribar anit passada... i mira lo que són les coses! A Tarragona no volgueren deixar-me anar fins aquest dematí ab lo primer carabà⁽¹⁾, de manera que a l'arribar fa un parell d'hores a la direcció que m'havia donat *aquell*, en compte de la família rica, me'l trobo en persona ajegudot damunt d'aqueixa màrrega... Volia anar-me'n de seguida, però cansada del viatge, i consentint ell en deixar-me sola, m'he quedat, i m'apriava per entornar-me'n ab lo carabà de les dues... a menos que Vostè no mani lo contrari, terminà fent-li una monada...

L'hereuet s'estimà més creure que anar a veure i reconciliats, aparentment al menos, eixiren pera cercar una habitació aon mitjantçant promesa, mil voltes repetida, viuria la Tuies retirada i esperant que l'hereuet trobés medi de tenir-la més a prop.

Al cap de dues hores havia trobat lo que convenia: un quartet a casa d'una senyora vella que l'estiu llogava tot lo pis als operistes. Pagà una [225] setmanada adelantada i se n'anà dient a la Tuies tornaria ab diners i li pendria casa, li compraria mobles, viurien com dos reis... i que li fos fidel, sinó!... lo darrer moviment fou ensenyar-li el puny.

[226]

¿VENDRE JO?

Don Pau Garcés, lo procurador, muntà al mas i després d'haver felicitat a la família per la llibertat de l'hereuet, demanà noves del Jaume.

—Alego el tindrem, respongué la nena.

(1) Char-a-bancs —los vehícols ab què es feia el viatge de Tarragona a Reus.

—Me n'alegro, i això?

—Ja deu saber que escrigué, de París.

—Sí, l'Arciset m'ho va dir.

—Hem rebut avís de què es posava en camí, de manera que és qüestió d'hores, puix lo recado pera venir de Tarragona ha tardat més que la carta per arribar-hi de França. Havíem encarregat al Jaume, pera fer via, que escrigués a l'hostal del Nen. Encarregàrem a l'hostaler que enviés un propi i encara és hora...

La Mercè s'aturà veient que don Pau no l'escoltava.

Lo bon senyor s'havia assentat prop del Garriga i d'ençà que la Mercè parlava semblava comptar-se ab gran interès les arrugues dels nusets dels dits o els enemics de les ungles; puix tot se li tornava acostar-se una mà després de l'altra davant les ulleres.

La noia comprenent que feia nosa lo deixà sol ab son pare.

—Ah!... féu don Pau tot satisfet aixecant-se pera ajustar la porta: Sento tenir-vos-ho que dir, Ramon... ja no tinc més diners vostros. [227]

—Prou m'ho figuro!

—Quan l'altre dia vingué l'orfe pels cent duros de la lletreta... vaig repassar bé els comptes... i tot s'ha fos... veu's aquí...

—No necessito detalls. Ho trec de cap i de poc m'erro.

—Hi ha primer los tres cents duros, cent cinquanta per l'orfe i altres tants pel Jaume pera lliurar-los de la quinta, que no havíem comptat encara; després ha vingut la *causa* de l'hereuet, diligències, defensa, gastos menuts... teniu, feia ensenyant-li comptes i recibos... Al metge que ha cuidat lo secretari... apotecari, dispesa, a l'escarceller, danys i perjudicis pagats per vostro compte; interès dels tres cents duros primers... interès de la primera cantitat hipotecada, tot està a punt de solfa; ídem de la segona...

—Tot plegat?

—Uns deu mil duros... Només que el negoci de les cent carrassanes se n'ha endut més de dos mil cinc cents

—Què m'aconsella?

—Jo! sant home què voleu que us diga? Per ara podeu dormir ab bon so, ningú us demanarà res, he volgut enterar-vos.

—Ben fet.

—No teniu cap fruit per vendre?

—L'hivern!

—Algunes bótes de vi vell, guardades d'altres collites...

—Ni una.

—Oli?

—Menos.

—Bestiar? [228]

—He fet vendre la darrera mula...

—Llenya? Ja sé que és cosa d'embolum i poc produït... Doncs *amigu* no veig mes remei que hipotecar encara o vendre.

—Vendre jo? féu lo Garriga com si li proposés una cosa infamant.

—Per què no?

—Lo bé de Déu regat ab ma suor? Vendre lo que em ve de mos pares? Jo vendre? Què diran?

—Res tindrà d'estrany, què voleu que digan? qui? massa que sap tothom l'impossibilitat en què esteu de treballar... nosaltres direm que us desfeu d'uns quants jornals de terres dolentes.

—No en tinc de dolentes!

—Menos bones... en fi, penseu-hi bé i preneu un determini.

Remenà una mica el braser, tornà a contar-se els enemics i no sabent què dir ni què fer se'n baixà a caseua.

En lo Garriga la força del mal, vencent la carn, produí efectes que mai obtingueren ni la reflexió ni els consells.

Ab docilitat i paciència suportava que li parlessin de coses que estant bo l'haurien irritat i tret de mare.

¡Vendre! paraula terrible per qui tan arrelada tenia en l'esperit la voluptuositat de posseir terres. Vendre ell, que pera comprar hauria venut, estant bo, anys de Paradís. Vendre! l'home que tota sa vida havia treballat pera adquirir, de l'un lo jornal d'horta llindant ab la seua, de l'altre lo recó de bosc que rodonia els seus. [229]

Vendre l'hereu Garriga? no podia ser... I què dirien? qüestió tràgica! què dirien los envejosos, los desdenyats, los qui ell mirava ab despreci? A l'arbre caigut tots hi fan llenya! i tots s'engreixaran de mes despulles. Tots s'alegraran de ma ruïna...

Atribulat se n'adonava de què ni un sol amic tenia en lo terme i de què ni un sol se donaria el treball d'explicar lo fet d'una manera plausible.

Ple de congoixa se representava al qui comprés part de ses terres alabant-se d'haver-lo tret d'apuros, trobant-ho tot mal conresat, arrencant pineda i plantant vinya, rabassant vinya i fent ordi.

Quan a força de concessions ab lo propi esperit arribà a suportar un moment la idea de vendre, pensava en lo preu que volia de sa hisenda i en la dificultat d'escollir lo tros pera ser venut. Impossible decidir-se!

L'una parada era massa a prop de la Masia, no calia pensar-hi, l'altra llindava ab lo camí, la de la plana era massa hermosa, la de boscúria seria poc pagada.

Per fi, embastant, cusint plans i descusint-los arribava a fer la llista de lo menos bo i l'espantava veure quantíssim devia vendre pera quedar en paus i treure's de sobre la terrible obligació dels interessos hipotecaris, corcs que es mengen les més grans fortunes!

Veia al seu fill gran, ab poc desig de remuntar la casa, i ab la imaginació avançant los anys, lo Molí vell reduït altre cop als estrets marges que tingué. La reducció de riquesa minvant lo prestigi del nom, acabava per veure sos hereders confosos entre gent obrera d'una ciutat, esclaus [230] d'una indústria o tràfec, quan podien ser amos en lo bell i noble ofici de pagès.

Per amargantes que fossin ses deduccions, hi tornava i retornava cercant medis d'eixir d'una situació ruïnosa... Pobre vell! res trobava.

Vendre? Hipotecar? d'aquí no eixia.

[231]

LA BOSSA O LA VIDA

L'hereuet tornà al Mas un vespre, tot mústic i silenciós. Sense establir ell mateix lo matxo, lo donà al bailet i corrent s'enfilà dret a la cambra de son pare.

Aquest al veure'l se'l mirà de fit a fit esperant que parlés.

—He baratat lo matxo, digué començant la conversa tot furient.

—I què?

—Com heu fet vendre la mula i el matxo no val la pell... ab la mirada semblava cercar un objecte ausent.

De cop l'hereuet, ab veu fosca i com hauria pogut dir-ho un bandoler:

—Vull diners, féu a son pare.

.....

—Crida a l'orfe.

—Per què?, afegí l'hereuet, permetent-se ser encara més insolent.

—Crida a l'orfe... repetí el vell ab lo posat d'amo, i casi la veu del verdader Garriga.

L'hereuet arronsà les espatlles i anà en busca del Narcís.

—Dóna-li, digué el Garriga veient-lo entrar, lo que has pujat de cà don Pau.

[232]

—Ja hi falten los diners que la tia ha pres pel gasto.

—Lo que quedi.

Lo Narcís obrí el calaixet de dalt de l'escriptori, ne tragué els diners i els allargà a l'hereuet.

—Vint-i-set duros? féu aquest comptant-los.

—No n'hi ha més, respongué el vell.

I l'hereuet orgullós d'haver conseguit tan fàcilment una victòria que atribuïa al seu parlar arrogant, continuà ab lo mateix tò dirigint-se al Narcís.

—Esquitxa uns quants duros més.

—Ramon! féu lo pare.

—Los necessito, los he promès, he baratat lo matxo...

—No vull saber res, vés-te'n!

—Ell té diners, i jo que sóc l'hereu, sembla que capti... bé tenen prou raó... hostes vindran que de casa et trauran... pensar que un fill de...

Lo Narcís, confós, anava a eixir, quan passant prop del malalt, eix li prengué la mà, dient a l'hereuet:

—Aquí no hi ha hostes! Ton germà i tu sou causa... i la mirada i el bellugament de cap n'acabaren lo sentit... i si l'hoste, com tu dius, ha cuidat lo pare ferit i vell, si ha guardat la casa abandonada pels que en porten lo nom, si els uns fugen i l'altre es queda, qui dins de ma casa és l'hoste?

—Si s'ha quedat no és per vós.

—Hereuet!

—Jo m'entenc i ballo sol.

—Ets tan malvat que no creus ningú capaç d'abnegació. [233]

—Tot són comèdies... lo que és aquest un gata moixa, que demostrant interès viu ab l'esquena dreta.

—Tes paraules no m'ofenen, replicà l'orfe.

—És clar, com que sóc un zero!, però tal podria dir que el pare sabés la causa de l'interès que sembles pendre per la família.

Lo vell, ab gran ira, los ulls encesos, lo cap tan aixecat com podia, mostrava a son fill la porta.

—Doncs bé, féu aquest ab ràbia, no me n'aniré sense desbotar. Ja que tant alabeu al qui vos ha cuidat mentres vostres fills us ferien...

—Llengua de verí, cridava el pare, torçant-se en sa cadira.

—Lo Garrut s'ha quedat pera festejar ab la nena.

Un llamp caient a llurs peus no hauria causat més atonia en lo malalt i el Narcís.

Un silenci profund succeí al crits de poc ara. Lo vell se passava la sola mà vàlida que tenia, pel front, pels ulls, com volent esborrar penosos pensaments, i el Narcís, que observava inquiet los moviments del malalt, esperava com sentència irrevocable ses primeres paraules.

L'hereuet, satisfet de l'efecte causat mirava ab celles arrugades al qui tant detestava, mes en son esguard no es llegia la supèrbia del vencedor, car entreveia la possibilitat d'una ratxa generosa en son pare, que junt ab lo desig de més humiliar-lo a n'ell, passada la primera sorpresa, trobés l'amor del Narcís plausible i de son gust. Per altra part pensava quant difícil fóra que son pare permetés que l'orfe, destinat a l'Iglésia de [234] petit, rompés sa carrera casant-lo ab la Mercè, que en son orgull volia emparentar ab gran casa del Camp... mes l'incertitud existia, los sentiments de dubte i d'angúnia s'espenyien dins son pit i les paraules volien manifestar-los, esperant sols lo dictat del pare, pera brollar de sos llavis com malediccions o sarcàstiques mofes.

Lo Narcís, passat lo primer cobriment de cor esperava serè la veu del Garriga, agraint a l'hereuet una revelació que ell hauria mort abans de fer, inquietant-se sols de la resposta que la Mercè, en sa candor, donaria a les preguntes que sens dubte li serien fetes, car ell mateix no sabia si entre els dos existia solament l'amistat sense sexe, flor agama com ne diuen los botànics, o bé la flor opulent de l'amor correspost a què tant de temps en silenci pretenia.

Infundats en llurs pensaments ni el Narcís ni l'hereuet se n'adonaven del Garriga, que desfallecut, relliscava de sa cadira. Al reparar-ho, lo prengueren un per cada braç pera restablir-lo en sa posició acostumada, mes veient ab sorpresa l'inèrcia del cos i creient-lo agonisant cridaren espantats demanant ajuda.

Ningú acudí!

L'hereuet tocant les mans fredes del pare, digué al Narcís:

—Vaig a veure on són.

—Camí de l'Oliva! Són a esperar lo Jaume, corre!

En la cambra quedaran sols lo malalt i l'orfe. L'un immòbil, los ulls closos i donant sols senyal de vida per son pantaix ofegós; l'altre trist, des- [235] esperat, donant-se mil penes pera fer tornar en si al Garriga.

Per fi ho conseguí fregant-li el front ab vinagre, fent-li aspirar èter... Lo vell obrí els ulls mirant-se al Narcís de fit a fit.

—Gràcies a Déu! Us sentiú millor?

—Ets tu, Narcís? respongué el malalt ab veu apagada, no em parlis.

—Voleu beure?

—Calla, calla et dic... Aon és la nena? preguntà al cap d'una estona.

—A rebre el Jaume.

—Obra l'escriptori! Surt!

Eixí sense allunyar-se, tement que el desmai se repetís i el cor ple d'inquietud preveient vagament coses que no s'imaginaven se posà darrera els vidres del balconet en lo quin certa nit d'istiu tant havia somniat!... esperant la vinguda del Jaume, portador sens dubte de l'alegria i el benestar.

Lo Garriga, al quedar-se sol, ab esforç més que humà i valent-se de l'únic braç que bellugava llibrement prengué paper i ploma, posant lo pesat tinter damunt del full pera subjectar-lo.

La gran fatiga causada per la nova manera d'escriure i per la lentor ab que la mà seguia los glapits del cor, li feien caure gotes de suor. Encara escrivia quan lo Narcís entrà cridant.

—Lo Jaume arriba! Ja són aquí!

Lo vell se deixà caure damunt del paper que escrivia... com per amagar-lo... Ves-te'n! digué al Narcís ab lo to que hauria pres essent sorprès [236] en una mala acció, i el jove reculà seguit per les mirades del Garriga, que al cap d'un credo cridà suplicant:

—Narcís, vina, fes un sobre, clou-hi aquest paper... davant meu... ab lacre...

Prompte fou fet, i el vell al veure rajar damunt del plec la candent cera que tancava lo seu secret sospirà com deslliurat d'un gran feix. Prengué encara la ploma, escrigué el sobre i a l'acabar deixà caure braç i ploma sospirant: ja puc morir!

[237]

UN VEL QUE S'ESQUINSA

Lo lladrar dels gossos, los crits del baillet i de la criada, les corredisses per l'entrada i les escales, tot anuncià l'arribada del Jaume.

La missatgera de pau, la colometa de l'arca, arribà la primera prop del pare passant-li els braços a l'entorn del coll, besant-lo i cridant:

—Ja és aquí! ja munta! he corregut més que ell... No podent dir res més esbufegada de cansament i d'emoció.

Lo Jaume entrà i al veure l'home que havia deixat robust i violent, abatut i dèbil, esclafí en un mar de llàgrimes tot besant-li la mà que li penjava fora de la cadira.

Lo vell altre no deia que:

—Jaumet, fill del meu cor, no'm deixeu; i se'ls mirava a tots, anant ab lo mirar de l'un a l'altre. Per últim, fent un esforç visible, digué a l'hereuet: Ramon, ets home, i no voldràs dir lo que no siga, parla.

—De què?

Per resposta lo pare senyalà la Mercè i el Narcís.

—Ah? féu l'altre. Deixem-ho córrer!

L'orfe, més mort que viu, prop de la tia, amagava a tothom sa confusió i el tremolament de sos membres. [238]

Tots miraven ab curiositat a l'hereuet dels llavis de qui lo pare ansiava una resposta.

—Parla! li repetí aquest ab veu solemnia i grave. T'ho mano!

—Que n'ets de pesat, intervingué la tia; quan ton pare et diu que parlis no hi pot haver cap mal.

—Jo no crec que hi hagi mal, mes com lo pare s'ha desmaiat...

—Quan? saltà la Mercè alarmada.

—A l'oir-me dir lo mateix que ara em pregunta.

—Ja m'ha passat, féu lo vell... Tots *dos* són presents i val més saber-ho aviat per ells mateixos.

La noia a l'oir *tots dos*, seguint la mirada de son pare vegé que anava d'ella al Narcís i involuntàriament obrí els llavis.

Son pare li féu senya de que callés, repetint a l'hereuet:

—Parla, Ramon.

—Res... respongué aquest aixecant les espatlles i com si la cosa fos indiferent, he dit que l'orfe et festejava.

La paraula calificada de *res* per l'hereuet féu tal efecte a quants l'oïren, que fins lo Narcís, que l'esperava, i el vell Garriga que ja l'havia oïda una altra vegada ne foren novament impressionats.

—Sempre n'ha de sortir ab ciris trencats lo nostro hereuet, s'exclamà la tia. Per posar mal, no n'hi ha un altre!

—Pona, féu son germà, calla! i que responguin ells. [239]

—Jo no poso mal, afegí l'hereuet, cremat de l'intervenció de sa tia que mai li era favorable... Només dic que quan un home fa dues hores de camí pera collir un pom de violetes boscanes, quan lo vespre en lloc de dormir se passeja sota els arbres ab lo cap nu i ab un fret que pela... quan...

—Si l'Arciset cull flors, són per la Mare de Déu, l'interrompí la tia.

—Sí, féu l'hereuet irònic, per la Mare de Déu de la *Mercè*.

—Que n'ets d'estaquirot!

—Te dic Pona que el deixis parlar, acosta't Narcís, vina Mercè.

Los dos joves s'atançaren del malalt, lo Narcís confós, mes alentat per les revelacions de l'hereuet que volent-lo ofendre potser li feia favor, no gosant aixecar los ulls pera no trobar-se ab la mirada de la Mercè que podia manifestar satisfacció o despreci.

Eixa, com si lo que passava fos un somni, mirant-se a sos dos germans, a sa tia, a son pare, i cercant lo mirar del Narcís pera llegir-hi la confirmació de les paraules de l'hereuet o el desig d'explicar los actes a què es referia com senzilles mostres d'amistat desinteressada.

Mes lo Narcís ni afirmava ni desmentia.

Lo Jaume que no havia fet més que escoltar intervingué pera evitar a sa germana lo dur suplici de veure's sospitada d'una disimulació.

—Parla'm a mi, li digué somrient... I la Mercè, com si sols esperés un accent de dolçura, se llençà en sos braços, murmurant a pleret:

—No sé què volen dir. [240]

—Parla Narcís, repetí el vell, sigues franc.

En lloc seu, l'hereuet creient que les coses se girarien contra l'orfe, digué fent un va-i-tot.

—Vaja home! encara no ets capellà! Tot podrà arreglar-se.

Lo Narcís li dirigí una mirada que l'hereuet prengué per un insult.

—*Nada*, no volia parlar, però ja que sembleu posar en dubte lo que he dit... que respongui, dirigint-se al Narcís. ¿És veritat si o no que l'altre dia la Mercè havent passat sota la tarongina del costat del pou i havent-la aturat una branqueta, quan ella eixí de l'hort cullires lo brotet que guardava uns quants cabells i els prengueres fent-los més petons que si fossin relíquies? Després... teniu!... I ab una esgarrapada obrint-li el pit de la camisa, tots vegeren al coll del Narcís un lligam dels que la Mercè usava per ses trenes del quin penjava un brot sec de tarongina.

Lo jove aterrat per la brusca acció i les paraules de l'hereuet, deia, als peus del malalt:

—Perdonau-me, sí, és veritat; però de mos llavis mai hauria sortit una paraula, ho juro per la memòria de ma santa mare!

—Calla! calla! me mates, gemegava el Garriga.

—I tu Mercè, causa innocent del dany que semblo causar-vos perdona'm l'atreviment d'haver-te estimat.

La tia que tot ho arreglava alego, suposant pel silenci de la Mercè que ella compartia els sentiments del Narcís, digué dirigint-se a son germà... [241]

—I bé, hereu? me sembla que si s'estimen, lo millor fóra...

Lo Garriga s'aixecà quant li fou possible cridant ab horror i força:

—Primer morta que sa muller!...

I extenuat per la violència de sos sentiments caigué altre cop en sa cadira, creient tots que donava l'ànima a Déu... Lo pobre malalt s'ofegava; obria la boca com volent badallar, lo badall no es produïa i cada nou esforç pera badallar l'escanyava més i més.

Espantats correueren cadaú per un costat qui a cercar lo metge, qui el confessor, qui remeis.

[242]

LO MOLÍ VELL COMENÇA A CAURE

Era prop de mitja nit. Lo vell Garriga acabava de rebre en sos extrems abandonats ja per la vida, l'última oració, lo segell d'oli sant ab què l'Iglésia marca definitivament los qui deixen la terra.

Lo sacerdot, resant ab veu baixa feia les creus als polsos, i a l'acabar recomanà a tothom la més pregonda quietud.

—Los sants olis l'han calmat, digué, i no seria estrany que reviscolés.

Lo doctor que s'estava dret prop de la capçalera mirant-se el malalt féu un lleuger moviment d'espatlles, mes no volgué contradir-lo havent observat en sa llarga carrera que l'administració dels Sants Sagraments calmava certs malalts per la beatitud que en les ànimes creients causa la certesa del perdó.

L'acongoixada família semblava seguir ab afany lo camí fet per l'àngel de la Mort que ab ses negres ales voltejava esperant lo moment d'emportar-se'n una ànima més, allà d'on totes vigeren. Lo rellotge del passadís féu lo soroll precursor de les martellades que mesuren la vida sense afegir ni minvar un àtom a l'Infinit...

—Les dotze? preguntà la tia a sa neboda.

—Crec que sí... comptem-les... una... dues... tres... [243]

Les martellades queien pausades.

La tia tingué temps de dir mentres batien:

—Si és mitja nit i no ha cantat lo Xup, ton pare viurà.

Dir-ho i oir-se distintament lo cant, plor, o gemec del fatídic aucellot, tot fou ú!

—Xup! nou, xup! deu, xup! onze, dotze, xup! xup!

La tia prengué la mà de la Mercè dient-li esglaiada a cau d'aurella:

—Nena? Nena? el sents? lo xup!

Lo malalt obrí els ulls i s'esforçà pera fer un badall que semblà enviar-li un poc d'aire als pulmons i el doctor deixant-lo un moment passà prop del capellà que resava als peus del llit, dient-li baixet:

—Per llà a les quatre...

Lo pobre Garriga ab los ulls casi entelats i la respiració afanyosa parlà a sos fills com si recités una lliçó apresada.

Sols ab la mà, que bellugava buscant les d'uns i altres, indicava l'intensitat de sentiment que comportaven ses paraules d'un tò monòton i acompassat.

—Aon ets àngel meu!... Met!... Pona!... Arciset!... Hereu Garriga! Sense voler-ho acabes de donar-me lo darrer cop... mes te perdono... i et beneixo... Lo Senyor m'ha fet la gràcia d'obrir-me els ulls, deia parlant-se.

S'aturà un moment seguint ab la mirada resplendors que tots los agonitzants semblen veure... Jaumet!, ma violència et féu deixar la casa pairal. Déu ha permès que hi tornessis pera veure'm morir. Narcís! quan jo no hi siga, tornaràs al [244] Seminari... tu, filla de l'ànima, si per cas sents per ell altre sentiment que l'amistat fraternal que a tots demano els uns pels altres... pensa en mes darreres paraules: primer morta que sa muller!

Gràcies, Déu meu! me n'aniré redolat dels meus plançons... Gràcies, Jesús Misericordiós!... Tia Pona! germana estimada... no els deixis... Prendes del cor, estimeu-vos bé... si per cas arribeu a ser pares, ameu a vostros fills i demostreu-los vostre amor. Lo qui vulga ser estimat... que estimi... Nena! Hereu!

Xup! xup! xup! xup!...

Lo pacient entrà en los darrers trànsits de l'agonia, exalà algunes paraules ennuegades que ningú entengué, se girà ab certa energia com buscant còmoda postura pera morir, i abans les quatre era cos.

Ningú parlà, tots ploraven i gemien... sols la pobreta tia deia de tant en tant eixugant-se els ulls:

—Maleït muixonot!

Xup! xuup! xup, continuava el trist aucell escarnint-la.

[245]

LO MOLÍ VELL S'ENSORRA

De la nit en què l'ànima de l'hereu Garriga prengué son vol vers les regions infinites, s'havien passat alguns mesos.

La primavera havia vingut després de l'hivern, i camps, plantes, herbes, flors, oferien novament llurs perfums, colors i frescúria; al trist pera alegrar-lo, al melancòlic pera entristir-lo; la naturalesa ab sa grandiosa majestat e indiferència no fent res per ningú, donant-se tota a tots.

En lo mas del Molí Vell tan animat quan tot se movia sota la voluntat de l'hereu, abundava ara lo que Natura més prodiga. En mig de les vinyes, motes que creixien tiesses a l'entorn dels ceps. Era temps de podar i ningú se'n cuidava. Per tot grans espessedats d'ortigues, de gram, de rabanisses, de cosconilles, de plantes que com los vicis existeixen latents, esperant un descuit pera manifestar-se.

La Masia tenia els balcons tancats i era guardada per un mosso. Tots los Garrigas n'havien desaparegut.

L'ensendemà mateix de la mort de l'hereu, al tornar de l'enterro al poble, hi havia hagut ja grans disputes. [246]

Quan casi tots ploraven i en llur pregonda tristesa se creien fora del món, l'hereuet no oblidant que certa persona l'esperava, per arreglar digué papers i comptes, demanà les claus de tots los mobles.

Casi totes eren al pany, i sens més explicacions se'n muntà a la cambra aon havia mort son pare, plena encara de l'alè de la mort, moblada com la nit abans, impregnada de la forta olor que deixen les malalties llargues: cert tuf d'exhalacions etèriques, amoniacals... olor de cera encesa, baf sens nom que vol dir desolació, tristesa.

Entrà com si tal cosa, apartà ab lo peu un gambeto que havia caigut dels genolls de son pare, s'assentà en lo sitial aon lo vell havia sofert tant de temps i es repantigà ab satisfacció com prenent possessió material del pòndol de la casa... atirat pel calaix de l'escriptori que badava.

L'acabà d'obrir ab mà febrosa i n'explorà tots los recons. Ne tragué un paper de pólvora, una bossa de perdigons, diaris vells, la capseta de les ulleres... estirà un altre calaix: contenia cartes obertes, preus corrents, llistes de remeis per la malura de les vinyes... un terç: objectes acumulats durant la malaltia: capsetes de píldores, paperets de cà l'apotecari... però cap cartutxo d'unces, ni sisquera de duros... no pot ser! i com lo malfactor al qui el temps manca, ho buidava tot per terra, sense pendre's la feina de ficar los calaixos a lloc, fent a l'entorn seu un escampall de papers, capsetes de píldores, paquets de llavors, escurrialles de remeis, figuetes buides, que li muntava als tormells. [247]

Impacient, nerviós, sacudia d'un costat a l'altre, fins que a l'últim l'emprenqué a patades ab quant lo rodejava.

Aquell pilló m'ha robat! se deia mossegant-se els llavis... i baixà a l'entrada, recorregué el menjador, la cuina, lo celler, l'hort, les olles, cridant com un boig; mes la causa de sa ira, lo no trobar diners enlloc, ningú podia calmar-la, puix ningú n'hi donà ni pogué revelar-li aon n'hi havia.

Rabiós contra el Narcís a qui havia vist les clauetes de l'escriptori dies abans, lo cridava per tot pera escanyar-lo... i el Narcís no responia, trobant-se lluny del Mas.

Lo senyor canonge se l'havia endut de l'Iglésia mateixa on se digué la missa de cos present del Garriga i el tenia, per dir-ho així, guardat a cà el rector de la Secuyta.

Quan la tia ho féu saber a l'hereuet, afegint que probablement tardaria a tornar, encara féu més esvalot, acusant-lo brutalment d'haver buidat los calaixos, de l'escriptori, d'haver fugit pera no donar comptes.

Lo Jaume, que de l'estudi on s'havia recollit oïa els crits de son germà baixà pera saber ab qui se les havia.

—Ets un dolent, li deia ja la Mercè, de dir semblants paraules. Si no trobes diners és que no n'hi ha... Tractar de lladre!

—Tu, en parlant del Garrut!

En est punt intervingué el Jaume que ab frase sèria féu entendre a son germà quan li repugnava oir-lo bescantar un ausent i repetir ses ofensants insinuacions respecte a l'amistat que la [248] Mercè, com ell mateix, sentia per l'orfe; mes l'altre, desbocat com un cavall de sang ardent ho etjegava tot a la forca dient que no volia consells de ningú, que sols ell manava, que podia fer i desfer lo que li donés la gana, etc., etc.

Lo dia es passà per part de l'hereuet regirant la casa de dalt a baix i blasfemant ab nova força a cada nova decepció arribant a tal violència, que el Jaume, per no fer-s'hi a cops de puny volia anar-se'n la nit mateixa.

Per sort, la tia sense voler-ho li féu passar la ràbia parlant de baixar a Tarragona a cà el notari que devia tenir lo testament i que sens dubte coneixia l'estat precís de lo deixat per l'hereu.

Al següent dia, sos germans, pera demostrar enfado no volgueren acompanyar-lo, i sol, se'n baixà a ciutat.

Ne tornà més rabiós que mai, portant en sos dits tremolosos una còpia del testament. Son pare el feia hereu de tots sos béns haguts i per haver, mes ab l'obligació de mantenir a sa germana Mercè fins que es casés o, essent major, volgués anar a viure ab altra persona de la família i en tal cas lo dia de sa majoria devia donar-li deu mil lliures, així com les joies i robes de sa difunta mare... «item a son germà Jaume devia passar-li, fins als vint-i-cinc anys, lo menester pera seguir una carrera... A la tia Pona devia assistir-la en menjar, vestit, allotjament i, en cas de desavinença, entregar-li les sis mil lliures de sa dot que treballaven per la casa feia trenta anys... Item al Narcís Figuerola, orfe de pare i mare, en agraïment de l'afecció en ell reconeguda per tots los de la casa, especialment durant la darre- [249] ra malaltia, devia pagar-li la pensió al Seminari i quan cantés missa, tres centes lliures de regalo, a més d'uns quants llibres, que citava.

Feia encara alguns llegats poc importants, parlava de misses en bé de la seua ànima, i acabava recomanant a son fill «pagar religiosament los deutes contraguts durant la fatal darrera anyada», per lo qual li citava les peces de terra que convenia vendre... que «fos treballador, home de bé... respectuós del nom honrat que portava...»

—Això sí, rahonotes no en falten, deia cremat a sos germans i a sa tia... A més de tant com haig de donar a uns i altres porto un paperot aon consta que el pare ha manllevat... quatre... cinc cents, cent quatre... Què sé jo?... més de deu mil duros! cridà com una bèstia... A fé de Déu que el pare, fins enterrat, s'ha volgut mofar de mi.

—Calla, mala ànima, saltà la tia que no s'espantava d'un crit més o menos, reptant-lo per ses irrespectuoses paraules envers lo pobre pare... Si manllevà, ne tenia dret, per mals vicis seus no fou... Res se n'ha emportat a l'altre món... Que et penses, caramot, que ton pare tenia gerres d'unces?... Ja s'han passat los temps dels amagatalls! Quan l'hereu disposava de diners sobrants,

adobava les terres o en comprava de noves. Lo dia que per mor... d'uns i d'altres... caigué malalt i fou menester gastar... què havia de fer? moneda falsa?... Sembla mentida que siguis tan ruc de cridar i buscar raons perquè ton pare no t'ha deixat una bossa ben plena! llegeix bé l'apuntació i veuràs on són los deu mil duros.

Les disputes duraren gran rato, fins que l'hereuet descarant-se del tot ab sa tia li digué: [250]

—Vaja, prou n'hi ha: aquí mano jo i crido i esvaloto i faré lo que em passi pel cap. Qui no estigui content que se'n vagi...

Ab lo Jaume per poc se peguen, i la Mercè, afligida, consolava la tia i tractava de calmar los germans. Llavors la tia, que en les grans ocasions mai oblidava ser una Garriga, comparegué de per llà dalt ab un fardellet de roba i cridà el bailet dient-li que anés endavant ab lo fato.

Lo Jaume i la Mercè, no podent-la retenir, feren com ella... i ab lo cor ple d'amargura deixaren aquella casa aon tots havien nascut i que la tia s'havia avesat a considerar com la llar aon moriria.

Quan tot fou llest, la tia, dirigint-se a l'hereuet, li digué que tenint més vergonya que ell, no diria a ningú lo ocorregut, que anaven tots tres a Tarragona i dirien haver-hi baixat pera fer-se el dol, esperant pera tornar al Mas que vingués ell mateix a demanar-li perdó.

—Perdó? Jo? Ja em podeu esperar.

—Senyora Pona! Merceneta! cridava corrent darrera d'ells la criada, que de la cuina estant havia escoltat les disputes... Me'n baixo ab vostès.

I l'hereuet Garriga es quedà sol ab lo seu gos!... no, una gossa.
La Mustela!

[251]

CAU DE FEMELLA

A pesar de que l'hereuet capficat en ses cabòries poc devia impressionar-se al veure's sol, sentí certa feresa, i com tenia feina a Reus tancà el porta gran xiulant a la Mustela per anar al poble a llogar un home que li fes de mosso i guardés lo Mas.

Al ser a cà el Manel tots los concurrents lo saludaren ab lo nom més hermós de quants per ells té la llengua catalana, ab lo nom d'Hereu!

Hi hagué qui li parlà, ab posat moix, de la malaltia i mort de son pare; la major part lo felicitaren sense pudor, com si heredar per mort de pares fos treure la rifa, i el mal humor que el posseïa junt ab lo respecte que ell mateix professava per sa nova dignitat d'hereu de casa rica li donaren un posat tal d'importància vana que els companys acabaren per bromejar-lo.

L'hereuet deixà dir, i aparaulant-se ab un jornalier que ja altres vegades havia treballat per la Masia li recomanà que vingués prompte i sense dir res més a ningú se n'entornà.

A l'arribar a caseua, així que obrí la portalada, l'aire desplaçat féu batre lo cancell, que n'era de campanetes, i el cop de la porta acompanyat de son retinc-tinc metàl·lic li glaçà la sang... tingué por! la por que de vegades fa tremolar als [252] més braus, por de fantasmes! Vegé l'animeta de son pare, reculà esfereït, i s'estigué per fora esperant lo mosso.

Aquest arribat, li recomanà cuidar lo matxo i la poca aviram que quedava, ho tancà tot, menos la cuina, i se n'anà dient que aviat tornaria.

Prengué el camí que va a la carretera de Valls esperant l'ordinari, que no es féu esperar gaire. Muntà a la delantera, i sense tornar resposta al majoral que el marejava ab preguntes indiscretas, quan fou als quatre camins saltà a terra prenent lo de mà dreta i davallant al Francolí.

Passà el pont seguint carretera amunt sense sisquera aturar-se a l'hostal de la Florida pera beure un glop i arribà a Reus davant d'una porta coneguda.

Trucà dos pics, una veu i passos de vella s'acostaren, la porta s'obrí i l'hereuet, espenyent la vella, en dos bots muntà les escales.

—Ets tu? preguntà la Tuies en lo replanet.

—Jo mateix, i assentant-se al darrer esgraó, ràpid la prengué sobre els genolls, cubrint-la de carícies...

—Ja deus saber lo que passa? digué entre petons i esbufecs.

—Només sé que fa dies no visc esperant-te... però entrem al pis.

La frescor de la Tuies, son pentinat i trajo: endegada d'allò més, los abundants cabells ben escarpits, ses aures menudes i ab boretes fines adornades dels *pensaments*, ses galtes grassallones, sombrejades prop dels polsos per fi volvim [253] retalladet, sa boca rosada, lo clavell color de foc plantat al nus de les trenes, lo mocadoret de pita ab los becs amagats entre els botons de l'arrodonit gipó, l'airosa xinella de vellut negre... tot en ella encisava i tot desmentia l'inquietud i el *no viure*. Lo que duia damunt no valia vint pessetes, mes les faldilles eren tan ben planxades, lo mocadoret posat ab tal garbo, les mitges, que l'indiscreta xinella mostrava, tan blanques i estirades... que l'hereuet se quedà ab la boca oberta, contemplant-la.

La Tuies es desféu d'ell i ab posat d'enfado afegí:

—Massa m'ho penso, m'hauràs oblidat, negoci de la Milícia o de dones...

—Sí, prou estic per cançons... lo pare és mort! féu tot d'un cop.

—Ai lo pobre home! i de què s'ha mort?

—No ho sé, ni els metges tampoc. L'un deia de trofia... perfia, en fi no sé què del cor, altres de podagre, d'un nou accés de feridura, qui de vellesa...

—Això deu ser.

—També m'ho sembla... ve't aquí perquè he tardat tants dies.

—Prou sort tens que sóc una bleada, que et porto massa estima i que el motiu de la teua ausència és sèrio; si no mai t'hauria perdonat. Fer-me fondre tant de temps!... que deu haver-li passat? potser m'oblida?

—Ja veus que no... l'enterro, lo testament, anades i vingudes, disputes ab uns i altres... I cercant lo perdó definitiu volgué altre cop besar-la en la galteta.
[254]

—Prou n’hi ha, senyor Ramonet, no fem lo boig... i doncs com t’has arreglat ab los de cateua?

—No en queda cap a la Masia.

—Heu renyit?... de bo de bo?

—Tan de bo de bo que pera venir a veure’t he tingut de llogar un home per guardar el Mas —i entrant en més detalls li referí quant havia ocorregut des del moment en què al demanar diners a son pare, per tu prenda, eix s’havia enrabiad empitjorant-se molt i morint per fi.

—Ara veieu quines tragèdies, feia la Tuies!

—Ja ho pots dir.

—Què penses fer?

—Per de prompte aclarir los negocis de la successió.

—I jo, mentrestant, abandonada...

—Bé, no estigues trista... tot s’arreglarà.

—Me sembla que si volguessis...

—Prou t’entenc, voldries venir a la Masia.

—Faré lo que tu em manis.

—Ja m’agradaria... mes figura’t que la tia agafés l’arrel de tornar.

—Ah no! Si hi vaig ha de ser per viure sola ab tu.

—Esperem uns quants dies per veure quin determini prenen. Aniré a cà el canonge, aquell capellanot amic del pare. Sempre hi posen i veuré quin xano em fan.

—Com tu vulgues.

I veient-la tan humil li digué ab certa curtedat.

—Ara per ara m’és impossible comprar-te mobles. Estic més pelat que una rata. [255]

—Ja saps que no t’estimo per l’interès.

—Prou que ho sé, xateta meua... Té! Ve’t aquí uns quants duros per anar passant... i fins a la vista.

—Te’n vas?

—Per força, vull passar pel Mas abans de baixar a Tarragona, i tot és tant lluny!

La Tuietes l’acompanyà fins al replà del pis i l’hereuet llençant-li ab ulls humits una mirada amorosa desaparegué escaleta avall.

[256]

AJUDA’T I T’AJUDARÉ

L’aflligit Narcís vegetava feia dies a la rectoria de la Secuyta sense rebre ni demanar noves de ningú.

Atontat per les relacions de l’hereuet i per aquell «primer morta» tan tràgic, se considerava abandonat de tothom, escarnit, objecte de repulsió.

«No sóc un jove com un altre» sovint se repetia... Té raó... ¿què serà de mi?

Com presentar-me mai més davant d’ella? i sos germans, què diran? L’hereuet sobretot?... Ell és la causa de ma despràcia... sense ses brutals

revelacions jo hauria guardat lo meu secret vivint ab l'esplèndid arreplec de records que en lo pit guardo... mes què fer ara? lo meu amor és conegut, confessat per mi mateix... altre no he guanyat que accelerar la mort del Garriga... Callant-me o negant potser ell viuria encara i jo, prop de la nena, fins que al ser-me demostrat no poder esperar ésser correspost hauria pogut retirar-me i plorar als peus d'Aquell que fou tot amor!... Avui! seria covardia fer-ho. Pendrien ma determinació per falsedat.

La meua vida comença novament. Res posseesc, a ningú res demano, guardaré l'ànima plena d'agraïment per los qui són Garrigas; mes acceptar [257] serveis del qui n'és cap! fóra baixesa! Entraré en lo món ab lo coratge del Jaume. Ell! fill de casa rica ha sofert per viure i ha viscut. També sofriré i viuré... Si arribo a ser *un jove com un altre*, potser aquells ulls me siguen més clements. És precis probar que tot en mi no és contemplació i idea, que també sé valer-me.

Mes los dies se pasaven i el pobre res decidia.

Lo canonge muntà i després d'haver parlat llarg rato ab lo rector lluny del Narcís féu saber a aquest les disposicions testamentàries del Garriga: la pensió al Seminari, pagadera per l'hereuet, les tres centes lliures de regalo lo dia de l'ordinació, los llibres... i no sols això... quan sigues sacerdot rebràs un plec que el Garriga m'ho confiat en dipòsit i que sens dubte conté donació... o consells. Lo sobre porta a «Mossèn Narcís Figuerola», està escrit ab mà tremolosa, clòs ab lacre...

—Verd? tres segells fets ab ralet de plata?

—Tal com dius... l'has vist o tingut?

—Jo mateix l'he clos sense saber per a qui era. Lo pobre Garriga (que Déu haja perdonat), l'escrigué ja casi agonisant... mai hauria suposat que aquell plec escrit ab tant de misteri me fos dirigit... Què pot haver-hi? se digué com si estés sol.

—Aviat ho sabràs... al cantar missa.

—I si no en canto? féu lo Narcís ab veu imperceptible i els ulls a terra.

—Què dius? tu també?... i després d'un moment de confusió i penós silenci, lo canonge continuà: Déu no voldrà que ens donis semblant disgust... [258]

—Senyor canonge, tinc por de mi mateix, no sé el que em passa i prevesc que ab tants protectors, tants amics, tants llegats, regalos i plecs misteriosos, aviat he de trobar-me lo que verdaderament Déu m'ha fet: orfe, desvalgut, pobre!

—Encomana't a Déu! Pensa que no pots abandonar una carrera seguida ab tant de lluïment fins ara. Estàs moralment promès a l'Iglésia. Escoltares sa veu amorosa i voluntàriament li jurares fidelitat... Ara que el camí obert davant teu se presenta espaiós i bell, ara que tant prop te trobes del port voldries mudar de ruta? No voldràs preparar-te llargs dies de dol...

No impunement se creix a l'ombra del Temple i seguint l'ensenyança de sos doctors. Encara que deixessis la carrera te quedarien idees fortament arrelades, imatges de tos desitjos d'adolescent, records d'estudis i devocions que ab fe practicares i en qualsevolga camí que per lo món emprenguessis, fores sempre l'ex-seminarista, trobant-te impropri a certs estudis que analisen i pesen quant tu veneres, que porten al dubte de lo que tu creus.

Te mancaria ademés l'activitat poc escrupolosa que pera obtenir l'èxit mundà se necessita, i si per cas, lo que Déu no permètia! t'allunyessis de

l'Iglésia militant; descontent de tu mateix, no comprenent als altres, deixant en cada asperitat de la vida part de tes il·lusions, i en cada desengany fulles seques d'eixa flor cristiana anomenada la puresa, abans de ser vell, te trobaries desesperat i sense una pedra on reposar-te. [259]

Cada ú de nosaltres està cridat al seu Destí: lo teu és lo Sacerdocí!

Ja pots suposar que altre sentiment no em guia que el teu propi bé. Mogut per ell t'aconsello pendre les ordres. No tens parents i essent sacerdot entres en una família que s'estén per tota la terra. Los desvalguts seran tos fills, tos superiors altres tants pares, que veient-te sumís faran per tu més que un pare mundà, puix són lo nombre, la conseqüència, la força...

L'orfe escoltava recollit, mes durant la pausa del canonge que s'aturà volent-se fer càrrec de l'efecte produït, li vingueren a l'esperit records de passió humana i el catecumen desapareixia, quedant sols l'enamorat.

—No volia parlar-te d'interessos, continuà; lo sol objecte de l'home deuria ser ennoblir-se davant de Déu i fer-se ric de bones obres, però fill! *homo sum* i l'imperfeció que el pecat original nos llegà me fa pensar en coses de la terra... Ets pobre, i et crec poc apte a guanyar-te les queixalades traficant ab vins, gra...

—Oh, no, respongué involuntàriament lo Narcís.

—Ni essent soldat, mariner... Si no entres al seminari cap més recurs te queda que viure d'almoïna... Què podries fer? Seguir una altra carrera? Se necessiten temps i diners... Fins la més pobre i meritòria després de la que Déu te reserva, l'ensenyança, t'està vedada per de prompte. No tens diploma, i pera obtenir-ne, ho repetesc, és precís esperar, viure! Francament pera ser modest mestre de minyons i morir-te de fam, [260] val més ser capellà... Si fossis ric, m'espantaria menos per tu.

Ja has vist que al Jaume ni un sol reny li he fet, lo desdenyo, sempre l'he tingut per lo que és: un poeta que no fa versos. Ab tu, és altra cosa... tens sentiments fermament cristians i segurament emplearies ab fruit lo temps i els caudals de què disposessis.

En absolut no deuriem inquietar-nos de res: *munificus est Deus, omnia regit*, mes parlant-te català també recordaré que Nostre Senyor ha dit: ajuda't i t'ajudaré.

[261]

TOTS D ESPATITS

La tia, la Mercè i el Jaume anaren a viure a casa el senyor canonge que tenia puesto pera allotjar un regiment.

Sa casa era un d'aquells casalots casi palaus com se'n troben encara pel carrer d'en Granada, prop de Sant Magí, vora l'Ensenyança, darrera la Catedral. Habitacions tranquiles i espaioses mai torbades per la passió ni els interessos. En elles sols s'ouen passos de gent feixuga, paraules místiques, cantar d'engabiats muixonets, l'estiu; miolaments de gats immorals, quan lo fret pica.

Los Garrigas ocuparen lo segon pis que tenia la ventatja d'un terradet a peu pla del menjador, lo qual, cobert d'un bonic rafal de passioneres i guarnit de torretes de clavells, menta, rosers i alfàbregues recordava l'hortet d'allà dalt.

Del terradet se veien, mirant lluny, terres del Mas, mirant a prop una timba al peu que esgarrifava. Jo no hi miro mai, los hi digué la majordona, estenent quatre mocadorets de mocar i les peces menudes que rentava a casa.

Los primers dies se tractà de restablir la pau; però l'hereuet, que anava sovint a Reus, cada dia més rebel, i la tia, com més vella més Garriga; no volgueren donar ni l'un ni l'altre los primers passos i la ruptura fou definitiva. [262]

Los advocats i procuradors intervingueren i prompte aparegué lo terrible paper sellat ab que el Jaume, que ja començava a anyorar-se, la tia i la Mercè demanaven judicialment a l'hereuet, lo que els pertocava.

Lo senyor canonge, avesat a la pau i tranquilat de sos debers religiosos, féu passos i donà consells que de res serviren. Ressentit, acabà per no pujar més al segon pis, ni en apariència interessar-se en les discòrdies del Garrigas.

L'hereuet, amoïnat, no sabent com fer-ho pera procurar-se diners, no tenint temps ni voluntat pera fer-ne produir a ses terres, del tot descuidades, apurat pels fullassos de paper sellat que el seu procurador li enviava, se dirigí a certs banquers sense banc, homes inofensius que sense saber com, se troben sempre prop dels apurats oferint-los ajuda que pervé remei fatal.

Encara no feia dos mesos que el Garriga era mort i els béns deixats per ell estaven novament hipotecats, no com en vida seua per les cantitats rebudes, mes per cantitats afegides d'interessos, comissions, correatges, garanties... de manera que si l'hereuet rebé cinc se trobà compromès per deu.

Los de Tarragona visqueren casi ab misèria, puix los pocs dineros estalviats per la tia d'ençà que tenia ús de raó prompte es fongueren; mes lo Jaume, impacient altre cop pera pendre el vol, usà tal activitat en moure i remoure a la gent contenciosa que el plet fou resolt més prompte de lo que ningú creia.

L'hereuet, condemnat a l'execució estricta de les disposicions testamentàries llença uns quants [263] renecs, maleí els ossos del Jutge... mes per fi s'executà, i com los corbs que el redoltaven li havien deixat diners frescos, pagà el semestre de pensió a sos germans, un a compte de dot a sa tia, i durant uns quants dies se cregué feliç.

La Tuies, més fresca, més grassellona que mai, fou al Mas com majordona, on l'hereuet, encara que gelós i desconfiat, no podia menos de rebre els amics que l'ajudaven en los mals passos, i avui ab l'un, demà ab l'altre, tot eren al Molí Vell xefles i berenades.

Lo Jaumet, que es fonia, un cop lo plet resolt vivia a Tarragona sens més consol artístic que l'audició d'aquell bandoler que tocava el brindis de la *Traviata* al alçar Déu... lo savi i modest organista que li fou mestre havia mort, i el Capítol, esperant oposicions, l'havia substituït per un tal Ginovés, cornetí de pistó de la cobla de Vilaseca, incapaç ¡l'infeliç! no de tocar l'orga de la Catedral, sinó de fer-ne anar les manxes.

De vegades ell mateix, lo Jaume, en dies i hores de poca concurrència feia gemir i cantar lo rei dels instruments, lo qual en lloc de calmar-lo l'excitava produïnt-li entusiasmes ficticis i rampells que terminaven per llàgrimes si estava sol, o per conversa insubstancial i pesada ab algun bon senyor del Capítol que prenia la fresca, païa o feia gana, amunt i avall del claustre.

La Mercè, que el vegé neguitós fou la primera en parlar de lo que ell no gosava dir i agraint-li de tot cor lo ser del seu parer quan en consell se parlava de si devia quedar-se o anar-se'n acabà pera obtenir l'adhessió de la tia, del senyor canonge; i no d'amagat, no fugitiu, mes acompa- [264] nyat per parents i amics, fins pel barbre organista, que, com home, era un tros de pa, se n'anà de Tarragona prometent escriure, exigint que li escriguessin, recomanant a tots la pobre tia i la tendra germana, que feia lo cor fort i es mossegava els llavis pera no plorar.

Ab llur pensió vivien les dues, però tristes, mústegues, sense dalit de res.

Lo senyor canonge, passada la crisis del plet, les disputes i les melancolies del Jaume, que li eren insuportables, tornà a ser per elles dues un bon arrimo; puix encara que sec de geni i poc amic d'expansions, era home de bon consell i respectable.

Compraren mobles i el demés menester, enviant de tot cor un adéu al Mas, que l'una i l'altre anyoraven.

La tia, a pesar de la tranquil·litat i la poca feina, desmillorava de dia en dia, no essent prou aliment per la seua activitat de pagesa les diàries visites al Santíssim, al Sant Cristo de la Salut, a Sant Antoni de Pàdua, a Santa Llúcia, a la Verge Negra, a Santa Tecla, a Sant Miquel i altres sants i santes que n'omplen la Seu de llurs altars i del record de llurs virtuts.

De tant en tant lo senyor Ginovés, l'acompanyava fins a la porta del claustre que dóna al forn dels canonges, parlant-li del gran pervenir del seu amic Jaume, que havia tingut l'atenció d'enviar-li el programa d'un concert en lo quin s'havia lluit com un home... Mes eixos curts diàlegs eren un glopet de bàlsam ben petit [265] car l'organista era un consolador molt original... A la millor girava l'esquena distret i se n'anava canturrejant *fa-re-si-sol-si-re-fa-la*... bellugant les dits damunt dels butxacons de l'armilla, com si toqués un teclat invisible.

Molts, al veure'l tan distret, cantant casi en veu alta o fent *escales ideals*, lo prenién per ximple i fins n'hi havia que deien, no hi és tot!... Prou que hi era lo *sciagurato*, sols que havia sofert tant!... Fill de viuda pobre, barber, ajudant d'estudi, criat de casa rica, músic de regiment, corista, sagristà, terç violí del teatro de Reus, pianista del cafè de l'*Adrian*, a Tarragona, lo primer aon hi hagué *cantadores* i cantadors, naturalment... entre altres los il·lustres Balagne el cotxer i en Peret lo fosser, acompanyats per ses mans pecadores en aquell repertori que anava de *Les Fosques*: «*On ets, Isabeleta?*...» (Isabeleta era un home disfressat que feia veu de falset)... i s'acabava per plaieres en andalús de la Barceloneta o duetos tràgics: «*Aunque vengo de presiyo — es con muchísimo honor...*»; cornetí de la cobla de Vilaseca, organista suplent a la Catedral, esperant d'un dia a l'altre les oposicions, a les que per mala sort se sentia incapaç de concórrer, i com conseqüència amenaçat de perdre altre cop son guanya-pa!... en perspectiva los dies tristos, l'incertitud, l'angúnia... L'home que ha passat per les tragèdies del Ginovés sols viu tenint la sort que ell tenia, d'haver-se casat ab una verge immaterial: la Musa celeste vestida de color d'estrelles, de sospirs de serafins creada, la que sols baixa de les altures per consolar als predilectes de Déu, la Santa Música, la matrona [266] eternament poncella i eternament feconda, la qui a quants l'estimen somriu, la qui consola, la qui fa viure, la qui als Benaventurats ocupa i a l'Etern delecta!...

I el pobre organista era tan amant de la Musa, encara que incapaç de penetrar-ne los seus misteris, que en lo món sols s'interessava per los qui, com lo Jaume, feien de la seua divinitat l'objecte preferit de llur idolatria.

Quan parlava ab gent profana aviat ne tenia prou, i teclejant-se l'armilla, lo dit gros de cada mà en l'obertura d'un butxacó, s'escorria murmurant lo seu etern *mi-sol-si-re-do*.

Lo senyor canonge, comptant que la retreta imposada al Narcís, sense que ell mateix se'n fes càrrec i ab l'excusa de reposar-lo després d'emocions tan fortes, hauria causat un efecte salutívol, li féu preguntar pel rector quines eren ses intencions, i al rebre sa resposta aturà un dematí a la senyora Pona i a la Mercè, que pujaven a llur pis tornant de missa, dient:

—Lo Narcís m'ha escrit.

—I què diu? Està bo?

—Què vol que diga? Sempre els seus tretze.

La Mercè, per discreció continuava pujant les escales, mes lo canonge la cridà i junts entraren al seu pis.

—No hi ets de més, al contrari —digué després d'haver-se assentat tots.

La pobrissona passava per totes les mitges tintes del blanc de lliri fins al roig més encès. Li semblava que li pertocava parlar, mes sos llavis [267] no volien bellugar-se. La tia, per evitar-li confusió, deia al canonge:

—Aquest xiquet, quedant-se prop d'un any al Mas, s'ha aficionat més de lo que podia sospitar-se... Seua no ha sigut la culpa... ni teua tampoc, filla del meu cor... però lo cert és que el pobre sofreix i nosaltres tampoc estem contentes... La Mercè sent per l'Arciset prou inclinació per si l'hereu (que al cel siga) hagués viscut i consentit a llur casament ni la falta de béns, ni lo trobar-se el jove fet un home i sens ofici ni benefici haguessin sigut obstacle...

—Lo *no* solemne del Garriga deu ésser respectat —interrumpí el canonge, que escoltava impacient.

—Ho serà, solament... lo pobre Arcís...

—Lo *pobre* Arcís se consolarà. Les borrasques, com més fortes, menos duren; la Religió i l'amor de Déu apagaran les flamarades d'eixa passió... fora de lloc. Jo em proposo fer-lo baixar al seminari, ho vaig prometre al Garriga... serà precís que uns i altres contribuïm sense que ell ho sàpiga...

—Vostè s'hi entén més que nosaltres... De totes maneres, digui-li que farà per ell com si fos sa mare... i la Mercè...

—Com a germana —acabà aquesta.

[268]

VOLAVERUNT!

L'hereuet era més desgraciat que mai.

L'escàndol causat per sa renyina ab la família l'aturmentava. Al començament, quan algú n'hi parlava, s'empatollava qualsevol mentida, però quan la Tuies s'hagué instal·lat en la cambra bona dels Garrigas, lo qual era un

secret sabut per un de cada casa; no pogué mentir, i tement les paraules i fins les mirades de la gent honrada, sols s'acompanyava ab bagarros que tot ho trobaven bé mentres hi hagués bons pollastres per menjar i bon vi per beure... Mes los seus amics no el divertien, llur conversa li feia fàstic, per mor de sa gelosia, que veia en cada ú d'ells un preferit de la Tuies. Eixa s'exasperava al veure's sospitada sens motiu, i cap dia es passava sense raons.

Una tarda, a l'hereuet li semblà que una ombra d'home es projectava en les parets de l'hort... i en voleu de crits!

La Tuies li responia insults en lloc de raons, cridant si l'altre cridava, reblant lo clau en lloc de no picar, fins que no podent-li dominar sa veu forta, lo plantava en sec deixant-lo ab la paraula mig començada.

Les campanes del poble havien tocat ja a missa primera, los muixonets xirricaven contents [269] que fos de dia i la Tuies se tapava els ulls ab lo braç, enlluernada per la viva claror que entrava per un finestró.

Féu encara una mica la ronsera, i prop de les vuit, fresca com un matí de maig, ben pentinada i eixerida, se'n baixà a l'entrada aon l'hereuet, ensopit en una cadireta, lo respatllet a la paret i els peus en l'aire, fumava un cigarro.

De puntetes arribà prop seu, posant-li sobtadament les mans als ulls.

—Qui sóc? —cridà riallera.

—No facis llesques —respongué malhumorat.

—Ja hi som? t'has llevat de mal caire, que no estem de filis, noi? —i manyaguera, prenent-lo pel coll, i ell fent-se l'orni, li donà un petonet prop de l'aurella.

—Deixa'm estar!

—Què et passa?

Al mateix temps l'hereuet veient l'ombra i sentint fressa de la Mustela que havia corregut cap a l'hort sense dir res a la Tuies, que li seguia els moviments, prengué l'escopeta i anava a córrer, quan eixa se li tirà damunt espantada, volent aturar-lo.

—Ah! mala sorra! —cridà tremolós de ràbia i mostrant-li ab la mà un home que arreberat a la paret de l'hort s'allunyava—. Comprenc ta falsedat.

La Tuies li havia fet caure l'escopeta i l'home al soroll de l'arma damunt les lloses, llevà el cap, vegé el grupo i es posà a córrer.

L'hereuet, arrencant-se a la Tuies de sobre, la llençà per terra ab una patada, i sense mirar-se-la corregué darrera el fugitiu. [270]

A pesar de la ventatja que eix portava, l'hereuet guanyà terreno. Ne perdé un poc aturant-se per engegar-li un tiro, l'altre s'amagà darrera uns esbarzers al sentir la detonació. L'hereuet reguanyà espai i arribà al siti, llençant pedres a tots los poms de brossa i furgant per tot ab lo canó de l'arma... Semblant-li oir un gemec cridà ab alegria salvatge: ¡Ja et tinc!, arribant d'aon la veu eixia i veient, recolzat per terra, estrenyent-se ab les mans lo costat que semblava fer-li mal, un home que ab veu coneguda li deia:

—Sóc jo, no tiris.

—Qui? tu? tu, Garrut?... I què reïra de Déu véns a fer-hi per aquí?

L'altre arreplegava uns quants brots de tarongina, que al caure se li havien espargit per terra.

—Venies a xorar? cercaves algun amagatall? Parla, covard! sagristà de mental!

Havent-se serenat un poc, lo Narcís reféu lo pomet de tarongina i sense respondre ni sisquera mirar-se a l'hereuet s'allunyà poc a poc.

Aquest se quedà parat, dirigint-li insults de carreter, fins que per la distància, comprenent que seguir cridant era gastar pólvora en salva, emprengué cavilós lo camí de la Masia.

—Per sort —se deia tot caminant— que el tiro no l'ha tocat —I en sa turbació oblidava que l'home perseguit no era el rival sospirat, l'aborrit secretari que per tot arreu veia.

Al pitjar lo llindar de sa casa, una cadira per terra li mostrà el siti aon havia rebutat la Tuies amb tanta ràbia e injustícia, i volent-se fer perdonar se n'entrà per la cuina dient ab veu moixa. [271]

—Aon ets, moreneta? Tuies? Respon, xateta...

Busca, escorcolla, gira tots los recons de la casa, puja a les cambres davalla als cellers i per tot veu armaris oberts, calaixos regirats.

Los vestits que serviren pel casament de sa mare, escampats per terra; los bolquers, fassetets i còfies ab què ell fou batejat desguarnits de les puntes que els enriquien, lo calaixet de dalt de l'escriptori, aon guardava els diners obtinguts de l'usura, buit; los joiells de família, records sagrats que no li pertanyien, fosos, desapareguts!

Encegat per sa gelosia no havia vist que la Tuies se cansava d'ell i de ses ofenoses carícies, no havia reparat feia pocs moments sa mirada verinosa quan arrencant-se-la del coll la rebaté per terra, no compregué, que essent gelós a deshora, donava cert dret a la qui essent físicament fidel per uns quants mesos, creia redimit tot lo passat i ésser mereixedora d'una confiança absoluta... busca que buscaràs. La Tuies, a l'aixecar-se del recó aon l'hereuet l'havia llençada, rabiosa i venjativa havia pres lo que l'hereuet en sa tonta vanitat li mostrava com tresors d'alt preu, emportant-se'n lo que en certs moments de foll encegament lo seu enamorat li prometia.

Li regatejava un ral, i per ostentació li mostrava papers d'unces; l'adorava ab tots los sentits, i rarament li deia paraules amoroses... Certs crits bestials en moments de paroxisme i després les paraules seques de l'home que es creu noble i generós perquè dóna almorsar, dinar, sopar i estada de casa...

També se'n dóna als gossos. [272]

Ja pots buscar hereuet, gira per l'hort, la pallissa... no la trobaràs. Se n'ha anat de bo de bo, ella i qui, no molt lluny, esperava d'un dia a l'altre sa visita.

Busca hereuet! renega, los aucells han pres lo vol i tant com tu coneixen les trasqueres d'aquestos camps.

Altre remei no et queda més que el d'arrencar-te els cabells o rebatre lo cap per les parets...

Ve't aquí l'hereuet altra vegada sol... ab la Mustela.

[273]

PICADURA

Al veure's abandonat per la dona que adorava corregué com un boig pobles, viles, llogarets i masies, donant veus per tot arreu. Comptant ab llur ajuda, féu part als mossos de l'esquadra de què sa criada *l'havia robat*, i tant se bellugà que per fi obtingué certs indicis, que li feren suposar ésser la Tuies, una joveneta vista en companyia d'un home de més anys que ella, roig, escardalenc, que viatjava en la diligència del Baldiri Pi, dies enrera.

Els són! no hi ha dubte. Vaig a Barcelona, los trobo i els mato.

Prengué encara més diners, a les condicions que els usurers volgueren, i saltà a Barcelona.

Quan hi fou, creient-se ben astut se vestí de burgès: se deixà créixer la mostatxo, se féu clenxa; i ab l'americana, calces de quadrets, armilla igual, agulla pitera representant un cap de mort que fumava ab pipa, camisa planxada i barret de *jipi-japa* semblava un *habanero*.

Fins tingué intencions, pera millor disfressar-se, de ficar-se barret alt, passant mitja hora emprovant-se'n de tots gabàrits, sense poder-se decidir. [274]

Lo *jipi-japa* li esqueia més, se l'enfonsà fins a les celles i començà a seguir flaires.

Per lla carrer de l'Alba o de Sant Pau conegué un bon mosso que li deien Picadura.

Era gran, gros, morenot; portava una cadena de rellotge gruixuda com llivant de barco, un garrot d'espasí, calces justes, armilla escotada, camisa sense coll, faixa de seda, botines ab repunts blancs i un barret de *picador*.

Tenia la veu fosca, tot ho volia matar, i si li responien sec sortia ab un ciri trencat que feia riure. Semblava un tigre i era un be.

L'hereuet havent-li contat ses penes, Picadura li assegurà que sols ell coneixia a Barcelona los recones aon un home com lo secretari pogués amagar la Tuies... i anant plegats pera pendre informes, de vegades prenien copetes i si per cas hi havia guitarra, Picadura la puntejava tan rebé que no hi havia més que plorar.

Sabia tota mena de sentències i quan ell havia dit: *ojo hereuet!* «*Tres y as — cabayo o Rey detrás*», per més que l'altre protestés demostrant-li pràcticament la falsedat de l'axioma, no volia convenir-ne, atribuint lo desbarri a l'entrés, a la *contra judía* o al banquer, que tenint por del *paroli*, s'havia eixecat dient: *otro talla*.

Tractava ab molts modos a les senyores dient-los *niñas*, s'aturava per tots los recones foscos, se queixava de l'orina.

Socialment era marit, protector o cosa així de la Matilde, patrona d'una botiga de mobles venturers. Políticament no anava tan lluny com l'he- [275] reuet, per allò de què *er pueblo está toavía mu atrasao*, lo qual repetit sovint, cremava a l'hereuet que li responia: Per la guitarra n'ets un àliga, en política un *buñuelo*, i li deia *buñuelo* i no bunyol perquè ho entengués millor.

Quan sopava ab les *niñas*, després dels gotets de vi pera pair fàcilment i de les copetes de rom acompanyant lo cafè i de la manzanilla que a pèl o a repèl l'andalucisme de Picadura requeria, brindaven per la Milícia, per l'Avi i por *sus ojos negros*.

Un cap-al-tard, l'hereuet cregué veure dins d'una tartana davallant de Gràcia a la Tuies, a Picadura *en persona* i al secretari.

Desgraciadament ell mateix era dins d'altra tartana, ab la Matilde, que pera distraure's, ha- convidat als *Campos*.

Picar a l'esquena del tartaner per aturar-lo, saltar a terra abans que l'altre hagués girat lo cap i empendre corrent passeig avall, tot fou ú... mes... ne passaven tantes de tartanes! que perdent aquella de vista, se deixà caure damunt d'un pedrís, llançant esbufecs d'amor, de cansament i de venjança.

Al cap d'una estona seguia Rambla avall mirant a dreta, davant, darrera, seguint totes les dones morenes, tots los homes roigs, oblidant la Matilde que havia deixat a la francesa.

Agitat per sorda ràbia, se dirigí a certa casa aon estava segur de trobar-hi a Picadura... i al veure'l li preguntà, irònic, si havia fet bona passejada. Picadura respongué que no s'havia mo- [276] gut del cafè tota la tarda i l'hereuet, mirant-se'l de fit a fit, li replicà pesant les paraules:

—Cuidado Picadura, que *tengo* males espurnes, i sortí sense dir-li bona nit.

Les *niñas* davant les qui tingué lloc lo pas, se burlaven de Picadura que pretenia no haver entès lo de les *espurnes*...

Quan ho hagué comprès del tot, cercà el bastonot, que al fer visites sempre extraviava, i se n'anà dient que si trobava a l'hereuet se'l menjaria cru.

Al carrer, en lloc de cercar l'enemic prengué dret a un carreró de darrera el Principal, entrà a una xacolateria i parlà ab un rogenic que s'endormia jugant a bescambrilla ab la mestressa de l'establiment.

Eixiren junts, dirigint-se a la Capitania General. S'hi estigueren un bon rato esperant que un *ordenanza* els tornés la resposta d'un recado... i quan l'hereuet s'anava a ficar al llit, se trobà ab dos mossos de l'esquadra que l'esperaven a la dispesa i que en lloc de dir-li aon era la Tuies lo conduïren a la presó.

L'ensendemà, ja tard fou interrogat i el pobre s'exclamà dient qui era, d'on venia, lo qui buscava: a la Tuies, una criada del seu mas, que l'havia robat, embolicant-se de tal manera en declaracions d'amor i protestes d'innocència, que el jutge, un militar, a qui havia sigut denunciat com a furiós demagog i agent d'un club republicà, quan sabé ab qui se les havia lo feu posar en llibertat, recomanant-li ésser prudent i no fer-se ab homes de conducta dubtosa, dient-li se n'en- [277] tornés al Molí Vell, puix lo viure a Barcelona se feia de dia en dia més perillós.

Respongué qualsevol cosa, i per de prompte se se n'entornà a cà la Matilde, aon li guardaven lo bagul ab los diners que li quedaven.

La Matilde per poc l'esgarrapa, enfadada encara de la mala partida del dia que anaren als *Campos*, i en quant al bagul que si l'havia perdut blanc que el busqués negre, que Picadura l'havia pres dient que anava a portar-li a la presó, que els negocis anaven malament, que quan s'acabés la *jarana* ja parlarien.

Això és massa, deia parlant fort pel mig del carrer... tot me cau damunt... és massa sofrir!... I la gent, que espantada corria a amagar-se, lo creien boig.

Escarnit per aquells amics que li havien semblat tan plagotes! Abandonat per la Tuies que tant estimava! Venut pel secretari, causa primera de ses desgràcies... Renyit ab los de caseua!... ab tothom! Sol, sense un duro, ni saber a qui demanar-lo!

Desesperat, tot caminant se donava cops de puny a la post del pit, com volent xafar allà dins les verinoses serps que el rosegaven.

Pera calmar-lo sols calia l'agitació febrosa que per tot arreu regnava.

Barcelona era presa feia temps d'aquell sistema de govern anomenat estat de siti, que d'un Zapatero qualsevulga fa l'amo absolut dels béns, honres i vides de gent que sols cometen lo crim de no ésser del mateix parer que els qui manen, [278] sobre una qüestió mal posada, i que sols li són inferiors en medis materials pera resistir, atacar-lo i fer-li lo que els hi serà fet.

Lo sol no es llevava cap dia sense il·luminar pels cantons algun nou terrible *bando* ab lo salvatge *ordeno y mando*. Mai se ponía sense que els seus raigs haguessen eixugat tolls de sang, i a pesar de les penes i afanys dels sers racionals que combatien i morien defensant o immolant defensors de l'*Utopia*, continuava majestuós, solemniat, daurant primer Montjuic abans d'aclarir los carrers foscos.

Tot eren sustos, desolació, llàgrimes!

Lo canó tronava, los soldats a cavall tot ho perseguien, los de a peu anaven regirant les cases pera matar de cop al qui d'un balcó o terrat los fusellava. Los porucs ploraven, fins los valents temien!

L'hereuet, embriac de dolor, recordant pasmes d'amor, meditant colossals venjances, se'n pujà corrent a Gràcia pera matar gent.

Qui? Soldats? Nacionals? Mossos? Matildes? Picadures? Secretaris? Tuies?

¡Tot Déu!

[279]

¡LA BARRICADA!

A l'arribar a la primera barricada, la qui defensava l'entrada del poble, arrencà dels dits encarcerats d'un pobrissó estenellat de boca a terra lo fusell encara tebi; i mut, implacable prengué part al combat tràgic que s'acabà per la matança de cinc o sis oficials de l'exèrcit (tots espanyols! fins lo més graduat, lo coronel, era català!) tan cruelment venjats lo 28 del mateix mes.

Per de prompte, i durant les hores que seguiren a tan inhumana victòria, los veïns risquen eixir de llurs cases cercant, qui un metge, qui un ausent... viures, aigua per beure, carrers menos perillosos.

D'una escaleta prop del primer carrer a mà dreta de la barricada, surt ab precaució una dona seguida aviat d'un rogenic que s'atura pera tancar la porta i carregar-se un paner ple de fato.

L'hereuet, que feia sentinella damunt de la barricada, los veu sortir i els regoneix...

Tacat de sang, negre de pólvora, brut de suor, los ulls encesos, los cabells erissats, los braços nusos, salta de la barricada corrent, dret a la dona, que gira el cap i fuig esparverada.

Los companys fortuïts de l'hereuet, veient la [280] tropa que al pas gimnàstic pujava, volen deturar-lo... Esguerra a quants lo toquen: a cops de fusell, a mossegades, res lo para, s'obra camí, i quant tocava casi ab una mà la roba de la dona, i ab l'altra lo fusell pres pel canó anava a deixar-lo caure sobre l'home, una *descarga cerrada* dels soldats rebat per terra als perseguits i al perseguidor.

Lo secretari ab lo cap badat i encara la clau a la mà, l'hereuet relliscant en la sang de la Tuies, estesa per terra sense dir ai ni oi.

No obstant, morts del tot potser no ho eren, puix al ser arplegats l'ensendemà l'hereuet tenia un peu damunt del pit del secretari i els llavis amorrats als de la Tuies.

Dins del mateix carro se'ls emportaren i junts foren colgats on la terra indiferent se cuidà de fer un mateix fang d'aquells tres cossos.

[281]

CANTA CIGALA!

Carta del Jaume Garriga a sa germana:

«Colònia 25 juliol 1852.

»Nena renena nina nineta dels meus ulls què fas què dius on sou esteu bons tots jo content veure ciutats tocar piano molta calor dos petonets kis kis i respon de seguida... mes abans farem punt i unes quantes comes que posaràs aon facin falta , , , ,

»Per lo progama adjunt del concert que anit donàrem en aquesta ciutat olorosa, veuràs que he sortit de París ab la gran Paulina, lo regran Silvani i el regrandíssim Gervais.

»La Paulina canta, Silvani rasca el violí, Gervais lo violoncello i el teu humil germanet acompanya llurs cants i llurs persones pels carrers... i al piano, quan no hi ha orquesta!

»També viatja ab nosaltres l'empresari dels concerts, un austríac tzigà que sempre belluga, furga, remuga i mai està content; li diem lo *zingaro*.

»Hem de donar una sèrie de concerts en les principals ciutats de Bèlgica, Holanda i la Prússia Rhinana... és a dir, los concerts los donaran los *grans* artistes; jo sols ajudo i per ara tot va en popa. [282]

»He sigut proposat al tzigà per un barceloní amic meu i l'alumne actualment més pianista del Conservatori de París, al qui havien ofert lo puesto.

»Ja pots comptar si he posat gaires obstacles: que em paguin lo gasto i els acompanyo al Pol Nord, vaig respondre. Essent tant poc exigents aviat fórem entesos.

»Tots los de l'excursió són celebritats, no obstant lo més pobrissó i obscur los causa enveja pels seus vint anys i bon humor.

»Los primers dies de viatge recorrent la Bèlgica, volia anar-te escrivint lo que veia, però no estic mai sol i quan podria pendre *notas*, com diuen rient de mi, és a dir durant los trajectes, sempre un o altre m'aturmenta ab bromes que ens diverteixen a tots... mes deixa fer! un dia o altre correrem junts lo camí que ara segueixo i com tot ho visito, tot m'ho faig explicar i res oblidat, seré el teu guia.

»Per ara lo principal està fet: guanyo lo pa que menjo i fins les truitetes ab patates a les que conservo sempre gran afició; visc ab gent ben educada i de gran talent artístic... tots són amables, indulgents, me tracten com un amic... i ab casaca negra, corbata blanca i els cabells mal pentinats, me presento ab ells cada vespre davant públics de ciutats vàries, mes d'igual entusiasme per les tendres notes de la Paulina, los arpeigs de Silvani i el so màgic del violoncello que en Gervais fa cantar.

»Encara que els batimans no siguen per mi, m'alegren, perquè alegren als companys, i si ells estan alegres ho està el tzigà... que és lo impor- [283] tant, puix ell cobra i paga... *pero basta de alegrías!*

»Parlem de casa; m'escriuràs aviat eh? Me donaràs la bona nova de què l'hereuet ja ha tornat humil i ha demanat perdó a la tia, me parlaràs sobretot i em diràs ab gran franquesa si et faig falta... encara que no siga més que per acompanyaros... i ho deixaré tot, no volent estar satisfet si tu i la tia sofriu per causa meua.

»Inútil dir-te a qui donaràs memòries: a tall de soldat, *a todos los que pregunten por mi.*

»A vosaltres dues envio la més tendra i afectuosa abraçada.»

Precisament lo mateix 25 juliol dia per dia, hora per hora, la Mercè li escrivia a París.

«... t'envio un paquet de diaris que et faran conèixer les desgràcies d'aquestos dies. No sé quan los rebràs, puix per ta carta, massa curta, te suposo ja en viatge...

»Com parlar-te de la nova desgràcia que ennegreix lo dol que portem?

»Lo pobre hereuet és mort.

»Se trobava, no sabem per què, a Barcelona, i seguint probablement consells o amics, prengué part a la defensa de les barricades que féu lo poble resistint a la tropa i morint al peu d'una d'elles.

»No et dono els detalls del seu fi tràgic, perquè els ignoro. Sols hem rebut un fred i curt butlletí enviat de Barcelona en lo quin consta la seua inhumació.

»Pobre germà! Pobre hereuet Garriga! Nas- [284] cut tant ric, batejat tant gornit de puntes, crescut en l'abundància i mort pobre, damunt sols li trobaren una carta al seu nom, una cadena de rellotge falsa i mitja pesseta en quartos, mort lluny dels qui l'estimaven, ensangrentat, la maledicció als llavis i la ràbia al cor... colgat no sabem sota quin munt de terra, sense que una mà amiga li cloqués los ulls.

»Pobre Ramonet Garriga! Lo plançó que devia perpetuar tan honrat nom, la ferma alzina que devia a tots amparar-nos... plorem! Plorem per ell!

»La tia que llavors del *disgust* del Mas, deia: «no el puc veure, és un mal home», plora i es desespera més que a la mort del pare. Ni menja, ni dorm; passa la vida plorant i resant. A taula gemega i parla del pare, de la mare, que al cel siguen! de les taulades del Mas tan plenes de recapte i redoltades de

gent, del bullici d'allà dalt i de la tristor d'aquí... De dia en dia desmillora i no m'estranyaria que prompte ens donés un disgust ben fort.

»Hi ha qui diu que també jo estic desmerescuda, mes no en faig cas, sempre he sigut estiuença.

»Si no em sentís tan afligida te donaria extenses noves del pobre organista, que quan nos rau per la Catedral o el carrer, se'ns queixa del teu oblit, dient que les amistats noves te fan descuidar les velles. Pròva-li que s'erra escrivint-li.

»A mi, sols deus dir-me: avui arribo a tal ciutat, demà n'eixiré, pera poder-te seguir ab lo pensament i deturar-lo en los sitis que et rodegen, mai vistos per mi! però que ab la imaginació componc a ma manera. [285]

»Adéu, germà estimat; adéu, Met; encara que lluny de nosaltres conserva en lo vestir lo senyal del dol causat per la mort del pare i conserva'l més temps de lo que s'acostuma en memòria del pobre hereuet, que cada dia encomanem a Déu... Tu també ho faràs, veritat?

»Rep l'afecte de la germana afligida i que t'enyora,

M. G.

»P. D. —Don Pau Garcés te fa dir que pot ser fos útil reunir-nos pera aclarir los negocis de l'hereuet (q. e. p. d.)»

Mes com lo Jaume s'havia aturat en unes ciutats i altres més de lo previst per lo tzigà, l'èxit havent sigut superior a lo que tots esperaven, no rebé eixa carta fins als darrers d'agost.

A l'èxit artístic corresponent l'abundant rosada de florins, talers i francs cada vespre arreplegada, tothom estava content i el Jaume que de temps en temps sentia certa dolça melancolia cobrir-li els sentits pensant en lo i los de caseua, era tret de sa tristesa per los companys de ruta que el bromejaven, atribuint ses ratxes *en modo menor* a desdenys d'alguna *belle andalouse*, pels estrangers totes les dones d'Espanya són andaluses, i reien encara més al veure'l tornar-se roig i verd i de cent colors parlant-li de certes coses que sovint un xicot de quinze anys sap per la pràctica i que ell educat tan castament, ignorava fins en teoria.

Silvani, per fer-lo cremar, li deia *Mademoise-* [286] *lle*; la Paulina, pera consolar-lo, carino; i Gervais, que era el més malhumorat, gros nigaud.

Lo pobre Jaume no oblidava un sol dia, a l'eixir de salons perfumats, esplendents de llums, plens de gent coberta de gales, a la pobreta vella que en un carrer rònc i trist, assentada sota el rafal d'aquell terradet d'on se veien boires que n'eren pinedes del Molí Vell, devia seguir-lo ab lo pensament; ni a la germana estimada que al veure'l eixir de Tarragona per aquell llarg viatge havia amagat les llàgrimes, traïdes per lo tremolor de les parpelles i el color trencat de les galtes; mes lo benestar material de què gosava, després de les hores tristes de quan traduïa allà dalt del piano de cua, i de quan delirava a l'hospital, li esplaiava el cor i les cartes que escrivia a sa germana eren cada una més falaguera que l'altra, semblant-li un dever lo demostrar-se àdhuc més content de lo que estava i fer part de l'amistat que li portaven sos companys, los quins l'estimaven un bon tros per los seus mèrits i altre tant per sa joventut, sos entusiasmes ràpids, sa candor en les coses baixes i sa perspicàcia en tot lo que era immaterial o especulatiu... Fins per son caparró cobert de cabells

sedosos, sa cara d'un morenet clar, sos ulls espavilats i boca riallera, sombrejada per lleuger volvim, que sovint, potser massa sovint (encara un dels motius perquè en Silvani el bromejava) estirava i refilava com si hagués refilet los mostatxos d'un granader.

Ell corresponia a la simpatia demostrada, però els seus somnis d'esdevenidor brillant se combi- [287] naven sempre ab lo pervenir de sa germana i no essent egoista mai *tirava plans* per ell tot sol.

De vegades se la imaginava soltera, acompanyant-lo per tot, fent comparacions, parlant del convent, de Sor Francisca, dels modestos estudis de l'Ensenyança, de la vida activa del Mas... I altres, casada, ab marit ideal que l'apreciava en lo molt que valia, mare de nebodets bonics i trevells que li escrivien demanant-li mirallets de Venècia, cuiros de Rússia, medalles antigues, al saber-lo a Roma, i ell enviant-los de per tot arreu: caixes de regalos, paquets de diaris publicant sos triomfs, estenent sa anomenada.

Tal era la situació del Jaume, quan sa carta del 25 de juliol i l'enviada per la Mercè feren, en mateix temps, camí oposat.

[288]

COM GADÚFOLS DE SÍNIA

LOS UNS VÉENEN LOS ALTRES SE'N VAN

Lo Narcís tan enamorat de la Mercè i que tant s'havia jurat passar sa vida estimant-la, i només que a ella, havia escoltat los precs del senyor canonge i tornat altre cop al seminari.

Lo desgraciat no podia arrencar-se del pensament la imatge de sa estimada, com no havia pogut dir rodonament: «Sols per ella vull viure».

Prengué un terme mig, lo recurs dels dèbils, retingué ses llàgrimes i sense oblidar a la Mercè demanà a Déu li donés la pau... que no trobava.

Los primers dies d'aquella vida un poc oblidade per tot un any de tan dolça companyia li pesaren com si cada ú d'ells fos una centúria.

Prou s'enfonsava en les més intrincades qüestions teològiques, en los raonaments més nuvolosos i embolicats... Sobtadament se n'adonava que els fulls passaven l'un darrera l'altre davant sa vista sense saber lo que llegia.

Plegava les mans demanant fervorós l'ajuda de l'Esperit Sant... i al cap d'un moment de distracció, se trobava ab un mústic pometa de tarongina entre els dits, lligat ab cinteta blava, besant flors seques i lligam descolorit... fins que un soroll en lo corredor al qui sa celda donava, o el dringar de la campaneta, lo feien córrer com lo [289] lladre que amaga l'objecte furtat a prop de la màrrega en la quina guardava el tresor collit ab perill de sa vida en les mateixes motes per aquelles mans plantades, per aquells ulls contemplades.

¿Qui sap si guarda les floretes que d'allà dalt li vaig enviar? pensava tot seguint les lletanies...

—*Causa nostra letitia!* deia el Prior.

—*Ora pro nobis*, responien los deixebles.

—*Stella matutina!*

—*Ora pro nobis!*

—*Lillium inter lillia...*

afegia ell, mentalment, recordant lo graciós somriure ab què la Mercè rebé semblant dictat.

Per consell de son confessor, que tractava l'amor humà de pecat imperdonable, oferia a Déu lo foc ardent que el consumia, i tement condemnar-se, lluitava pera oblidar. Altres vegades preferia cremar eternament en la futura vida i obtenir en la present un *sí* d'aquella boca.

Tan aviat ple de contrició al peu dels altars, com lo cor escalfat per los deliciosos records de moviments, sitis i converses gravades fortament a l'ànima.

Alguns curts moments casi resignat i altres abatut per la tristesa.

Oïa en lo silenci d'aquella casa plena de tanta gent jove i que la Disciplina feia semblar buida, una veu clara i dolça, veia en l'obscuritat d'aquells corredors i passadissos, cabells desfets com manto, blancors de braços sorpresos fins al colze dintre la transparent ferrada, a l'omplir lo beurador de les gàbies.

Estava sol i s'avergonyia de ses visions que li [290] semblaven impures. Se creia perdut per sempre no conseguint esborrar culpables records.

Un dematí rebé la visita del senyor canonge que sense gaires embuts li digué:

—La senyora Pona casi bé és morta.

—No pot ser, cridà el Narcís esclafint en plors... què diu senyor canonge?

—La Mercè se l'ha trobada freda, al seu costat... dormen juntes... l'aufegor la matarà.

—Pobre tia! me creia que anava millor! pobres Garrigas, deia el Narcís.

—Lo Jaume arriba aqueixa tarda. És inútil plorar! sempre el mateix home! quanta debilitat!... Parlem d'altra cosa: avui comencen los exercicis dels tonsurats, diacres, sub-diacres...

—Si? respongué el Narcís com si li parlés de coses que no entenia.

—Ab això, recolliment i no pensar més que en la santedat de l'Ordre que rebràs alego... I després d'haver-lo contemplat un moment, entre despreciatiu e irònic, s'allunyà.

—Senyor canonge!

Aquest era ja al capdavall del corredor.

—Dintre poques hores arribarà el Jaume i abans de lligar-me per tota la vida, la vull veure davant d'ell.

Tots tres hem sigut sempre los més amics, i sols, sense consellers freds que ni estimen ni han sabut mai lo que és amor, nos entendrem per força... Ademés! què farà la Mercè ab la tia tan malalta? i si Déu se l'emporta? no podrà pas seguir pel món al Jaume!... Si eix per altra part [291] se resigna i es queda a prop d'ella aviat li pesarà existència tan monòtona... De totes maneres, entre el germà... i el marit, tindrà més defensa.

A l'ésser prop de les dues, la campaneta el cridà per anar a la capella i ab la costum de l'obediència anava a eixir de la celda, quan cedint a sentiment més humà, s'arrancà la sotana, féu caure damunt del calçat los plecs del

pantaló que dessota, un poc arremangat portava, i prenent un barret seglar eixí al corredor ab precaució.

Baixà al patí, lo seguí arrecerat a les parets, atravessà lo dels *petits* i arribà davant la porteria sense que ningú l'hagués deturat.

Lo bedell lo vegé i el cridà... No respongué, i trobant-se a la Rambla prengué cap al portal de Santa Clara tement a cada petjada que darrera seu sentia, ésser arrastrat de genolls al peu de l'altar aon era esperat.

S'avançà fins al *fortí* cercant en l'horizó la polsaguera anunciadora de la *diligència* en què venia el Jaume i al cap de poc vegé damunt del *morrot* una forma negra.

—Ja és aquí! oí cridar als mossos de l'hostal del Nen, que a tal hora sempre esperaven lo cotxe, i el Narcís se'n pujà de pressa, per sota Pilat, tenint gran por d'ésser reconegut i reconduït al seminari.

Entrà pel portal de Sant Antoni, atravessà uns quants carrers sense poder dir per on passava i al ser darrera la Catedral se'n pujà fins a un segon pis que trobà ajustat. [292]

—Jaume! germà del meu cor! cridà una veu coneguda. Al mateix temps, certs passos s'acostaren.

L'orfe s'havia quedat en lo *recibidor* que era bastant fosc, sense alè ni paraula que tornar i la Mercè prenent-lo per son germà corregué al seus braços.

—Verge Santa! Ets tu, Narcís?

—Sí, jo sóc, que abans de consagrar-me pera sempre a Déu he volgut dir-te que la meua vida és per tu, que sols he viscut d'ençà que et conec, perquè t'estimava... alentat més tard per l'esperança de besar un dia lo teu front... i ara havent-lo besat... que voldria morir ab tan dolça impressió en los llavis!

Mes la Mercè res oïa, entenia, ni veia. Passà pel seu esperit, al contacte d'aquell candent petó, un munt de sensacions, que fugint juntes com llampec, la deixaren sense coneixement ni forces.

L'enamorat donzell veient-la caure en basca l'arreglè sol·lícit i ab maternal tendresa l'estengué en ample agronxadora portant l'estimada carga sota el rafal del terradet.

Al tornar en sí, la Mercè li deia:

—Quant mal has fet de venir...

—No... més aviat devia haver-ho fet... quant de temps perdut! quantes llàgrimes inútils! quants sospirs de tristesa que n'haurien sigut de goig... digues... digues... m'estimes més que si em fossis germana?

—No me'n faig càrrec! [293]

—Així deu ser... Lo Met arriba, la tia curarà... Parlarem a cor obert i quan siguis ma muller...

—Primer morta! —cridà ab veu terrible lo senyor canonge sorprenent al Narcís agenollat davant la nena, que abandonada li deixava besar les inertes mans...

—Llegeix, pervers!

I ab posat tràgic allargà el plec que el vell Garriga ans de morir li havia confiat, i que sabent al Narcís prop de la Mercè (per la majordona que vista la

gravetat del cas l'havia despertat en sa migdiada) prengué corrent i desclogué tot pujant les escales.

La majordona el seguia estarrufada d'importància.

Lo Narcís, més mort que viu, obrí el paper, i ab ulls entelats i veu aufegada llegí aquestes solemnials paraules: «A vós, Mossèn Narcís Figuerola, ministre del Senyor de Misericòrdia, a vós espiritualment lo meu pare confesso contrit ma falta demanant-ne absolució que a l'altre món espero... Són sang de mes venes...»

A l'oír tals paraules, la Mercè s'aixecà com si volgués seguir lo seu esperit que li fugia, i ab les mans al cel cridava:

—Pare! pare! perdó!

Lo Narcís, sense acabar de llegir, veient lo desvari de la Mercè féu uns quants passos com cercant eixida; mes lo senyor canonge, roig, embotornat pel somni interromput, satisfet en fi de xafar d'un cop aquell esperit rebel que tant s'havia fet pregar pera seguir los seus consells, sen- [294] tint que si humanament era tràgic, espiritualment no estava de més que el fill del pecat fos castigat, se mirava al Narcís ab ulls terribles i ab los braços estesos li obstruïa l'única eixida.

L'orfe volgué parlar i aquell mirar ferotge li cloqué els llavis.

Girà el cap com lo qui perseguit mortalment reclama auxili... i reculant sota la influència magnètica d'aquell posat amenaçant, arribà fins a la barana del terrat... De prompte llevà els ulls al cel, sos llavis s'agitaren, i passant ràpid la barana se llençà a l'espai.

Lo senyor canonge al veure-li la darrera acció se precipità pera aguantar-lo i retenir-lo... però féu tard! casi el tocà, i el pobret Narcís, rebut per les roques sobre les quines s'alça la muralla, de tomballons en tomballons féu cap al fosso... Llavors lo senyor canonge i la majordona, després d'haver-se abalançat allargant lo coll, ab prou por de caure, feren lo senyal de la Creu, i mentres la majordona deia resignada:

—Déu l'haja perdonat!... lo senyor canonge murmurava:

—Diem un Pare Nostre i una Ave Maria per la seua ànima.

Pare Nostre, que estau en lo cel...

Marsella, estiu de 1870.

[295]

ÍNDIX

	Pàg.
Pròleg	
Crematística	13
Biografies	24
Preludis	30
L'arribada	41
L'hereuet	52

La Tuies	56
Pagesos	59
Estudiants	76
L'hort	84
La fi d'un Guarnerius	87
Lo ball	95
Lo Molí Vell belluga	105
Feridura	108
Altre ferit	115
¡Cap a llevant!	117
Comentaris	121
Guia de pecadores	123
Monotonia	131
Intermezzo. — Festa Major	135
Melancolia	148
¡Magna Tarraco!	152
Obra de misericòrdia	159 [296]
A llevant sempre	164
Rall	182
Idili a l'escala	189
¿Què tal? Ja ho pots veure	192
Cartes de llevant	196
Odor di femina	218
¿Vendre jo?	226
La bossa o la vida	231
Un vel que s'esquina	237
Lo Molí Vell comença a caure	242
Lo Molí Vell s'ensorra	245
Cau de femella	251
Ajuda't i t'ajudaré	256
Tots despartits	261
Volaverunt	268
Picadura	273
¡La barricada!	279
Canta cigala!	281
Com gadúfols de sínia... los uns vénen los altres s'en van	288